॥ अथ नवमस्कन्धः प्रारभ्यते ॥

॥श्रीगणेशायनमः गुणायंगुणनावाश्यैरगुणेकरुणानिधिम् तमहंशरणंयामिपरमानंदमाधवम् १ त्रिगुणाष्टभिरध्यायैर्वैवस्वतकृतान्वयः नवमेकृष्णसत्कीर्तिप्रसंगायवितन्यते २ एवमुक्तोष्टमस्कंधेसद्धर्मःसत्वशोधकः कर्तृपालकवक्त्रादिमन्वादीनांनिरूपणैः ३ सद्धर्मशुद्धसत्वानामनंतरंगेशसत्कथा सूर्यसोमान्वयाख्या

श्रीगणेशायनमः राजोवाच मन्वंतराणिसर्वाणित्वयोक्तानिश्रुतानिमे वीर्याण्यनंतवीर्यस्यहरेस्तत्रकृतानिच १ योऽसौसत्यव्रतोनामराजर्षिर्द्रविडेश्वरः ज्ञानंयोतीतकल्पांतेलेभेपुरुषसेवया २ सवैविवस्वतःपुत्रोमनुरासीदितिश्रुतम् त्वत्तस्तस्यसुताश्चोक्ताइक्ष्वाकुप्रमुखानृपाः ३ तेषांवंशंपृथग्ब्रह्मन्वंश्यानुचरितानिच कीर्तयस्वमहाभागनित्यंशुश्रूषतांहिनः ४ येभूतायेभविष्याश्चभवंत्यद्यतनाश्चये तेषांनःपुण्यकीर्तीनांसर्वेषांवदविक्रमान् ५ सूतउवाच एवंपरीक्षितारोज्ञासदसिब्रह्मवादिनाम् पृष्टःप्रोवाचभगवान्शुकःपरमधर्मवित् ६ श्रीशुकउवाच श्रूयतांमानवोवंशःप्राचुर्येणपरंतप नशक्यतेविस्तरतोवक्तुंवर्षशतैरपि ७

नैरधुरनासंगतोच्यते ४ तत्रच। त्रयोदशभिरध्यायैःसूर्यवंशोनुवर्ण्यते एकादशभिरध्यायैःसोमवंशस्ततःपरैः ५ तत्रतुप्रथमेध्यायेवैवस्वतकृतान्वये सोमवंशप्रवेशार्थंसुद्युम्नस्त्रीत्वमुच्यते ६ उक्तानुवादपूर्वं १॥

अनुक्तवंशं वक्तुं पूर्वोक्तमेव तावद्वंशप्रवर्त्तकं श्री आदिनारायणमारभ्यानुस्मारयति परावरेषामिति पंचभिः
८।९।१०।११ नाभागं चेति पाठेपि नभग एव नाभागः १२ सूर्यपौत्रस्य सुद्युम्नस्य स्त्रीत्वे सति बुधात्पुरूरवः प्रभृ
ति सोमवंशसंचारं वक्तुं सप्रस्तावमिलोपाख्यानमाह अप्रजस्य मनोः पूर्वमित्यादिना यावदध्यायसमाप्तिः

परावरेषां भूतानामात्मा यः पुरुषः परः सएवासीदिदं विश्वं कल्पान्तेऽन्यन्न किंचन ८
तस्य नाभेः समभवत्पद्मकोशो हिरण्मयः तस्मिन्जज्ञे महाराज स्वयंभूश्चतुराननः
९ मरीचिर्मनसस्तस्य जज्ञे तस्यापि कश्यपः दाक्षायण्यां ततोदित्यां विवस्वानभवत्सु
तः १० ततो मनुः श्राद्धदेवः संज्ञायामास भारत श्रद्धायां जनयामास दशपुत्रान्स आ
त्मवान् ११ इक्ष्वाकुनृगशर्यातिदिष्टधृष्टकरूषकान् नरिष्यंतं पृषध्रं च नभगं च क
विं विभुः १२ अप्रजस्य मनोः पूर्वं वसिष्ठो भगवान्किल मित्रावरुणयोरिष्टिं प्रजार्थम
मकरोत्प्रभुः १३ तत्र श्रद्धा मनोः पत्नी होतारं समयाचत दुहित्रर्थमुपागम्य प्रणिप
त्य पयोव्रता १४ प्रेषितोध्वर्युणा होतायत्तयास्तु समाहितः॥

९।१३ पूर्वमिक्ष्वाकुप्रभृतीना
मुत्पत्तेः प्राक् दुहित्रर्थं मम कन्या यथा भवेत् तथा यजेति होतारं समयाचत पयएव व्रतमाहारो नियतो
यस्याः १४ अध्वर्युणा होतर्यजेति प्रेषितो होता तेन गृहीतेन हविषि सति यत्तया प्रार्थितं ध्यायन्॥ ९॥

अचरत् अयजत् पाठांतरे तत् आध्यायत् वाचावषट्कारंगृणन् वौषडित्युच्चारयन् १५ । १६ ॥
हविषिव्यचरत्तेनवषट्कारंगृणन्द्विजः १५ होतुस्तद्व्यभिचारेणकन्येलानामसाऽभ-
वत् तांविलोक्यमनुःप्राहनातितुष्टमनागुरुम् १६ भगवन्किमिदंजातंकर्मवोब्र-
ह्मवादिनाम् विपर्य्ययमहोकष्टमैवंस्याद्ब्रह्मविक्रिया १७ यूयंमंत्रविदोयुक्तास्तपसा-
दग्धकिल्बिषाः कुतःसंकल्पवैषम्यमनृतंविबुधेष्विव १८ तन्निशम्यवचस्तस्यभग-
वान्प्रपितामहः होतुर्व्यतिक्रमंज्ञात्वाबभाषेरविनंदनम् १९ एतत्संकल्पवैषम्यंहोतु-
स्तेव्यभिचारतः तथापिसाधयिष्येतेसुप्रजास्त्वंस्वतेजसा २० एवंव्यवसितोराजन्भ-
गवान्समहायशाः अस्तौषीदादिपुरुषमिलायाःपुंस्त्वकाम्यया २१ तस्मैकामवरंतु-
ष्टोभगवान्हरिरीश्वरः ददाविलाभवत्तेनसुद्युम्नःपुरुषर्षभः २२ सएकदामहाराज
विचरन्मृगयांवने वृतःकतिपयामात्यैरश्वमारुह्यसैंधवम् २३ प्रगृह्यरुचिरंचापंश-
रांश्चपरमाद्भुतान् दंशितोनुमृगंवीरोजगामदिशमुत्तरम् २४ सकुमारोवनंमेरोरध-
स्तात्प्रविवेशह यत्रास्तेभगवाञ्छर्वोरममाणःसहोमया २५ ॥ १ब्रह्मविक्रियामंत्रान्यथात्वम् ॥
॥१७॥ १८॥ प्रपितामहोवसिष्ठः १९॥ २०॥ २१॥ २२॥ २३॥ २४॥ २५॥

२६।२७।२८ विगतंतिमिरमाभासः प्रकाशश्चात्यस्यंयाक्रनव्याभूतादिशःकुर्वन्तः २९।३० प्रसंगरत्यभिनिवे
तस्मिन्नविष्टएवासौसुद्युम्नःपरवीरहा अपश्यत्स्त्रियमात्मानमश्वंचवडवांनृप २६।
तथातदनुगाःसर्वेआत्मलिंगविपर्य्ययम् दृष्ट्वाविमनसोऽभूवन्वीक्षमाणाःपरस्परम्
२७राजोवाच कथमेवंगुणोदेशःकेनवाभगवन्कृतः प्रश्नमेनंसमाचक्ष्वपरंकौतूह
लंहिनः२८ श्रीशुकउवाच एकदागिरिशंद्रष्टुमृषयस्तत्रसुव्रताः दिशोवितिमिराभा
साःकुर्वंतःसमुपागमन् २९ तान्विलोक्यांबिकादेवीविवासाव्रीडिताभृशम् भर्त्तुरं
कात्समुत्थायनीवीमाश्वथपर्य्यधात् ३० ऋषयोऽपितयोर्वीक्ष्यप्रसंगंरममाणयोःनि
वृत्ताःप्रययुस्तस्मान्नरनारायणाश्रमम् ३१ तदिदंभगवानाहप्रियायाःप्रियकाम्य
या स्थानंयःप्रविशेदेतत्सवैयोषिद्भवेदिति ३२ ततऊर्द्ध्वंवनंतद्वैपुरुषावर्जयंतिहि
साचानुचरसंयुक्ताविचचारवनाद्वनम् ३३ अथतामाश्रमाभ्याशेचरंतींप्रमदोत्त
माम् स्त्रीभिःपरिवृतोवीक्ष्यचकमेभगवान्बुधः ३४ सापितंचकमेसुभ्रूःसोमराज
सुतंपतिम् सतस्यांजनयामासपुरूरवसमात्मजम् ३५॥ ॥शम स्त्रीप्रसंगदर्शनकलु
षितमनसःसंतःतत्प्रसंगशून्यंनरनारायणाश्रमंययुः ३१।३२ प्रासंगिकमुक्त्वाप्रस्तुतमनुवर्णयति अनु
षंगोसंयुक्तोनिचचक्र्येभूतपूर्वगमयाउंसल निर्देशः ॥३३॥३४॥३५॥

३६ आशयन् इच्छन् ३७।३८।३९ नाभ्यनंदन् स्त्रीत्वेलज्जयामासंमासं निलीयावस्थानात् ४०।४१।४२॥इ
एवंस्त्रीत्वमनुप्राप्तःसुद्युम्नोमानवोनृपः सस्मारस्वकुलाचार्यंवसिष्ठमितिशुश्रुम ३६॥
सतस्यतांदशांदृष्ट्वाकृपयाभृशपीडितः सुद्युम्नस्याशयन्पुंस्त्वमुपाधावतशंकरम् ३७॥
तुष्टस्तस्मैसभगवान्ऋषयेप्रियमावहन् स्वांचवाचमृतांकुर्वन्निदमाहविशांपते
३८॥मासंपुमान्सभवितामासंस्त्रीतवगोत्रजः इत्थंव्यवस्थयाकामंसुद्युम्नोवतुमेदि
नीम् ३९ आचार्यानुग्रहात्कामंलब्ध्वापुंस्त्वंव्यवस्थया पालयामासजगतीनाभ्यनं
दन्स्मतंप्रजाः ४० तस्योत्कलोगयोराजन्विमलश्चसुतास्त्रयः दक्षिणापथराजा
नोबभूवुर्धर्मवत्सलाः ४१ ततःपरिणतेकालेप्रतिष्ठानपतिःप्रभुः पुरूरवसउत्सृज्य
गांपुत्रायगतोवनम् ४२॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेइलोपाख्यानेप्रथ०
१॥श्रीशुकउवाच एवंगतेथसुद्युम्नेमनुर्वैवस्वतःसुते पुत्रकामस्तपस्तेपेयमुनायांश
तंसमाः १ ततोऽयजन्मनुर्देवमपत्यार्थंहरिंप्रभुम् इक्ष्वाकुपूर्वजान्पुत्राँल्लेभेस्वसदृशान्द
श २ पृषध्रस्तुमनोःपुत्रोगोपालोगुरुणाकृतः॥ ९ तिनवमेटीकायांप्रथमोध्यायः॥द्वितीयेमनु
पुत्राणांद्वावपुत्रौविरागतः करूषकादिपंचानांवंशानाहलघुक्रमात् १ वैवस्वतोमनुःश्राद्धदेवः १ इक्ष्वाकुःपूर्व

जोयेषांतान् दशपुत्रानलेभे २ तत्रपृषध्रस्यवंशोनाभ
वदितिसहेतुकमाह पृषध्रस्त्वित्यादिनाकविः॥

कनीयानित्यतः प्राक्तनेनग्रन्थेनखड्गपाणेःसतस्तिष्ठतोजागरणंवीरासनंतदेवव्रतंयस्ययत्त.अवहितःस-
न्गाःपालयामास ३ शार्दूलोव्याघ्रः ४।५ प्रलीनाउडुगणायस्मिन्तस्मिन्समयेबभ्रोःकपिलायाःगोः ६ गोकाम

पालयामासगायत्तोरात्र्यांवीरासनव्रतः ३ एकदाप्राविशद्गोष्ठंशार्दूलोनिशिवर्षति श-
यानागावउत्थायभीतास्ताबभ्रमुर्व्रजे ४ एकांजग्राहबलवान्साचुक्रोशभयातुरा त-
स्यास्तत्क्रंदितंश्रुत्वापृषध्रोऽभिससारह ५ खड्गमादायतरसाप्रलीनोडुगणेनिशि अ-
जानन्नहनद्बभ्रोःशिरःशार्दूलशंकया ६ व्याघ्रोऽपिवृक्णश्रवणोनिस्त्रिंशाग्राहत-
स्ततः निश्चक्रामभृशंभीतोरक्तंपथिसमुत्सृजन् ७ मन्यमानोहतंव्याघ्रंपृषध्रःपर-
वीरहा अद्राक्षीत्स्वहतांबभ्रुंव्युष्टायांनिशिदुःखितः ८ तंशशापकुलाचार्य्यःकृताग-
समकामतः नक्षत्रबंधुःशूद्रस्त्वंकर्मणाभवितामुना ९ एवंशप्तस्तुगुरुणाप्रत्यगृ-
ह्णात्कृतांजलिः अधारयद्व्रतंवीरऊर्ध्वरेतामुनिप्रियम् १० वासुदेवेभगवतिसर्वा-
त्मनिपरेमले एकांतित्वंगतोभक्त्यासर्वभूतसुहृत्समः ११ विमुक्तसंगःशांतात्मासं-
यताक्षोऽपरिग्रहः यदृच्छयोपपन्नेनकल्पयन्वृत्तिमात्मनः १२॥ ॥नोनजघानेतिख्यापयितुं

वृक्णश्रवणइत्याद्युक्तम् ७ व्युष्टायांप्रभातायाम् ८ क्षत्रबंधुरपित्वंनभवितापितुशूद्रोभवितेति ९।१०।११।
१२

भा॰ नै॰ टी॰ ४

॥१३ उपयुक्तकरणः दग्धदेहः १४ कवेरपि वंशो नाभवदित्याह कविरिति बंधुभिः सह राज्यं विसृज्य १५ ।१६
ब्रह्मभूयं ब्राह्मणत्वम् नृगस्य वंशः पुत्रः सुमतिः ततो भूतज्योतिः ततो वसुः १७ ओघवतः पिता तत्पुत्रोऽप्योघवा

आत्मन्यात्मानमाधाय ज्ञानतृप्तः समाहितः विचचार महीमेतां जडांधबधिराकृतिः
१३ एवंवृत्तो वनं गत्वा दृष्ट्वा दावाग्निमुत्थितम् तेनोपयुक्तकरणो ब्रह्म प्राप परं मुनिः॥
१४ कविः कनीयान्विषयेषु निस्पृहो विसृज्य राज्यं सह बंधुभिर्वनम् निवेश्य चित्ते
पुरुषं स्वरोचिषं विवेश कैशोरवयाः परंगतः १५ करूषान्मानवादासन्कारूषाः क्ष-
त्रजातयः उत्तरापथगोप्तारो ब्रह्मण्या धर्मवत्सलाः १६ धृष्टाद्धार्ष्टमभूत्क्षत्रं ब्रह्मभू-
यं गतं क्षितौ नृगस्य वंशः सुमतिर्भूतज्योतिस्ततो वसुः १७ वसोः प्रतीकस्तत्पुत्र ओ-
घवानोघवत्पिता कन्या चौघवती नाम सुदर्शन उवाह ताम् १८ चित्रसेनो नरिष्यंता-
दृक्षस्तस्य सुतोऽभवत् तस्य मीढ्वांस्ततः कूर्च इंद्रसेनस्तु तत्सुतः १९ वीतिहोत्रस्त्वि-
न्द्रसेनात्तस्य सत्यश्रवा अभूत् उरुश्रवाः सुतस्तस्य देवदत्तस्ततोऽभवत् २०॥ नेवेत्य-

र्थः १८ ननु एवं त्रिभिः श्लोकैः करूषधृष्टनृगाणां वंशा उक्ताः नरिष्यंतस्य वंशमाह चित्रसेन इति सार्द्धैस्त्रिभिः
सन इत्यादेर्यत्राधिक्यं स्यात् तत्रानेनान्वयेन इत्यादिपदं व्याख्येयम् यत्र तु न्यूनत्वं तत्र पूर्वस्य परस्य वानुषंगादि॥

४

अग्निवेश्यएवकानीनइतिजातूकर्ण्यइतिचविख्यातः २१।२२ दिष्टस्यपुत्रोनाभागोवक्ष्यमाणनाभागादन्यइ-
तिभातिव्युदासार्थमनुवादमात्रम् २३।२४।२५ अंगिरसःसुतोमहायोगीसंवर्त्तोयमयाजयदस्ममरुतः २६ अ-

ततोऽग्निवेश्योभगवानग्निःस्वयमभूत्सुतः कानीनइतिविख्यातोजातूकर्ण्योमहानृ
षिः २१ ततोब्रह्मकुलंजातमाग्निवेश्यायनंनृप नरिष्यंतान्वयःप्रोक्तोदिष्टवंशमतःशृणु
२२ नाभागोदिष्टपुत्रोऽन्यःकर्मणावैश्यतांगतः भलंदनःसुतस्तस्यवत्सप्रीतिर्भलंदना
त् २३ वत्सप्रीतेःसुतःप्रांशुस्तत्सुतंप्रमतिंविदुः खनित्रःप्रमतेस्तस्माच्चाक्षुषोऽथविविंश
तिः २४ विविंशतिसुतारंभःखनिनेत्रोऽस्यधार्मिकः करंधमोमहाराजस्तस्यासीदात्म
जोनृपः २५ तस्यावीक्षित्सुतोयस्यमरुत्तश्चक्रवर्त्यभूत् संवर्त्तोयाजयद्यंवैमहायोग्यं
गिरःसुतः २६ मरुत्तस्ययथायज्ञोनतथाऽन्यस्यकश्चन सर्वंहिरण्मयंत्वासीद्यत्किंचि
च्चास्यशोभनम् २७ अमाद्यदिंद्रःसोमेनदक्षिणाभिर्द्विजातयः मरुतःपरिवेष्टारोवि
श्वेदेवाःसभासदः २८ मरुत्तस्यदमःपुत्रस्तस्यासीद्राज्यवर्द्धनः सुधृतिस्तत्सुतोजज्ञे
सौधृतेयोनरःसुतः २९ तत्सुतःकेवलस्तस्माद्बंधुमान्वेगवांस्ततः बंधुस्तस्याभवद्यस्यतृ
णबिंदुर्महीपतिः ३०

स्यपत्किंचित्साधारिकमस्तितत्तुतत्सर्वंहिरण्मयंशोभनमासीत् २७ अमाद्यत् अहृष्यत् २८।२९।३०॥

यनः यस्यांतृणबिंदोःपुत्राअभवन् ३१।३२ तानेवाह विशालइति तस्यतृणबिंदोःसुताः ३३ सहदेवजः देवजेनसहितः पाठांतरेनामान्यत्वमात्रमेर्थस्तुसएव ३४।३५ वैशालभूपालाः विशालस्यान्वयेजाताः ३६॥इति

तंभेजेलंबुषादेवीभजनीयगुणालयम् वराप्सरायतःपुत्राःकन्याचेडविडाऽभवत् ३१
तस्यामुत्पादयामासविश्रवाधनदंसुतम् प्रादायविद्यांपरमामृषिर्योगेश्वरात्पितुः
३२ विशालःशून्यबंधुश्चधूम्रकेतुश्चतत्सुताः विशालोवंशकृद्राजावैशालीनिर्ममेपुरीम् ३३ हेमचंद्रःसुतस्तस्यधूम्राक्षस्तस्यचात्मजः तत्पुत्रात्संयमादासीत्कृशाश्वःसहदेवजः ३४ कृशाश्वात्सोमदत्तोभूद्योऽश्वमेधैरिडस्पतिम् इष्ट्वापुरुषमापाग्र्यांगतिंयोगेश्वराश्रितः ३५ सौमदत्तिस्तुसुमतिस्तत्सुतोजनमेजयः एतेवैशालभूपालास्तृणबिंदोर्यशोधराः ३६॥इतिश्रीभाग॰नव॰द्वितीयोऽध्यायः २॥श्रीशुकउवाच शर्यातिर्मानवोराजाब्रह्मिष्ठःसबभूवह योवाअंगिरसांसत्रेद्वितीयमहऊचिवान् १ सुकन्यानामतस्यासीत्कन्याकमललोचना तयासार्द्धंवनगतोह्यगमच्च्यवनाश्रमं

टीकायांद्वितीयोऽध्यायः २॥तृतीयेमनुपुत्रस्यशर्यातेःकीर्त्यतेऽन्वयः यत्रसौकन्यमाख्यानंरैवतंच महाद्भुतम् १ ब्रह्मिष्ठःवेदार्थतत्त्वज्ञःतदेवाह योवाइतिद्वितीयमहःद्वितीयेऽन्हिक्रियमाणंकर्मऊचिवान्उवाच तस्यवंशमुक्त्वानवर्हिरानर्त्तइत्यादिनावक्ष्यति १॥

आदौनावत्कन्यावृत्तांतमाह सुकन्यानामेत्यादिना २।३।४।५ भार्गवस्यच्यवनस्यअभद्रमपराधः ६।७।८ सु
ग्धेयंममकन्यासुंतव्यंत्वयेत्युच्यमानेकतिवर्षाण्यस्याविवाहःकृतोनवेत्यादिवाक्यैःतदभिप्रायंज्ञात्वातस्मैता

सासखीभिःपरिवृताविचिन्वंत्यंघ्रिपान्वने वल्मीकरंध्रेददृशेखद्योतेइवज्योतिषी ३ ते
दैवचोदिताबालाज्योतिषीकंटकेनवै अविध्यन्मुग्धभावेनसुस्रावासृक्ततोबहिः ४
शकृन्मूत्रनिरोधोऽभूत्सैनिकानांचतत्क्षणात् राजर्षिस्तमुपालक्ष्यपुरुषान्विस्मि
तोब्रवीत् ५ अप्यभद्रंनयुष्माभिर्भार्गवस्यविचेष्टितम् व्यक्तंकेनापिनस्तस्यकृतमाश्र
मदूषणम् ६ सुकन्याप्राहपितरंभीताकिंचित्कृतंमया द्वेज्योतिषीअज्ञानंत्यानिर्भिन्ने
कंटकेनवै ७ दुहितुस्तद्वचःश्रुत्वाशर्यातिर्जातसाध्वसः मुनिंप्रसादयामासवल्मीका
न्तर्गतंशनैः ८ तदभिप्रायमाज्ञायप्रादाद्दुहितरंमुनेः कृच्छ्रान्मुक्तस्तमामंत्र्यपुरंप्रायात्
समाहितः ९ सुकन्याच्यवनंप्राप्यपतिंपरमकोपनम् प्रीणयामासचित्तज्ञाअप्रमत्ता
ऽनुवृत्तिभिः १० कस्यचित्त्वथकालस्यनासत्यावाश्रमागतौ तौपूजयित्वाप्रोवाचवयोमे
दत्तमीश्वरौ ११ ग्रहंग्रहीष्येसोमस्ययज्ञेवामस्यसोमपोः ॥ ९ दुहितरंप्रादात् ९।१० हेईश्वरौसदै
वौयुवांमह्यंवयस्तारुण्यंदत्तंसंपादयतम् ११ असोमपोःसोमपानरहितयोरपिवांयुवयोःसोमस्यग्रहंसो

दास्यामीति युवां सोमेन यक्ष्य इत्यर्थः ऐंद्रं वायव्यं गृण्हातीत्यादिषु द्रव्यदेवतासंबंधानुपपत्त्या गृण्हातेर्यागप-
र्यवसायित्वात् १२ बाढमित्यभिनंद्य भवानस्मिन्निमज्जतामित्यूचतुः १३ ह्रदं प्रवेशितः तावपि तमपि ह्रदं

क्रियतां मे वयो रूपं प्रमदानां यदीप्सितम् १२ बाढमित्यूचतुर्विप्रमभिनंद्य भिषक्तमौ॥ निमज्जतां भवानस्मिन्ह्रदे सिद्धविनिर्मिते १३ इत्युक्तो जरयाग्रस्तदेहो धमनिसंततः ह्रदं प्रवेशितोऽश्विभ्यां बलीपलितविप्रियः १४ पुरुषास्त्रय उत्तस्थुरपीच्या वनिताप्रियाः पद्मस्रजः कुंडलिनस्तुल्यरूपाः सुवाससः १५ तान्निरीक्ष्य वरारोहा सरूपान्सूर्यवर्चसः अजानती पतिं साध्वी अश्विनौ शरणं ययौ १६ दर्शयित्वा पतिं तस्यै पातिव्रत्येन तोषितौ ऋषिमामंत्र्य ययतुर्विमानेन त्रिविष्टपम् १७ यक्ष्यमाणोऽथ शर्यातिश्च्यवनस्याश्रमं गतः ददर्श दुहितुः पार्श्वे पुरुषं सूर्यवर्चसम् १८ राजा दुहितरं प्राह कृतपादाभिवंदनाम् आशिषश्चाप्रयुंजानो नातिप्रीतमना इव १९ चिकीर्षितं ते किमिदं पतिस्त्वया प्रलंभितो लोकनमस्कृतो मुनिः त्वं यज्जराग्रस्तमसत्यसंमतं विहाय जारं भजसेऽमुमध्वगम् २०॥

गृहीत्वा प्रविष्टामित्यर्थः १४।१५ अश्विनौ शरणं ययौ युवां पृथक्स्थितामसतिं दर्शयतमिति प्रार्थयामासेत्यर्थः १६। १७। १८। १९ प्रलंभितो वंचितः हे असति असंमतमनभीष्टम् २०

हेसतांकुलप्रसूतेनेनवमतिरन्यथानहिपर्य्ययेणकथमवगताअवसन्नाअध्यवसितेतिवानदेवाहकुलदूषणंत्विदमित्यादि २१। २२। २३। २४ सद्यःतत्क्षणमेवमन्युर्यस्यसइन्द्रः २५। २६। २७ विषयान्देशान् आनर्त्तादी

कथंमतिस्तेऽवगताऽन्यथासतांकुलप्रसूतेकुलदूषणंत्विदम् बिभर्षिजारंयदपत्रा।
पाकुलंपितुश्चभर्तुश्चनयस्यधस्तमः २१ एवंब्रुवाणंपितरंस्मयमानाशुचिस्मिता उ
वाचतातजामातातवैषभृगुनंदनः २२ शशंसपित्रेतत्सर्वंवयोरूपाभिलंभनम् वि।
स्मितःपरमप्रीतस्तनयांपरिषस्वजे २३ सोमेनयाजयन्वीरंग्रहंसोमस्यचाग्रहीत्॥
असोमपोरप्यश्विनोश्च्यवनःस्वेनतेजसा २४ हंतुंतमाददेवज्रंसद्योमन्युरमर्षितः॥
सवज्रंस्तंभयामासभुजमिंद्रस्यभार्गवः २५ अन्वजानंस्ततःसर्वेग्रहंसोमस्यचाश्वि
नोः भिषजाविनियत्पूर्वंसोमाहुत्याबहिष्कृतौ २६ उत्तानबर्हिरानर्त्तोभूरिषेणइतित्र
यः शर्यातेरभवन्पुत्राआनर्त्ताद्रेवतोऽभवत् २७ सोऽन्तःसमुद्रेनगरींविनिर्मायकुशा।
स्थलीम् आस्थितोभुंक्तविषयानानर्त्तादीनरिंदम २८ तस्यपुत्रशतंजज्ञेककुद्मिज्ये
ष्ठमुत्तमम् ककुद्मीरेवतींकन्यांस्वामादायविभुंगतः २९॥ २९॥ ३॥ ७॥

न् अभुङ्क्त अपालयत् २८ ककुद्मीज्येष्ठोयस्मिन्तत् विभुंब्रह्माणम् २९॥ २९॥ श्रीरामचंद्रः॥

नलब्धः क्षणोऽवसरोयेन ३० आद्यंब्रह्माणम् ३१ तेत्वयाहृदयेयेकृताः तेसर्वेकालेननिरुद्धाःसंहृताः ३२ त्रि॰
णवसप्तविंशतिचतुर्युगगणितैः विकल्पितोविभक्तः यो देवस्यांशोऽस्तितस्मैनररत्नायदेहि ३३ तद्वाह भुवद्द

कन्यावरंपरिप्रष्टुंब्रह्मलोकमपावृतम् आवर्त्तमानेगांधर्वेस्थितोलब्धक्षणःक्षणम्॥
३० तदंतआद्यमानम्यस्वाभिप्रायंन्यवेदयत् तच्छ्रुत्वाभगवान्ब्रह्माप्रहस्यतमुवाच॥
ह ३१ अहोराजन्निरुद्धास्तेकालेनहृदियेकृताः तत्पुत्रपौत्रनप्तॄणांगोत्राणिचनशृ॰
ण्महे ३२ कालोभियातस्त्रिणवचतुर्युगविकल्पितः तद्गच्छदेवदेवांशोबलदेवोमहा
बलः ३३ कन्यारत्नमिदंराजन्नररत्नायदेहिभो भुवोभारावताराय भगवान्भूतभावनः
३४ अवतीर्णोनिजांशेनपुण्यश्रवणकीर्त्तनः इत्यादिष्टोऽभिवंद्याजंनृपःस्वपुरमाग॰
तः ३५ त्यक्तंपुण्यजनत्रासान्भ्रातृभिर्दिक्ष्ववस्थितैः सुतांदत्वाऽनवद्यांगींबलायब॰
लशालिने बदर्याख्यंगतोराजातप्तुंनारायणाश्रमम् ३६ ॥ इतिश्रीभाग० नव० तृतीयो
ऽध्यायः ३ श्रीशुकउवाच नाभागोनभगापत्यंयंततंभ्रातरःकविम्॥ ॥ति ३४। ३५ पुण्यज

नत्रासात् यक्षभयात् पूर्वमेवचिरंपुरंतत् भ्रातृभिःत्यक्तम् ३६ ॥ इतिन० टी० तृतीयोऽध्यायः ३॥ चतुर्थेमनुपुत्र॰
स्यनभगस्यकथोच्यते तत्सूनोश्चांबरीषस्यकृत्याप्रतिहतायतः १ नभगस्यवंशमाह नभगस्यापत्यंनाभागः नाभा

तद्धेतुत्वेन वंशप्रवर्त्तकस्य नाभागस्य निष्कपटं चरितं तेन तु श्रीरुद्रप्रसादमाह यं नन्नमित्यादिना ब्रह्मचारिणं बहुकालं गुरुकुले वसन्तं नैष्ठिकोऽसाविति मत्वा विभागसमये नस्मै भागमप्रकल्प्यैव भ्रातरः सर्वे दायं विभज्य गृहीत्वा पश्चात् गुरुकुलादागतं यं भागार्थिनं कविं विद्वांसं यविष्ठं प्रति तं नं नातम् पितरं दायं व्यभजन्नित्यर्थः १ एतदेव प्रश्नोत्तराभ्यां दर्शयति तत्र नाभागः पृच्छति हे भ्रातरः मह्यं किम भक्त व्यभजत कं भागं मदर्थं यूयं प्रकल्पितवंतः भ्रातर आहुः तदा विस्मृतमस्माभिरिदानीं तु तव पितरं विभजाम त्वं पितरं गृहाणेत्यर्थः स च पितरं गत्वाह तत हे तात आर्याः श्रेष्ठाः मे मम त्वाम भाक्षुः भागं चक्रुः मदीयो भागस्त्वमित्यर्थः पाठांतरे हे तात किमिदं ममा

यविष्ठं व्यभजन्दायं ब्रह्मचारिणमागतम् १ भ्रातरो भक्त किं मह्यं भजामि तर्हि तव॥
त्वां म आर्यास्तता भांक्षुर्मा पुत्रक तदादृथाः २ इमे अंगिरसः सत्रमासते ऽद्य सुमेधसः
षष्ठंषष्ठमुपेत्याहः कवेमुह्यंति कर्मणि ३ तांस्त्वं शंसय सूक्ते द्वे वैश्वदेवे महात्मनः॥ ९

भांक्षुः भजाम पितरं तवेत्युक्तवंतः आर्यास्त्वां मह्यं किमर्थं ददुरित्यर्थः पिता आह हे पुत्रक तत् तैरुक्तं मादृथाः प्रतारणमात्रं तैः कृतं तस्मिन्नादरं मा कार्षीः न त्वहं दायवद्भोगसाधनमित्यर्थः २ तथापि तैर्भागत्वेन दत्तोऽहं तव जीवनोपायमुपदेक्ष्यामीत्याह इमइतिसपादाभ्यां द्वाभ्याम् अभिप्लवः षडहो भवतीति विहितेषु षडहेष्वावर्त्यमानेषु षष्ठंषष्ठमहः कर्मोपेत्य प्राप्य तदनुष्ठाने कर्मणि सुमेधसोऽपि ते सूक्तविशेषाऽज्ञानेन मुह्यंति कवे हे विद्वन् ३ तान्महात्मनोऽपि तत्त्वमिदमित्थारोद्रमितिच येयज्ञेन दक्षिणयेति च द्वे वैश्वदेवे द्वे सूक्ते संशय पाठय ततः कर्मणि समाप्ते सति ते स्वर्यंतः स्वर्गं गच्छंतः स्वसत्रे परिशेषितमवशिष्टमात्मनो धनं ते तुभ्यं दास्यंति॥ ९॥ ६॥

अथतस्मात्तानूगच्छेति तथेत्यादिश्लोकवाक्यंयथावत्कृतवान्सत्रपरिशेषितंसत्रावशिष्टंधनम् ४।५ पुरुषः
श्रीरुद्रःदृश्यतद्गतिदर्शनंशरीरंकृष्णंदर्शनंयस्यसःवास्तुकंयज्ञभूमिगतंवसुधनंममेत्युवाच ६ तर्हिस्मतदैव
ममेदमितिमानवोनाभागःउवाच पुनश्चरुद्रउवाच नौआवयोरस्मिन्विवादेतेपितरिप्रश्नःस्यादितिपृष्टवानिति

नेस्वर्यंतोधनंसत्रपरिशेषितमात्मनः ४ दास्यंत्यथततोगच्छतथासकृतवान्यथा॥
तस्मैदत्वाययुःस्वर्गंतेसत्र परिशेषितम् ५ तंकश्चित्स्वीकरिष्यंतंपुरुषःकृष्णदर्शनः
उवाचोत्तरतोऽभ्येत्यममेदंवास्तुकंवसु ६ ममेदमृषिभिर्दत्तमितितर्हिस्ममानवःस्या
न्नौतेपितरिप्रश्नःपृष्टवान्पितरंतथा ७ यज्ञवास्तुगतंसर्वमुच्छिष्टमृषयःक्वचित्
चक्रुर्हिभागंरुद्रायसदेवःसर्वमर्हति ८ नाभागस्तंप्रणम्याहतवेशकिलवास्तुकम्
इत्याहमेपिताब्रह्मञ्छिरसात्वांप्रसादये ९ यत्तेपितावदद्धर्मंत्वंचसत्यंप्रभाषसे द
दामितेमंत्रदृशेज्ञानंब्रह्मसनातनम् १० गृहाण द्रविणंदत्तंमत्सत्रेपरिशेषितम् इ
त्युक्त्वाऽन्तर्हितोरुद्रोभगवान्सत्यवत्सलः ११ यएतत्संस्मरेत्प्रातःसायंचसुसमाहितः।
कविर्भवतिमंत्रज्ञोगतिंचैवतथात्मनः १२॥

७ शुकोक्तिः पृष्टस्यमनोर्वाक्यंयज्ञवास्तुगतमिति
उच्छिष्टमुच्चरितं क्वचिदितिदक्षाध्वरेउच्छेषणभागोवैरुद्रइतिश्रुतेश्च।किंच सदेवईश्वरःसर्वमप्यर्हति
किंपुनर्यज्ञावशिष्टमित्यर्थः ८।९। श्रीरुद्रआह यत्तेइति १० इदमाख्यानंश्रुतिप्रसिद्धम् तथाहिबह्वृचब्राह्मणे
नाभानेदिष्टंवैमानवंब्रह्मचर्यंवसंतंभ्रातरोनिरभजन्सोऽ
ब्रवीदित्यादि ११ अस्याख्यानस्यस्मरणेफलमाह यएतदिति
आत्मनोगतिंचप्राप्नोतीतिशेषः १२॥

क्वचिदपिनप्रतिहतोब्रह्मशापोऽपिब्राह्मणेनदुर्वाससानिर्मितःकृत्यानलोऽपियन्नास्पृशत् असावसौम-
हाभागवतःअतएवकृतीपुण्यवान् १३ तस्यश्रोतुमिच्छामिचरितमितिनिःशेषः ब्रह्मदण्डःकृत्यानलःनप्रा-
भूत्नसमर्थोबभूव १४ श्रियंसंपदंविभवमैश्वर्यं अतुलंनिरुपमम् १५ पुंसामितिदुर्लभमपितत्सर्वस्वप्न-
वत्संस्तुतनिरूपितम् अनुपादेयंमेनेतत्रहेतुःविभवस्यनिर्माणनाशंविद्वान्यतस्तेनविभवेनतन्नाशेन-

नाभागादंबरीषोऽभून्महाभागवतःकृती नास्पृशद्ब्रह्मशापोऽपियन्नःप्रतिहतःक्वचि-
त् १३ राजोवाच भगवञ्छ्रोतुमिच्छामिराजर्षेस्तस्यधीमतः नप्राभूद्यत्रनिर्मुक्तोब्रह्म-
दंडोदुरत्ययः १४ श्रीशुकउवाच अंबरीषोमहाभागःसप्तद्वीपवतींमहीम् अव्ययां
चश्रियंलब्ध्वाविभवंचातुलंभुवि १५ मेनेतिदुर्लभंपुंसांसर्वंतत्स्वप्नसंस्तुतम् वि-
द्वान्विभवनिर्वाणंतमोविशतियत्पुमान् १६ वासुदेवेभगवतितद्भक्तेषुचसाधुषु प्रा-
प्तोभावंपरंविश्वंयेनेदंलोष्टवत्स्मृतम् १७ सवैमनःकृष्णपदारविंदयोर्वचांसिवैकुं-
ठगुणानुवर्णने करौहरेर्मंदिरमार्जनादिषुश्रुतिंचकाराच्युतसत्कथोदये १८ ॥ ॥

वान्पुमान् तमोविशतिमोहेनिमज्जति १६ नन्वेवंजानंतोऽपिविभवैषिणोदृश्यंतेतत्राह वासुदेवइति।
भावंभक्तिंप्राप्तः येनभावेनेदंविश्वंलोष्ठवदनित्यंतुच्छंस्मृतम् १७ भक्तिमेवसर्वेन्द्रियाणांभगवत्परत्वकथने-
नप्रपंचयति सर्वैरिति त्रिभिः श्रुतिंश्रोत्रम् अच्युतस्यसत्कथानामुदयेश्रवणेचकारेत्यस्यसर्वत्रान्वयः १८

मुकुंदस्यालिंगानामालयानिस्थानानि तेषां दर्शने दृशौ नेत्रे श्रीमत्याः तुलस्याः तत्पादसरोजेन यत्सौरभं तस्मिन् तदर्पिते तस्मै निवेदितान्नादौ १९ कामं स्रक्चंदनादिसेवां दास्ये निमित्ते तत्प्रसादस्वीकारायन तु कामकाम्यया विषयेच्छया कथं चकार उत्तमश्लोकजनाश्रया रतिर्यथा भवेत्तथा अनेन तद्भक्तेषु च परं भावं प्राप्तवदित्येतत्स्फुटीकृतम् २० सर्वत्रात्मेति भावो भावना यस्मिन् तम् आत्मनः स्वस्य कर्मणां कलापं समूहम् भगवति

मुकुंदलिंगालयदर्शने दृशौ तद्भृत्यगात्रस्पर्शेंऽगसंगमम् घ्राणं च तत्पादसरोजसौरभे श्रीमत्तुलस्या रसनां तदर्पिते १९ पादौ हरेः क्षेत्रपदानुसर्पणे शिरो हृषीकेशपदाभिवंदने कामं च दास्ये न तु कामकाम्यया यथोत्तमश्लोकजनाश्रया रतिः २० एवं सदा कर्मकलापमात्मनः परेऽधियज्ञे भगवत्यधोक्षजे सर्वात्मभावं विदधन्महीमिमां तन्निष्ठविप्राभिहितः शशास ह २१ ईजेऽश्वमेधैरधियज्ञमीश्वरं महाविभूत्योपचितांगदक्षिणैः ततैर्वसिष्ठासितगौतमादिभिर्धन्वन्यभिस्रोतमसौ सरस्वतीम् २२॥ २२।

विदधत् समर्पयन् तन्निष्ठैर्भागवतैः विप्रैः अभिहितः शिक्षितः सन् महीं शशास पालयामास अनेनाधिकृतो धर्मोऽपि यथावद्दर्शितः २१ किंच यज्ञाधिष्ठातारमीश्वरमश्वमेधैरीजे आराधयामास महाविभूत्याउपचितान्यंगानि दक्षिणाश्च येषु तैः वसिष्ठादिभिर्हेतुभूतैस्ततैः विस्तृतैः धन्वनि धन्वदेशे निरुदके सरस्वतीमभिस्रोतम् तस्याः प्रतिलोममित्यर्थः २२॥ रामः॥

किंच यस्य क्रतुषु सदस्यादयो गीर्वाणैः सह भूषणादिभिस्तुल्यरूपाः व्यदृश्यंत स इत्थमिति चतुर्थेनान्वयः॥
न च देवानां निमिषाभावात्तद्वैलक्षण्यं यतः अनिमिषाश्च व्यदृश्यंत आश्चर्यदर्शनोत्सुकत्वेन तेषां निमेषोपरमा
दिति भावः २३ यस्य यदीयैर्मनुजैरपि स्वर्गो न प्रार्थितः तस्य तु का वार्त्ता २४ आस्तां स्वर्गप्रार्थनशंकाऽपि यद्यतः
मुकुंदं हृदि पश्यतस्तान्जनान्कामा विषयाः न संमर्दयंति न हर्षयंति कथंभूताः स्वाराज्येन स्वरूपसुखेन प

यस्य क्रतुषु गीर्वाणैः सदस्या ऋत्विजो जनाः तुल्यरूपाश्चानिमिषा व्यदृश्यंत सुवाससः
२३ स्वर्गो न प्रार्थितो यस्य मनुजैरमरप्रियः शृण्वद्भिरुपगायद्भिरुत्तमश्लोकचेष्टित-
म् २४ संमर्दयंति तान्कामाः स्वाराज्यपरिभाविताः दुर्लभा नापि सिद्धानां मुकुंदं हृदि प-
श्यतः २५ स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिवः स्वधर्मेण हरिं प्रीणन्संगान्सर्वाञ्छ-
नैर्जहौ २६ गृहेषु दारेषु सुतेषु बंधुषु द्विपोत्तमस्यंदनवाजिपत्तिषु अक्षय्यरत्नाभर-
णायुधादिष्वनंतकोशेष्वकरोदसन्मतिम् २७ तस्मा अदाद्धरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयाव-
हम् एकांतभक्तिभावेन प्रीतो भृत्याभिरक्षणम् २८॥ परिभाविताः अतिशायिताः अतएव-

सिद्धानामपि दुर्लभाः यानिति पाठे यान्मनुजान्स्वाराज्ये सत्यपि द्वितीयांतपाठे मनुजानां विशेषणम् यमि-
ति पाठे यमंबरीषं पश्यतामिति पीठे सिद्धानां विशेषणम् २५ एवं भगवदाराधनपरस्य कामाद्युपेक्षा नैव चित्र-
मित्युपसंहरति स इत्थमिति द्वाभ्याम् २६-२७ न च एवंभूतोऽसौ कथं प्रतिपक्षान् जयेत् तत्राह तस्मा इति २८॥

नदेवंतस्यवैराग्यादिकंहरिभक्तिंचोक्त्वाब्रह्मदंडोयत्रनप्राभूदितियदुक्तंनदेवद्वादशीव्रतनिष्ठांकथयन्नाह आरिराधयिषुरित्यादिनायावदध्यायसमाप्ति २९ अर्चयत् आडागमाभावआर्षः ३०।३१ब्राह्मणांश्चपूजया

आरिराधयिषुःकृष्णंमहिष्यातुल्यशीलया युक्तःसांवत्सरंवीरोदधारद्वादशीव्रतम्॥
२९ व्रतांतेकार्त्तिकेमासित्रिरात्रंसमुपोषितः स्नातःकदाचित्कालिंद्यांहरिंमधुवनेऽर्च
यत् ३० महाऽभिषेकविधिनासर्वोपस्करसंपदा अभिषिच्यांबराकल्पैर्गन्धमाल्यार्हणा
दिभिः ३१ तद्गतांतरभावेनपूजयामासकेशवम् ब्राह्मणांश्चमहाभागान्सिद्धार्थानपिभ
क्तितः ३२ गवांरुक्मविषाणीनांरूप्यांघ्रीणांसुवाससाम् पयःशीलवयोरूपवत्सोपस्क
रसंपदाम् ३३ प्राहिणोत्साधुविप्रेभ्योगृहेषुन्यर्बुदानिषट् भोजयित्वाद्विजानग्रेस्वाद्वन्नं
गुणवत्तमम् ३४ लब्धकामैरनुज्ञातःपारणायोपचक्रमे तस्यतर्ह्यतिथिःसाक्षाद्दुर्वासा
भगवानभूत् ३५ तमानर्चातिथिंभूपःप्रत्युत्थानासनार्हणैः ययाचेऽभ्यवहारायपादमूल
मुपागतः ३६ प्रतिनंद्यसतद्याच्ञांकर्तुमावश्यकंगतः निममज्जबृहद्ध्यायन्कालिंदीसलि
लेशुभे ३७॥ ३२सिद्धार्थान् आप्तकामान्पूजाऽनपेक्षानपि ३३रूप्यांघ्रीणापयःशीलादिसंपद्यासांता
साम् ३३ न्यर्बुदानिषट्षष्टिकोटीः ३४ तर्हितदैवदुर्वासाअतिथिःसाक्षात्प्रत्यक्षोऽभूत् ३५आनर्च अर्चितवान्अ
भ्यवहारायभोजनाय ३६ आवश्यकंनैयमिकंमाध्या
न्हिकंकर्मकर्त्तुंगतः बृहत्ब्रह्म ३७॥ ३७ ॥

३८ धर्मसंकटमेवाह यद्यतः ब्राह्मणातिक्रमे दोषो अधर्मः द्वादश्यामपारणेऽपि दोषः व्रतवैगुण्यं यत्कृत्वा यस्मिन्
कृते ३९ एवं द्विजैः सह विचार्य्य निश्चिनोति अंभसेति व्रतस्य पारणं समाप्तिम् तत् अशितमाहुः अशितं नेति

मुहूर्त्तार्द्धावशिष्टायां द्वादश्यां पारणं प्रति चिंतयामास धर्मज्ञो द्विजैस्तद्धर्मसंकटे ३८॥
ब्राह्मणातिक्रमे दोषो द्वादश्यां यदपारणे यत्कृत्वा साधु मे भूयादधर्मो वा न मां स्पृशेत ३९
अंभसा केवलेनाथ करिष्ये व्रतपारणम् प्राहुरब्भक्षणं विप्रा ह्यशितं नाशितं च तत्।
४० इत्यपः प्राश्य राजर्षिश्चिंतयन्मनसाच्युतम् प्रत्याचष्ट कुरुश्रेष्ठ द्विजागमनमेव।
सः ४१ दुर्वासा यमुनाकूलात्कृतावश्यक आगतः राज्ञाभिनंदितस्तस्य बुबुधे चेष्टितं धि।
या ४२ मन्युना प्रचलद्गात्रो भ्रू कुटीकुटिलाननः बुभुक्षितश्च सुतरां कृतांजलिमभा।
षत ४३ अहो अस्य नृशंसस्य श्रियोन्मत्तस्य पश्यत धर्मव्यतिक्रमं विष्णोरभक्तस्येशमा
निनः ४४ यो मामतिथिमायातमातिथ्येन निमंत्र्य च अदत्त्वा भुक्तवांस्तस्य सद्यस्ते दर्श
येफलम् ४५ एवं ब्रुवाण उत्कृत्य जटां रोषविदीपितः तया स निर्ममे तस्मै कृत्यां कालान
लोपमाम् ४६ तामापतंतीं ज्वलतीमसिहस्तां पदा भुवम्॥ ५ चाहुः श्रुतिश्च अपोऽश्नाति त
न्नैवाशितं नैवानशितमिति ४० प्रत्याचष्ट प्रत्यैक्षत ४१।४२ प्रचलत्कंपमानं गात्रं यस्य भ्रूकुटिभ्यां कुटिलमा।

४७ क्रुद्धमहिंपावकोदावाग्निरिव ४८ निष्फलमुद्वीक्ष्य ४९ अनुषक्तं एष्ठतः संसक्तम् मेरोर्गुहां विविक्षुरधाव-
त् ५०। ५१ अरणमेषमाणः शरणमिच्छन् अजिततेजसो हरेश्चक्रात् ५२ एतत्सर्वं यस्य भ्रूभंगमात्रेण तिरोभविष्य

वेपयंतीं समुद्वीक्ष्य न चचाल पदान्नृपः ४७ प्रागिष्टं भृत्यरक्षायां पुरुषेण महात्मना ददा
ह कृत्यां तां चक्रं क्रुद्धाहिमिव पावकः ४८ तदभिद्रवदुद्वीक्ष्य स्वप्रयासं च निष्फलम् दु
र्वासा दुद्रुवे भीतो दिक्षु प्राणपरीप्सया ४९ तमन्वधावद्भगवद्रथांगं दावाग्निरुद्धूतशि
खो यथाऽहिम् तथानुषक्तं मुनिरीक्ष्यमाणो गुहां विविक्षुः प्रससार मेरोः ५० दिशो न
भः क्ष्मां विवरान्समुद्रांल्लोकान्सपालांस्त्रिदिवं गतः सः यतो यतो धावति तत्र तत्र सु
दर्शनं दुःप्रसहं ददर्श ५१ अलब्धनाथः स यदा कुतश्चित् संत्रस्तचित्तोऽरणमेषमाणः
देवं विरिंच्यं समगाद्विधातस्त्राह्यात्मयोनेऽजिततेजसो माम् ५२ ब्रह्मोवाच स्थानं म
दीयं सह विश्वमेतत्क्रीडावसाने द्विपरार्द्धसंज्ञे भ्रूभंगमात्रेण हि संदिधक्षोः कालात्मनो
यस्य तिरोभविष्यति ५३ अहं भवो दक्षभृगुप्रधानाः प्रजेशभूतेशसुरेशमुख्याः ॥ ९ ॥ इ-

ति कदा क्रीडाया अवसाने तदपि कदा द्विपरार्द्धसंज्ञे काले ५३ अतो वयं सर्वे यस्य नियममाज्ञां प्रपन्नाः प्राप्ताः
संतो लोकहितं यथा भवति एवं तं नियमं मूर्ध्न्यर्पितं वहामः अतस्तद्भक्तद्रोहिणं त्वां रक्षितुं न समर्थाः हमिति शे-
षः

यत्तदोर्नित्यसंबंधात् ५४।५५ श्रीरुद्रोऽपिप्रत्याचष्टे वयमितिचतुर्भिः भूम्निमहति महत्वमेवाह यस्मिन्परमे श्वरे अजाब्रह्माणः तएवजीवास्तेषांकोशाःउपाधिभूताब्रह्मांड विग्रहाईदृशादृश्यमानब्रह्मांडप्रमाणा अन्येपि।

सर्वेवयंयन्नियमंप्रपन्नामूर्ध्न्यर्पितंलोकहितंवहामः ५४ प्रत्याख्यातोविरिंच्येनविष्णु चक्रोपतापितः दुर्वासाःशरणंयातःशर्वंकैलासवासिनम् ५५ श्रीरुद्रउवाच वयंनतात प्रभवामभूम्नियस्मिन्परेऽन्येऽप्यजजीवकोशाः भवंतिकालेनभवंतिहीदृशाःसहस्र शोयत्रवयंभ्रमामः ५६ अहंसनत्कुमारश्चनारदोभगवानजः कपिलोऽपांतरतमोदे वलोधर्मआसुरिः ५७ मरीचिप्रमुखाश्चान्येसिद्धेशाःपारदर्शनाः विदामनवयंसर्वेय न्मायांमाययावृताः ५८ तस्यविश्वेश्वरस्येदंशास्त्रंदुर्विषहंहिनः तमेवंशरणंयाहिहरि स्तेशंविधास्यति ५९ ततोनिराशोदुर्वासाःपदंभगवतोययौ वैकुंठाख्ययदध्यास्तेश्रीनि वासःश्रियासह ६० संदह्यमानोऽजितशस्त्रवह्निनातत्पादमूलेपतितःसवेपथुः आहा च्युतानंतसदीप्सितप्रभोकृतागसंमावहिविश्वभावन ६१॥ ६१ ॥ ९ ॥ एभवंतिजायंते

नश्यंतिचयत्रयेषुब्रह्मांडेषुलोकेशाभिमानिनोवयंभ्रमामः ५६ ननुसर्वज्ञस्यतवभ्रमः कुतस्तत्राह अहमि ति ५७ पारदर्शनाःसर्वज्ञाअपियस्यमायांनविद्मः ५८।५९। ६० हेसदामीप्सितमामामवहिपाहि ६१॥ ६१ ॥

अपराधं निवेदयन् प्रार्थयंते अज्ञानतेति अघं दुःखम् अपचितिं निष्कृतिं मद्भक्तद्रोहे निष्कृतिं न पश्यामी
ति चेत्तत्राह यस्य तव नाम्नि कीर्तिते नरकस्थोऽपि मुच्यते तस्य तव किमशक्यमिति भावः ६२।६३ न आशा

अजानता ते परमानुभावं कृतं मयाऽघं भवतः प्रियाणाम् विधेहि तस्यापचितिं विधा
तर्मुच्येत यन्नाम्न्युदिते नारकोऽपि ६२ श्रीभगवानुवाच अहं भक्तपराधीनो ह्यस्वतं
त्र इव द्विज साधुभिर्ग्रस्तहृदयो भक्तैर्भक्तजनप्रियः ६३ नाहमात्मानमाशासे मद्भक्तैः
साधुभिर्विना श्रियं चात्यंतिकीं ब्रह्मन्येषां गतिरहं परा ६४ ये दारागारपुत्राप्तान्प्राणा
न्वित्तमिमं परम् हित्वा मां शरणं याताः कथं तांस्त्यक्तुमुत्सहे ६५ मयि निर्बद्धहृदयाः सा
धवः समदर्शनाः वशे कुर्वंति मां भक्त्या सत्स्त्रियः सत्पतिं यथा ६६ मत्सेवया प्रतीतं च
सालोक्यादिचतुष्टयम् नेच्छंति सेवया पूर्णाः कुतोऽन्यत्कालविद्रुतम् ६७ साधवो हृद
यं मह्यं साधूनां हृदयं त्वहम् मदन्यत्ते न जानंति नाहं तेभ्यो मनागपि ६८ उपायं कथयि
ष्यामि तव विप्र शृणुष्व तत् अयं ह्यात्माभिचारस्ते यतस्तं यातु वै भवान् ६९ साधुषु प्रहि
तं तेजः प्रहर्तुः कुरुते शिवम् ॥ ७० ॥

१ सेन स्पृहयामि ६४ इमं परं च लोकं हित्वा ६५ । ६६ पत्नी
तं प्राप्तमपि ६७ । ६८ आत्मनस्त्वेव अभिचारो हिंसा यतोऽभूत्तमेव यातु ६९ अशिवमनर्थम् ॥ ७० ॥ ४ ॥

तपोविद्यासंपन्नस्यममकथमनर्थः समजनीतिमास्मविस्मयंकार्षीरित्याह तपइति ७०।७१ ॥ इतिनव
मस्कंधेटीकायांचतुर्थोऽध्यायः ४ ॥ पंचमेविष्णुचक्रंतुप्रसाद्यत्राणसंकटात् दुर्वासारक्षितस्तेनतथातद्वृत्त
मीर्यते १ ॥ १ सउद्यमनमितिच्छेदः सलोपःपादपूरणार्थः २ ज्योतिषांनक्षत्राणांपतिःसोमस्त्वम् मात्राणिइं

तपोविद्याचविप्राणांनिःश्रेयसकरेउभे तएवदुर्विनीतस्यकल्पेतेकर्त्तुरन्यथा ७० ब्रह्मं
स्तद्गच्छभद्रंतेनाभागतनयंनृपम् क्षमापयमहाभागंततःशांतिर्भविष्यति ७१ इ
तिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेअंबरीषचरितेचतुर्थोऽध्यायः ४ ॥ श्रीशुकउवा
च एवंभगवतादिष्टोदुर्वासाश्चक्रतापितः अंबरीषमुपावृत्यतत्पादौदुःखितोग्रहीत्
१ तस्यसोद्यमनंवीक्ष्यपादस्पर्शविलज्जितः अस्तावीत्तद्धरेरस्त्रंकृपयापीडितोभृश
म् २ अंबरीषउवाच त्वमग्निर्भगवान्सूर्यस्त्वंसोमोज्योतिषांपतिः त्वमापस्त्वंक्षिति
र्व्योमवायुर्मात्रेन्द्रियाणिच ३ सुदर्शननमस्तुभ्यंसहस्राराच्युतप्रिय सर्वास्त्रघातिन्
विप्रायस्वस्तिभूयाइडस्पते ४ त्वंधर्मस्त्वमृतंसत्यंत्वंयज्ञोऽखिलयज्ञभुक् ॥ ५ ॥

द्रियाणिचत्वच्छक्त्यैवाग्न्यादयःस्वंस्वंकार्यंकुर्वंतीत्यर्थः ३ सहस्रमारायस्यहेसहस्रारत्वंस्तिशरणंभू
याःइडस्पतेपृथ्वीपते ४ ब्राह्मणरक्षणंतवयुक्तमेवेत्याह त्वंधर्मइति नचतवेयमितिस्तुतिरित्याह पौरुषपुरु
षस्येश्वरस्यपरंतेजःसामर्थ्यंत्वम् अयंभावः सर्वेषांतेषांदिश्रुतिप्रसिद्धंभगवतः ॥ ५ ॥ ६ ॥ रामः

५
भा०न० शोभनंदर्शनम् ततएवसर्वंजातमतस्त्वमेवसर्वात्मेति ५ हेसुनाभ अद्भुतकर्माणंत्वांकः स्तोतुंसमर्थः अतस्तु
टी० भ्यंकेवलेनमोगृणइत्यन्वयः अद्भुतकर्मत्वमेवाह अखिलानांधर्माणांसेतवेमर्यादारूपाय अतएवाधर्मशी
१३ लानामसुराणांधूमकेतवेदाहकाय त्रैलोक्यंगोपायनीतितथा विशुद्धमित्युज्वलंवर्चस्तेजोयस्यतस्मै ६ तदे
वप्रपंचयति त्वत्तेजसेतिद्वाभ्यां सूर्यादीनांप्रकाशश्चत्वयैवरूप्यतेप्रकाश्यतइतित्वद्रूपम् ७ हेअजितअ

त्वंलोकपालःसर्वात्मात्वंतेजःपौरुषंपरम् ५ नमःसुनाभाखिलधर्मसेतवेह्यधर्मशीला
सुरधूमकेतवे त्रैलोक्यगोपायविशुद्धवर्चसेमनोजवायाद्भुतकर्मणेगृणे ६ त्वत्तेजसा
धर्ममयेनसंहृतंतमःप्रकाशश्चधृतोमहात्मनाम् दुरत्ययस्तेमहिमागिरांपतेत्वद्रूप
मेतत्सदसत्परावरम् ७ यदाविसृष्टस्त्वमनंजनेनवैबलंप्रविष्टोऽजितदैत्यदानवम्॥
बाहूदरोर्वंघ्रिशिरोधराणिवृश्चन्नजस्रंप्रधनेविराजसे ८ सत्वंजगत्त्राणखलप्रहाण
येनिरूपितःसर्वसहोगदाभृता विप्रस्यचास्मत्कुलदैवहेतवेविधेहिभद्रंतदनुग्रहो।

नंजनेनश्रीहरिणायदाविसृष्टस्त्वंतदादैत्यदानवानांबलंप्रविष्टःसन्तेषांबाह्वादीनभिन्द ॥हिनः ९।
न्विराजसे पाठांतरेऊर्जितादैत्यदानवायस्मिन्तद्बलंपूर्वपदेनसंधिरार्षः ८ किंचत्वयाभगवन्नियुक्तेन
खलानामेवदण्डःकार्यःसाधवस्तुरक्षणीयाः अतोविप्रस्यरक्षणेनास्माननुगृहाणेत्याह सत्वमिति हेज
गत्त्राणसएवंभूतः त्वंखलानामेवप्रहारार्थंनिरूपितोनियुक्तः अतोअस्मत्कुलस्यदैवहेतवेभाग्यलाभा

९

सर्वस्वकृतार्पणेन विप्रस्य क्षेमं प्रार्थयते यद्यस्तीति द्वाभ्याम् विप्रो दैवं देवता यस्मिन्तत् १०।११ राज्ञस्तस्मै
यद्यस्ति दत्तमिष्टं वा स्वधर्मो वा स्वनुष्ठितः कुलं नो विप्रदैवं चेत् द्विजो भवतु विज्वरः १०॥
यदि नो भगवान्प्रीत एकः सर्वगुणाश्रयः सर्वभूतात्मभावेन द्विजो भवतु विज्वरः ११ श्री
शुक उवाच इति संस्तुवतो राज्ञो विष्णुचक्रं सुदर्शनम् अशाम्यत्सर्वतो विप्रं प्रदहद्रा
जयाज्ञ्चया १२ स मुक्तोऽस्त्राग्नितापेन दुर्वासाः स्वस्तिमांस्ततः प्रशशंस तमुर्वीशं युंजा
नः परमाशिषः १३ दुर्वासा उवाच अहो अनंतदासानां महत्त्वं दृष्टमद्य मे कृतागसोऽपि
यद्राजन्मंगलानि समीहसे १४ दुष्करः को नु साधूनां दुस्त्यजो वा महात्मनाम् यैः संगृही
तो भगवान्सात्वतामृषभो हरिः १५ यन्नामश्रुतिमात्रेण पुमान्भवति निर्मलः तस्य ती
र्थपदः किं वा दासानामवशिष्यते १६ राजन्ननुगृहीतोऽहं त्वयाऽतिकरुणात्मना मदघं
पृष्ठतः कृत्वा प्राणा यन्मेऽभिरक्षिताः १७ राजा तमकृताहारः प्रत्यागमनकांक्षया चरणा
वुपसंगम्य प्रसाद्य समभोजयत् १८ सोऽशित्वादृतमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकम् तृप्ता
त्मा नृपतिं प्राह भुज्यतामिति सादरम् १९॥ १९ ॥ १९ ॥ स्वयाज्ञ्चया १२।१३।१४।१५
१६।१७॥ राजेत्यादिश्लोकद्वयं शुकोक्तिः प्रीतोऽस्मीति श्लोकद्वयं पुनश्च विप्रोक्तिः १८। १९॥ राम:

आत्मनिमेधायेनतेनातिथ्येन २० भूरियंतत्रस्थोजनः कीर्त्तयिष्यति २१।२२ तस्यधैर्य्यातिशयमाह गतोमुनिर्या
वतानागतोत्रवत्संवत्सरोऽतिक्रांतइति २३ द्विजस्योपयोगेनभोजनेनअतिपवित्रमाहरत् बुभुजेस्ववीर्यंचधे

प्रीतोऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मितवभागवतस्यवै दर्शनस्पर्शनालापैरातिथ्येनात्ममेधसा २० का
मंवदातमेतत्तेगायंतिस्वःस्त्रियोमुहुः कीर्त्तिंपरमपुण्यांचकीर्त्तयिष्यतिभूरियम् २१
श्रीशुकउवाच एवंसंकीर्त्यराजानंदुर्वासाःपरितोषितः ययौविहायसामंत्र्यब्रह्मलोकम
हैतुकम् २२ संवत्सरोऽत्यगात्तावद्यावतानागतोगतः मुनिस्तद्दर्शनाकांक्षोराजाब्भक्षोब
भूवह २३ गतेचदुर्वाससिसोंऽबरीषोद्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत् ऋषेर्विमोक्षंव्यसनं
चबुध्वामेनेस्ववीर्य्यंचपरानुभावम् २४ एवंविधानेकगुणःसराजापरात्मनिब्रह्मणिवा
सुदेवे क्रियाकलापैःसमुवाहभक्तिंययाविरिंच्यान्निरयांश्चकार २५ अथांबरीषस्तनये
षुराज्यंसमानशीलेषुविसृज्यधीरः वनंविवेशात्मनिवासुदेवेमनोदधद्ध्वस्तगुणप्रवा
हः २६ इत्येतत्पुण्यमाख्यानमंबरीषस्यभूपतेः संकीर्त्तयन्ननुध्यायन्भक्तोभगवतोभवेत्
२७ ॥ इतिश्रीभा०णेनवम० अंबरीषचरितंनामपंचमो०५॥ ॥ऐश्वर्यादिलक्षणंपरानुभावंभगवतः
प्रभावंमेने २४ एवंविधाअनेकेगुणायस्यसः आविरिंच्यान् विरिंच्यपरसहितान्भोगान् निरयप्रायानपश्यदित्यर्थः

२५।२६।२७॥इतिनवमेटीकायांपंचमोऽध्यायः ५॥

षष्ठारंभेऽंबरीषस्य वंशमुक्त्वा ततः परम् षष्ठाद्यष्टभिरध्यायैरिक्ष्वाकोर्वंश उच्यते १ तत्र षष्ठे शशादादिर्मांधात्रंतो नि
रूप्यते प्रसंगात्सौभरेराख्या मांधातृतनयापतेः २।१ तंतवे संतानार्थम् २ ये आंगिरसा जनिताः एते रथीतरस्य क्षे
त्रे प्रसूतत्वेन रथीतरगोत्राः संतः अंगिरसो वीर्येण प्रसूतत्वादांगिरसाश्च पुनरपि रथीतराणामन्येषां जातानां प्र
वराः मुख्याः स्मृताः यतः क्षत्रोपेताः ब्राह्मणा इत्यर्थः ३ तदेवं मनोर्दशसु पुत्रेषु पृषध्रश्च कविश्च विरक्तत्वान्न वंश

श्रीशुक उवाच विरूपः केतुमानशंभुरंबरीषसुतास्त्रयः विरूपात्पृषदश्वोऽभूत्तत्सुत।
स्तु रथीतरः १ रथीतरस्याप्रजस्य भार्यायां तंतवेऽर्थितः अंगिरा जनयामास ब्रह्मवर्चस्वि।
नः सुतान् २ एते क्षेत्रप्रसूता वै पुनस्त्वांगिरसाः स्मृताः रथीतराणां प्रवराः क्षत्रोपेता द्विजा
तयः ३ क्षुवतस्तु मनोर्जज्ञे इक्ष्वाकुर्घ्राणतः सुतः तस्य पुत्रशतज्येष्ठा विकुक्षिनिमिदंड।
काः ४ तेषां पुरस्तादभवन्नार्यावर्त्ते नृपा नृप पंचविंशतिः पश्चाच्च त्रयो मध्येऽपरेऽन्यतः ५
स एकदाऽष्टकाश्राद्धे इक्ष्वाकुः सुतमादिशत्॥ ऽप्रवर्त्तकौ करूषादीनां च सप्तानां वंशास्तावत्त।
स्य क्रमेणोक्ताः इदानीमतिविततमिक्ष्वाकोर्वंशमाह क्षुवतस्त्वित्यादिना यावत्सोमवंशप्रस्तावमष्टकं तत्र क्षुवतो म
नोर्घ्राणतो जज्ञे श्रद्धायां जनयामास दश पुत्रानिति पूर्वोक्तिर्बाहुल्याभिप्रायेणेति द्रष्टव्यम् पुत्राणां शते ज्येष्ठाः ४ आ
र्यावर्त्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विंध्यहिमागयोः तस्मिन्पुरस्तात्समुद्रपर्यंतं मंडलविभागेन पंचविंशतिर्नृपा अभवन् हे नृ
प तथैव पश्चाच्च पंचविंशतिर्मध्ये तु ज्येष्ठास्त्रयः अपरे तु अन्यतः दक्षिणोत्तरादिषु ५ विकुक्षिरेव शशाद इति॥ ६॥

६
भा०न०
टी०
२५

विश्रुतइतिवक्ष्यतितत्रहेतुमाहसएकदेतिचतुर्भिः ६ क्रियार्हणानिश्राद्धार्हाणिआदत्तअभक्षयत् ७ नद्गुरुर्व
सिष्ठःप्रोक्षणायश्राद्धोचितसंस्काराय ८ त्यक्तोविधिःसदाचारोयेनतम् ९ सतुइक्ष्वाकुःजापकेनवसिष्ठेनराज्य
भोगेनविरक्तोयोगीसन्तेनयोगेनकलेवरंत्यक्त्वासयत्परंतत्त्वंतदवाप १० शासत्पालयन्हरिमीजे ११ दैत्यपुर

मांसमानीयतांमेध्यंविकुक्षेगच्छमाचिरम् ६ तथेतिसवनंगत्वामृगान्हत्वाक्रियार्हणान् श्रांतोबुभुक्षितोवीरःशशंचाददपस्मृतिः ७ शेषंनिवेदयामासपित्रेतेनचतद्गुरुःचोदितःप्रोक्षणायाहदुष्टमेतदकर्मकम् ८ ज्ञात्वापुत्रस्यतत्कर्मगुरुणाभिहितंनृपःदेशान्निःसारयामाससुतंत्यक्तविधिंरुषा ९ सतुविप्रेणसंवादंजापकेनसमाचरन्त्यक्त्वाकलेवरंयोगीसतेनावापयत्परम् १० पितर्युपरतेऽभ्येत्यविकुक्षिःपृथिवीमिमाम् शासदीजेहरिंयज्ञैःशशादइतिविश्रुतः ११ पुरंजयस्तस्यसुतइंद्रवाहइतीरितः ककुत्स्थइतिचाप्युक्तःशृणुनामानिकर्मभिः १२ कृतांतआसीत्समरोदेवानांसहदानवैः पार्ष्णिग्राहोवृतोवीरोदेवैर्दैत्यपराजितैः १३ ॥

पुरस्यजयात्पुरंजयःइंद्रोवाहोयस्येतींद्रवाहःककुदिस्थितत्वात्ककुत्स्थइतिचशशादसुतस्यत्रीणिनामानितत्तत्कर्मनिमित्तानि १२ तान्येवव्याचक्षाणआह कृतांतइतिसप्तभिःकृतंविश्वमंतयतीतितथापार्ष्णिग्राहःसहायः १३ ॥ १२ ॥ ६ ॥ ६ ॥ भा०न०

भा०न०
२५

इंद्रो यदि ममवाहनं स्यात् तर्हि दैत्यान्हनिष्यामीति तेन वाहनत्वेन वृतः सन्निंद्रो लज्जया तदंगीकुर्वन् विष्णो र्वचनात्तस्य वाहनत्वाय महान्वृषो बभूवेत्यर्थः २४। २५। २६ येऽभिमुखं ययुः तान् यमं दर्शयितुं स्वदेहानेव भ।

वचनाद्देवदेवस्य विष्णोर्विश्वात्मनः प्रभोः वाहनत्वे वृतस्तस्य बभूवेंद्रो महावृषः २४।
स सन्नद्धो धनुर्दिव्यमादाय विशिखान् शितान् स्तूयमानः समारुह्य युयुत्सुः ककुदि।
स्थितः २५ तेजसाऽप्यायितो विष्णोः पुरुषस्य परात्मनः प्रतीच्यां दिशि दैत्यानां न्यरुण।
त्त्रिदशैः परम् २६ तैस्तस्य चाभूत्सुधनं तुमुलं लोमहर्षणम् यमाय भल्लैरनयद्दैत्यान्ये।
भियय युर्मृधे २७ तस्येषुपाताभिमुखं युगांताग्निमिवोल्बणम् विसृज्य दुद्रुवुर्दैत्या ह।
न्यमानाः स्वमालयम् २८ जित्वा पुरं धनं सर्वं सश्रीकं वज्रपाणये प्रत्ययच्छत्स राजर्षि
रिति नामभिराहुतः २९ पुरंजयस्य पुत्रोऽभूदनेनास्तत्सुतः पृथुः विश्वरंधिस्ततश्चंद्रो।
युवनाश्वश्च तत्सुतः ३० शावस्तस्तत्सुतो येन शावस्ती निर्ममे पुरी बृहदश्वस्तु शावस्ति
स्ततः कुवलयाश्वकः ३१ यः प्रियार्थमुतंकस्य धुंधुनामासुरं बली॥ ३२ ॥ त्रैलोक्यादि

त्यर्थः २७ तच्च दृष्ट्वा अन्ये दुद्रुवुः स्वमालयं पातालम् २८ इति एतैः कर्मभिः पुरंजयादिनामभिः आह्वनः व्या ह्वनः पाठांतरं आहूत इत्यर्थः २९। ३० शावस्तिः शावस्तस्य पुत्रः कुवलयाश्वक एव धुंधुमार इति ख्यातः ३१ तन्न

६ भा०न० टी० १९

सुतानामेकविंशत्यासहस्रैर्वृतः सन् हतवान् २२ धुंधुमार इति चेति चकारस्यान्वयः २३। २४ अथ तस्मान्नि
कुंभात्कृशाश्वः २५ भार्याणां शतेन सह अस्य पुत्रार्थमिन्द्रदेवत्यामिष्टिं वर्त्तयामासुः स्मेत्याश्चर्ये २६ तद्देवाह।

सुतानामेकविंशत्यासहस्रैरहनद्वृतः २२ धुंधुमार इति ख्यातस्तत्सुतास्ते च जज्वलुः॥
धुंधोर्मुखाग्निना सर्वे त्रय एवावशेषिताः २३ दृढाश्वः कपिलाश्वश्च भद्राश्व इति भारत
दृढाश्वपुत्रो हर्यश्वो निकुंभस्तत्सुतः स्मृतः २४ बर्हणाश्वो निकुंभस्य कृशाश्वोऽथास्य से
नजित् युवनाश्वोऽभवत्तस्य सोऽनपत्यो वनं गतः २५ भार्याशतेन निर्विण्ण ऋषयोऽस्य कृ
पालवः इष्टिं स्म वर्त्तयांचक्रुरैन्द्रीं ते सुसमाहिताः २६ राजा तद्यज्ञसदनं प्रविष्टो निशि
तर्षितः दृष्ट्वा शयानान् विप्रांस्तान् पपौ मंत्रजलं स्वयम् २७ उत्थितास्ते निशम्याथ व्यु
दकं कलशं प्रभो पप्रच्छुः कस्य कर्मेदं पीतं पुंसवनं जलम् २८ राज्ञा पीतं विदित्वाथ ईश्व
रप्रहितेन ते ईश्वराय नमश्चक्रुरहो दैवबलं बलम् २९ ततः काल उपावृत्ते कुक्षिं निर्भि
द्य दक्षिणम् युवनाश्वस्य तनयश्चक्रवर्ती जजान ह ३०॥ ३०॥

राजेति षड्भिः तर्षितः तृषितः
सन् जलार्थं प्रविष्टः मंत्राभिमंत्रितं जलं पत्न्यै देयं स्वयं पपौ २७ व्युदकं निरुदकं पुंसवनं पुत्रोत्पत्तिकार। रामः
णम् २८ अहो दैवबलमेव मुख्यं बलं पुरुषबलं तु न किंचिदिति वदंतः ईश्वराय नमस्कारं चक्रुः २९। ३०। १६

अयंकंधास्यतीतिपास्यतीतिदुःखितैर्विप्रैःउक्तेसतितस्यामिष्ट्वामाराधितइंद्रोमांधातापाताहेवत्समारोदीरि
तिभुवनदेशिनीतर्जनीमदादित्यर्थः ११ तस्यपितायुवनाश्वोभिन्नकुक्षिरपिनममारकिंतुकालांतरेतपसासि
द्धिमन्वगात १२ मांधातुर्महिमानमाह त्रसदस्युरितिषड्भिः अंगहेराजन् यस्मान्मांधातुर्दस्यवउद्विग्नाःकंपिताः

कंधास्यतिकुमारोऽयंस्तन्यंरोरूयतेभृशम् मांधातावत्समारोदीरितीन्द्रोदेशिनीमदात्
११ नममारपितातस्यविप्रदेवप्रसादतः युवनाश्वोऽथतत्रैवतपसासिद्धिमन्वगात १२॥
त्रसदस्युरितीन्द्रोऽगविदधेनामतस्यवै यस्मात्त्रसंतिह्युद्विग्नादस्यवोरावणादयः १३ यौ
वनाश्वोऽथमांधाताचक्रवर्त्यवनीप्रभुः सप्तद्वीपवतीमेकःशशासाच्युततेजसा १४ ई
जेचयज्ञंक्रतुभिरात्मविद्भूरिदक्षिणैः सर्वदेवमयंदेवंसर्वात्मकमतीन्द्रियम् १५ द्र
व्यंमंत्रोविधिर्यज्ञोयजमानस्तथार्त्विजः धर्मोदेशश्चकालश्चसर्वमेतद्यदात्मकम् १६
यावत्सूर्य्यउदेतिस्मयावच्चप्रतितिष्ठति सर्वंतद्यौवनाश्वस्यमांधातुःक्षेत्रमुच्यते १७
शशबिन्दोर्दुहितरिबिंदुमत्यामधान्नृपः पुरुकुत्समंबरीषंमुचुकुंदंचयोगिनम् १८॥

संतस्त्रसंति अतइंद्रोयस्यत्रसदस्युरितिनामविदधौ समांधाताअवनीमेकःशशासेत्युत्तरेणान्वयः १३
अच्युतस्यतेजसा अप्रच्युततेजसेतिवा १४ आत्मविदपिस यज्ञंविष्णुमीजेतमेवविशिनष्टि सर्वदेवमय
मितिसार्द्धेन १५। १६ प्रतितिष्ठति अस्तंगच्छति १७॥ १८॥ १८॥ ॥ श्रीरामचंद्राय

प्रसंगात्सौभरेश्चरितमाह नेषामिति यावत्समाप्ति तेषां स्वसारः मांधातुः कन्याः ननु महातापसस्य कुतो विवाहप्रसंगः कथं वा जराजर्जरं तं राजकन्या वव्रिरे तदाह यमुनान्तर्जल इति षड्भिः ३९ नृपं मांधातारं ४० सोऽपि मांधाता स्वयंवरे कामं गृह्यतामित्याह स विप्रः स्त्रीणामप्रियं मा विचिंत्यानेनाहं प्रत्युक्तोऽत आत्मानं तथा साधयिष्यामीति व्यवसितः निश्चितवानिति द्वयोरन्वयः अप्रियत्वे हेतुः जरठो वृद्धः ४१ वलीभिर्युक्तः पलितश्च एजत्कः कंपमानशि-

तेषां स्वसारः पंचाशत्सौभरिं वव्रिरे पतिम् यमुनान्तर्जले मग्नस्तप्यमानः परं तपः ३९
निर्वृतिं मीनराजस्य वीक्ष्य मैथुनधर्मिणः जातस्पृहो नृपं विप्रः कन्यामेकामयाचत ॥
४० सोऽप्याह गृह्यतां ब्रह्मन्कामं कन्याः स्वयंवरे स विचिंत्याप्रियं स्त्रीणां जरठोऽयमसंम
तः ४१ वलीपलित एजत्क इत्यहं प्रत्युदाहृतः साधयिष्ये तथात्मानं सुरस्त्रीणामपीप्सि
तम् किं पुनर्मनुजेंद्राणामिति व्यवसितः प्रभुः ४२ मुनिः प्रवेशितः क्षत्त्रा कन्यान्तःपु
रमृद्धिमत् वृतश्च राजकन्याभिरेकः पंचाशता वरः ४३ तासां कलिरभूद्भूयांस्तद
र्थेऽपोह्य सौहृदम् ममानुरूपो नायं व इति तद्गतचेतसाम् ४४ ॥ ४५ ॥ ६ ॥ ९

रः तापसत्वादिना वा असंमतोऽहमिति कृत्वा तथेत्यस्य प्रपंचः सुरस्त्रीणामपीप्सितं किं पुनर्मनुजेन्द्राणां । याः स्त्रियः तासामिति ४२ ततः किं वृत्तं तदाह मुनिरिति द्वाभ्याम् क्षत्त्रा प्रतीहारेण पंचाशताऽपि राजकन्याभिः स एक एव वरो वृतः ४३ । ४४ ॥ रामः ॥

नस्यगार्हस्थ्यंवर्णयति सइतिचतुर्भिः बह्वृचइतिमंत्रसामर्थ्यमुक्तम् ताभिःसहरेमइत्युत्तरेणान्वयः क्वरेमेअ
पारणीयंदुरंतंयत्तपः तस्यश्रियासमृद्ध्याअनर्घ्याःपरिच्छदायेषुतेषुगृहेषुतथानानाविधेषूपवनेषुच अमला
न्यंभांसियेषांतेषुसरःस्रुच कथंभूतेषुसौगंधिकानांकल्हाराणांचकाननानिस्तोमायेषु ४४ कथंभूतेषुगृहा॥

सबह्वृचस्ताभिरपारणीयतपःश्रियाऽनर्घ्यपरिच्छदेषु गृहेषुनानोपवनामलांभःस्र
रस्सुसौगंधिककाननेषु ४५ महार्हशय्यासनवस्त्रभूषणस्नानानुलेपाभ्यवहारमा
ल्यकैः स्वलंकृतस्त्रीपुरुषेषुनित्यदारेमेनुगायत्द्विजभृंगवंदिषु ४६ यद्गार्हस्थ्यंतुसं
वीक्ष्यसप्तद्वीपवतीपतिः विस्मितःस्तंभमजहात्सार्वभौमश्रियाऽन्वितः ४७ एवंगृहेष्व
भिरतोविषयान्विविधैःसुखैः सेवमानोनचातुष्यदाज्यस्तोकैरिवानलः ४८ सकदा
चिदुपासीनआत्मापन्हवमात्मनः ददर्शबह्वृचाचार्योमीनसंगसमुत्थितम् ४९ अहो
इमंपश्यतमेविनाशंतपस्विनःसच्चरितव्रतस्य अंतर्जलेवारिचरप्रसंगात्प्रच्यावि
तंब्रह्मचिरंधृतंयत ५० संगंत्यजेतमिथुनव्रतिनांमुमुक्षुःसर्वात्मनानविसृजेद्बहिरिंद्रि

दिषुस्वलंकृताःस्त्रियःपुरुषाश्चयेषुअनुगायंतोद्विजाश्चपक्षिणःभृंगाश्चवंदिनश्चयेषुकथंभूतः॥४५॥याणि
महार्हशय्यादिभिरुपलक्षितःसन् ४५ ४६ स्तंभंगर्वम् आज्यस्तोकैर्घृतबिंदुभिः ४७ इदानींतस्यानुतापपूर्वकंवा
नप्रस्थाश्रममाह सकदाचिदितिसप्तभिः आत्मनःमनसःहेतोःआत्मनोऽपन्हवंतपोहानिंददर्श ४८ संध्यासौच

भा०न०
टी०
१८

तर्हि नद्वृतिषु ईश्वरार्थधर्मपरेष्वेव कार्य्यइतिशेषः ५१ संगाज्जातं दोषं प्रपंचयति एकइति पंचाशताभार्याभिः सं
बंधात् पंचाशत् आसमभूवमित्यर्थः ततश्च तैः पंचसहस्रसर्गआसं प्रत्येकं ताभ्यः पुत्रशतरूपेणोत्पत्तेः उभय
कृत्यानि ऐहिकपारत्रिकाणि कर्माणि तद्विषयाणां मनोरथानाम् अर्थभावः पुरुषार्थबुद्धिमान् ५२ न्यासोऽत्र संग

एकश्चरन् रहसि चित्तमनंत ईशे युंजीत तद्व्रतिषु साधुषु चेत्प्रसंगः ५१ एकस्तपस्व्यहम
थांभसि मत्स्यसंगात् पंचाशदासमुत पंचसहस्रसर्गः नांतं व्रजाम्युभयकृत्यमनोरथा
नां मायागुणैर्हृतमतिर्विषयेऽर्थभावः ५२ एवं वसन् गृहे कालं विरक्तो न्यासमास्थितः।
वनं जगामानुययुस्तत्पत्न्यः पतिदेवताः ५३ तत्र तप्त्वा तपस्तीक्ष्णमात्मकर्षणमात्मवान्।
न सहैवाग्निभिरात्मानं युयोज परमात्मनि ५४ ताः स्वपत्युर्महाराज निरीक्ष्याध्यात्मिकीं
गतिम् अन्वीयुस्तत्प्रभावेण अग्निं शांतमिवार्चिषः ५५ ॥ इति श्रीभाग० नव० सौभ
र्याख्यानं षष्ठोऽध्यायः ६ ॥ श्रीशुक उवाच मांधातुः पुत्रप्रवरो योऽम्बरीषः प्रकीर्तितः॥
पितामहेन प्रवृतो यौवनाश्वश्च तत्सुतः १ ॥ ((त्यागएववानप्रस्थधर्मइत्यर्थः ५३ । ५४ आध्या
त्मिकीं गतिं ब्रह्मणि लयम् ५५ ॥ इति नवमस्कंधे टीकायां षष्ठोऽध्यायः ६ ॥ मांधातुरन्वयः प्रोक्तः सप्तमेयत्र
गीयते पुरुकुत्सस्य चाख्यानं हरिश्चंद्रस्य चोत्तमम् १ पुत्रप्रवरः पुत्रश्रेष्ठः स पितामहेन युवनाश्वेन प्रवृतः पुत्र राम:
त्वेन स्वीकृतः अत एव तस्य मांधातृप्रवर्ग्यत्वम् तत्सुतः अंबरीषस्य सुतः १ ॥ १ ॥ ७ ॥ श्रीरामः १८

इमेयौवनाश्वांबरीषहारीतामांधातृगोत्रस्यप्रवराः आवांतरविशेषप्रवर्त्तकाः यद्वायौवनाश्वविशेषणंपितामहेनमांधात्रासह आर्षेयवरणेप्रवृत्तः मांधाताप्रवरोयेषांतेइमेअंबरीषयौवनाश्वहारीताः यथाहाश्वलायनः॥ हारीतकुत्सपिंगदर्भभैमगवानामांगिरसांबरीषयौवनाश्वेतिमांधातारंहैकेब्रुवते अतीत्यांगिरसंमांधात्रंबरीषयौवनाश्वेनीति पुरुकुत्सस्यवंशंकथयिष्यन्नादौतावत्तस्यविवाहंप्रभावंचाह उरगैर्भ्रातृभिर्यादत्तानर्मदातयारवध्यानवधात्हीन् सचपुरुकुत्सोनागाल्लब्धवरोऽभूत्वरमाह इदंनमद्यारसातलानयनादिकंस्मर

हारीतस्तस्यपुत्रोऽभून्मांधातृप्रवराइमे नर्मदाभ्रातृभिर्दत्तापुरुकुत्साययोरगैः १ त

यारसातलंनीतोभुजगेंद्रप्रयुक्तया गंधर्वानवधीत्तत्रवध्यान्वैविष्णुशक्तिधृक् २

नागाल्लब्धवरःसर्पादभयंस्मरतामिदम् त्रसदस्युःपौरुकुत्सोयोऽनरण्यस्यदेहकृत्

३ हर्यश्वस्तत्कृतस्तस्मादरुणोऽथनिबंधनः तस्यसत्यव्रतःपुत्रस्त्रिशंकुरितिवि

श्रुतः ४ प्राप्तश्चांडालतांशापाद्गुरोःकौशिकतेजसा सशरीरोगतःस्वर्गमद्या

पिपरिविदृश्यते ५॥ ६॥ ७॥ ८॥ ९॥ २१॥ २तांसर्पादभयमिति देहकृत्पितात्र

सदस्योःकृतोऽनरण्यइत्यर्थः ३ त्रयःशंकवइववडःस्वदेहतवोदोषायस्यासौत्रिशंकुः तदुक्तंहरिवंशेपितुश्चाप

रितोषेणगुरोर्दोग्ध्रीवधेनचअप्रोक्षितोपयोगाच्चत्रिविधस्तेव्यतिक्रमइति ४ परिणीयमानविप्रकन्यापहर

णात्क्रुद्धस्यगुरोःपितुःशापात्कौशिकस्यविश्वामित्रस्यतेजसाप्रभावेण ५॥ ६॥ ७॥ ८॥

७ शा॰प॰ तेनैव कौशिकेन पक्षिणोः आडीबकयोः विश्वामित्रो राजसूयदक्षिणाच्छलेन हरिश्चन्द्रस्य सर्वस्वमपहारयामास तच्छ्रुत्वा कुपितो वसिष्ठोऽपि विश्वामित्रं त्वमाडी भवेति शशाप सोऽपि त्वं बको भवेति वसिष्ठं शशाप तयोश्च युद्धमभूदिति प्रसिद्धम् ॥ हरिश्चन्द्रो ह वैधस ऐक्ष्वाको राजा पुत्र आसेत्यादिश्रुतिप्रसिद्धहरिश्चन्द्रस्य चरितमा

पातितोऽर्वाक्शिरा देवैस्तेनैव स्तम्भितो बलात् ॥ त्रैशंकवो हरिश्चन्द्रो विश्वामित्रवसिष्ठयोः यन्निमित्तमभूद्युद्धं पक्षिणोर्बहुवार्षिकम् ॥ सोऽनपत्यो विषण्णात्मा नारदस्योपदेशतः वरुणं शरणं यातः पुत्रो मे जायतां प्रभो ॥ यदि वीरो महाराज तेनैव त्वां यजे इति । तथेति वरुणेनास्य पुत्रो जातस्तु रोहितः ९ जातः सुतोऽत्वनेनांग मा यजस्वेति सोऽब्रवीत् यदा पशुर्निर्दशः स्यादथ मेध्यो भवेदिति १० निर्दशे च स आगत्य यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् दन्ताः पशोर्यज्जायेरन्नथ मेध्यो भवेदिति ११ जाता दन्ता यजस्वेति स प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् यदा पतंत्यस्य दन्ता अथ मेध्यो भवेदिति १२ पशोर्निपतिता दन्ता यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् यदा पशोः पुनर्दन्ता जायन्तेऽथ पशुः शुचिः १२ ॥ १३ ॥

११ ह सोऽनपत्य इत्यादि यावत्समाप्ति कथं शरणं यातस्तदाह पुत्रो मे जायताम् ॥ यदि वीरः पुत्रो मे जायेत तर्हि तेनैव पुरुषपशुना त्वां यजे यजामीति भाषया तथेत्युक्तवता वरुणेन निमित्तेनास्य रोहितो नाम पुत्रो जातः ॥ जाते पुत्रे स वरुणो जातः सुतो मामनेन यजस्वेत्यब्रवीत् यदा पशुर्निर्दशः निर्गतदशदिवसः स्यादित्यत्र स राजाऽब्रवीदित्यनुषंगः १०।११।१२।१३। ९॥

राजन्हेवरुणराजन्यःपशुःयदासान्नाहिकःकवचसंबद्धार्हःसंग्रामसमर्थःअथतदाशुचिः [illegible] इत्येवंततं।
कालंवंचयताराज्ञाउक्तःप्रार्थितोदेवोवरुणःततेकालंप्रत्यैक्षतेत्यर्थः [illegible] चिकीर्षितमात्मनापशुनावरुणयज

पुनर्जातायजस्वेतिसप्रत्याहाथसोऽब्रवीत् सान्नाहिकोयदाराजन्राजन्योऽथपशुः।
शुचिः [illegible] इतिपुत्रानुरागेणस्नेहयन्त्रितचेतसा कालंवंचयतातेनमुक्तोदेवस्तमैक्ष।
त [illegible] रोहितस्तदभिज्ञायपितुःकर्मचिकीर्षितम् प्राणप्रेप्सुर्धनुःपाणिररण्यंप्रत्यप
द्यत [illegible] पितरंवरुणग्रस्तंश्रुत्वाजातमहोदरम् रोहितोग्राममेयायतमिंद्रःप्रत्यषेधत
[illegible] भूमेःपर्यटनंपुण्यंतीर्थक्षेत्रनिषेवणैः रोहितायादिशच्छक्रःसोऽप्यरण्येवसत्समा
म् [illegible] एवंद्वितीयेतृतीयेचतुर्थेपंचमेतथा अभ्येत्याभ्येत्यस्थविरोविप्रोभूत्वाहवृत्रहा
[illegible] षष्ठंसंवत्सरंतत्रचरित्वारोहितःपुरीम् उपव्रजन्नजीगर्तादक्रीणान्मध्यमंसुतं।
म् [illegible] शुनःशेपंपशुंपित्रेप्रदायसमवंदत ततःपुरुषमेधेनहरिश्चंद्रोमहायशाः [illegible] मु
क्तोदरोयजद्देवान्वरुणादीन्महत्कथः विश्वामित्रोभवत्तस्मिन्होताचाध्वर्युरात्मवान्

नम् [illegible] ततश्चकुपितेनवरुणेनग्रस्तम् अतएवजातंमहदुदरंयस्यतंपितरंश्रुत्वा२७समांवर्षम्॥ [illegible]
[illegible] द्वितीयेचवर्षेवृत्रहा अभ्येत्याभ्येत्यतथैवतंप्रत्यषेधत् किंचित्किंचिदाह [illegible] वरुणेनमुक्तमुदरं

आत्मवान्जमदग्निरध्वर्युरभूत् अयास्योमुनिः सामगउद्गाता अभूदित्यर्थः २२ उपरिष्टात् विश्वामित्रकृता-
ख्यानप्रसंगेन २३ अविहतां गतिंज्ञानम् तामेवगतिमाह साद्वीभ्याम् मनःपृथिव्यांधारयन् ज्ञानकलांध्यात्वा तया
अज्ञानंविनिर्दहन् तांचहित्वामुक्तामुक्तबंधनः तस्याविलयत्वयः मनोमूलोहिसंसारः मनश्चान्नमयमन्नमयं
हिसौम्यमनइतिश्रुतेः अतोन्नशब्दवाच्यायांपृथिव्यांमनोधारयन् एकीकुर्वन्तांपृथिवीमद्भिरेकीकुर्वन् अपस्ते

जमदग्निरभूद्ब्रह्मावसिष्ठोयास्यसामग तस्मैतुष्टोददाविंद्रः शातकौंभमयंरथम् २३ शु-
नःशेपस्यमाहात्म्यमुपरिष्टात्प्रचक्षते सत्यसारांधृतिंदृष्ट्वासभार्यस्यचभूपतेः २४ वि-
श्वामित्रोभृशंप्रीतोददावविहतांगतिम् मनःपृथिव्यांतामद्भिस्तेजसाऽपोऽनिलेनतत्
२५ खेवायुंधारयंस्तच्चभूतादौतंमहात्मनि तस्मिन्ज्ञानकलांध्यात्वातयाज्ञानंविनिर्द-
हन् २६ हित्वातांस्वेनभावेननिर्वाणसुखसंविदा अनिर्देश्याप्रतर्क्येणतस्थौविध्वस्तबं-
धनः २७ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कन्धेहरिश्चन्द्रोपाख्यानंनामसप्तमोऽ-
ध्यायः ॥ ७ ॥

तेजसातत्तेजोनिलेन २५ तंचखेआकाशे तच्चभूतादावहंकारे तंचभूतादिमहंकारंम-
हात्मनिमहत्तत्वे तस्मिन्विषयाकारव्यावर्त्यज्ञानकलांज्ञानांशमात्मत्वेनध्यात्वातयाध्यानवृत्तिरूपयाआत्माव-
रकमज्ञानंविनिर्दहन् २६ निर्वाणसुखसंविदातांचहित्वामुक्तबंधःसन् अनिर्देश्येनाप्रतर्क्येणस्वेनस्वभावेन
स्वस्वरूपेणतस्थौ २७ ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कन्धेटीकायांसप्तमोऽध्यायः ७॥ ॥ छ ॥

अष्टमेरोहितस्योक्तोवंशोयत्राभवन्नृपः सगरःकपिलाक्षेपान्निर्दग्धायस्यसूनवः १ चंपस्तस्मादभूत्‌ येनः
चंपापुरीनिर्मिता अतः चंपात्सुदेवः १ हृतभूर्यस्य २ और्वेणऋषिणाआत्मानंदेहंप्रजावंतंसगर्भम् ३ ग.

श्रीशुकउवाच हरितोरोहितसुतश्चंपस्तस्माद्विनिर्मिता चंपापुरीसुदेवोऽतोविजयो
यस्यचात्मजः १ भरुकस्तत्सुतस्तस्माद्वृकस्तस्यापिबाहुकः सोऽरिभिर्हृतभूराजास
भार्योवनमाविशत् २ वृद्धंतंपंचतांप्राप्तंमहिष्यनुमरिष्यति और्वेणजानतात्मानंप्र
जावंतंनिवारिता ३ आज्ञायास्यैसपत्नीभिर्गरोदत्तोऽन्धसासह सहतेनैवसंजातःसग
राख्योमहायशाः ४ सगरश्चक्रवर्त्यासीत्सागरोयत्सुतैःकृतः यस्तालजंघान्यवनान्
शकान्हैहयबर्बरान् ५ नावधीद्गुरुवाक्येनचक्रेविकृतवेषिणः मुंडान्श्मश्रुधरान्
कांश्चिन्मुक्तकेशार्द्धमुंडितान् ६ अनंतर्वाससःकांश्चिदबहिर्वाससोऽपरान् सोऽश्व
मेधैरयजतसर्ववेदसुरात्मकम् ७ और्वोपदिष्टयोगेनहरिमात्मानमीश्वरम् तस्यो
त्सृष्टंपशुंयज्ञेजहाराश्वंपुरंदरः ८ सुमत्यास्तनयादृप्ताःपितुरादेशकारिणः॥ गविषमते

नगरेणसहैवजातः ४।५ गुरुवाक्येन और्ववचनेनकांश्चिद्हत्वैवविकृतवेषिणश्चक्रे तदेवाह मुण्डानिति मु
क्तकेशान् अर्द्धमुण्डितांश्च ६।७ और्वेणोपदिष्टोयोगउपायस्तेन ८ यस्यद्वेभार्येसुमतिः केशिनीचतत्रसुमत्याः

पुत्राणांप्रभावंमृत्युंचाह स्कमत्याइतिषड्भिः ९।१० एषवाजिहरइतिब्रुवंतोऽभिययुःषष्टिसहस्राणिपरिच्छेदक
तयासंतियेषाम् उन्मिमेषलोचनोन्मीलनंचकार ११।१२ केचित्तुकपिलस्यकोपाग्निनादग्धाइतिवर्णयंतितन्न
निराकरोति नेतिकुतइत्यतआह सत्वधामनिशुद्धसत्वमूर्तौजगतःपवित्रःशुद्धिकरःआत्मायस्यतस्मिनक

हयमन्वेषमाणास्तेसमंतान्न्यखनन्महीम् ९ प्रागुदीच्यांदिशिहयंददृशुःकपिलांति
के एषवाजिहरश्चौरआस्तेमीलितलोचनः १० हन्यतांहन्यतांपापइतिषष्टिसहस्रिणः
उदायुधाअभिययुरुन्मिमेषतदामुनिः ११ स्वशरीराग्निनातावन्महेन्द्रहृतचेतसः म
हद्व्यतिक्रमहतोभस्मसादभवन्क्षणात् १२ नसाधुवादोमुनिकोपभर्जितानृपेंद्रपुत्रा
इतिसत्वधामनि कथंतमोरोषमयंविभाव्यतेजगत्पवित्रात्मनिखेरजोभुवः १३ यस्
येरितासांख्यमयीदृढेहनौर्ययामुमुक्षुस्तरतेदुरत्ययम् भवार्णवंमृत्युपथंविपश्चि
तःपरात्मभूतस्यकथंपृथङ्मतिः १४ योऽसमञ्जसइत्युक्तःसकेशिन्यानृपात्मजः॥
तस्यपुत्रोंऽशुमान्नामपितामहहितेरतः १५॥ १५॥

१३ थंविभाव्यतेसंभाव्यते असंभाव
नायंदृष्टान्तः भुवोरजःखेकथंभाव्यतेइति १३ किंचयस्ययेनईरिताप्रवर्तितातस्यविपश्चितःसर्वज्ञस्यक
थंपृथङ्मतिः अरिमित्रादिभेददृष्टिः १४ तदेवंस्कमत्याःपुत्रेषुमृतेषुकेशिन्याःपौत्रेणाश्वःसमानीतःपितृव्यो
द्धरणप्रयत्नःकृतइतिदर्शयितुमाह योऽसमंजसइतिउक्तःकेवलमज्ञःवस्तुतस्तुसमञ्जसएवसतुकेशिन्याःसु

तःक्षेत्र जलमिव प्रतीतंवारयति तस्यैवनृपस्यात्मनः देहाज्जातः २१॥

तस्य कथामाह चतुर्भिः असमंजसः पुरा पूर्वजन्मनि योगी सन् संगाद्धेतोः योगाद्विचालितः १६ अत इदानीं ज्ञातिस्मरः सन् संगपरिहाराय जनमुद्वेजयन् लोके गर्हितम् ज्ञातीनां च विप्रियं कर्माचरन् क्रीडतो बालान् सरय्वां प्रास्यत् प्राक्षिपदिति द्वयोरन्वयः १७ एवंविधं वृत्तं कर्म यस्य सः १८।१९ पितृव्यखातमनु यः पन्थास्तेन ययौ भस्मान्ति भस्मसमीपे २० अजानतोऽवजानतोऽप्यनुकंप्या वयं त्विति तुष्टाव षड्भिरीशानमंशुमानेवमाशयः २१

ऽअसमञ्जस आत्मानं दर्शयन्नसमञ्जसम् जातिस्मरः पुरा संगाद्योगी योगाद्विचालितः १६ आचरन्गर्हितं लोके ज्ञातीनां कर्म विप्रियम् सरय्वां क्रीडतो बालान् प्रास्यदुद्वेजयञ्जनम् १७ एवंवृत्तः परित्यक्तः पित्रा स्नेहमपोह्य वै योगैश्वर्येण बालांस्तान्दर्शयित्वा ततो ययौ १८ अयोध्यावासिनः सर्वे बालकान्पुनरागतान् दृष्ट्वा विसिस्मिरे राजन् राजा चाप्यन्वतप्यत १९ अंशुमांश्चोदितो राज्ञा तुरगान्वेषणे ययौ पितृव्यखातानुपथं भस्मान्ति ददृशे हयम् २० तत्रासीनं मुनिं वीक्ष्य कपिलाख्यमधोक्षजम् अस्तौत्समाहितमनाः प्रांजलिः प्रणतो महान् २१ अंशुमानुवाच न पश्यति त्वां परमात्मनोऽजनो न बुध्यतेऽद्यापि समाधियुक्तिभिः ॥ २२ अजनः अजः ब्रह्माऽपि त्वामद्यापि न पश्यति न च बुध्यते कथंभूतम् आत्मनः स्वस्मात्परं परमेश्वरम् कैर्हेतुभिः समाधियुक्तिभिः समाधिनाऽप्यपरोक्षं न पश्यति युक्तिभिः परोक्षमपि सम्यक् न बुध्यत इत्यर्थः अपरे अर्वाचीनास्तु कुतस्त्वां पश्येयुः अर्वाचीनत्वे हेतुः ॥

८
भा०स्कं० तस्यब्रह्मणः मनश्चशरीरंचधीश्चसत्वतमोरजःकार्याणिताभिर्येविविधादेवतिर्यङ्नराणांसर्गाःतेषुसृष्टाः
टी० तत्रापिवयमप्रकाशाःअज्ञाःकुतःपश्यामेत्यर्थः २२ अपरेतर्हिकिंपश्यंतितत्राह येदेहभाजस्तेस्वस्मिन्सम्य
२२ क्स्थितमपित्वांनविदुः किंतुगुणानेवविपश्यंति अथवानगुणान् अपितुतमएवपश्यंति यतस्त्रिगुणाबु
द्धिरेवप्रधानंयेषामतोबहिरेवप्रकाशोज्ञानंयेषाम् बुद्धिपरतंत्रतयाजाग्रत्स्वप्नयोर्विषयान् पश्यतिसुषुप्तौ
तमएवकेवलंनतुनिर्गुणंत्वाम् सर्वत्रहेतुःयत्यतःतस्यतवमाययेतिवामोहितंचेतोयेषान्ते २२ तथाप्यहंवि

कुतोपरेतस्यमनःशरीरधीविसर्गसृष्टावयमप्रकाशाः २२ येदेहभाजस्त्रिगुणप्रधाना
गुणान्विपश्यंत्युतवातमश्च यन्माययामोहितचेतसस्ते विदुःस्वसंस्थंनबहिःप्रकाशाः।
२२ तंत्वामहंज्ञानघनंस्वभावप्रध्वस्तमायागुणभेदमोहैः सनंदनाद्यैर्मुनिभिर्विभा।
व्यंकथंहिमूढःपरिभावयामि २४ प्रशांतमायागुणकर्मलिंगमनामरूपंसदसद्विमु।

चारेणज्ञास्यामीतिचेत्तत्राह तंत्वामहंविमूढः कथंपरिभावयामि विचारयामि कथंभूतम् ज्ञा
नघनंशुद्धज्ञानमूर्त्तिम् स्वतएवप्रध्वस्तौमायागुणनिमित्तोभेदमोहौयेषांतैर्विभाव्यंविचिन्त्यम् अयंभावःज्ञा
नघनत्वान्नतावत्ज्ञानविषयत्वंविचारविषयत्वेऽपिमायागुणैरभिभूतोऽहंनविचारेसमर्थइति २४ हेप्रशांततत
स्मात्त्वांपुरुषंपुराणंकेवलंनमामेत्यन्वयःपुराणपुरुषत्वेहेतुःमायायाःगुणाःकर्माणिचविश्वसृष्ट्यादीनिलिं। राम:
गानिचब्रह्मादिरूपाणियस्यतम् प्रशांतत्वेहेतुःसदसद्भ्यांकार्यकारणाभ्यांपुण्यपापाभ्यांवाविमुक्तम्॥ ७॥ २२

अतः अनामरूपम् तत्तत्कृतनामरूपशून्यम् किंतु ज्ञानोपदेशाय गृहीतः प्रकटितो देहः शुद्धसत्त्वमूर्तिर्येन
तम् यद्वा हे प्रशांतमायेति हे अगुणेति च संबोध्यं कर्मभिः सृष्ट्यादिकार्यैर्लिंगानि यस्येति योज्यम् यद्वा प्रशांता
मायागुणादयो यस्मिन् इत्येकमेव पदम् २४ स्वभाग्यं श्लाघते त्वन्मायेति द्वाभ्याम् कामादिभिर्विभ्रांतानि चेतां

ज्ञानोपदेशाय गृहीतदेहं नमामहे त्वां पुरुषं पुराणम् २५ त्वन्मायारचिते लोके वस्तुबु
द्ध्या गृहादिषु भ्रमंति कामलोभेर्ष्यामोहविभ्रांतचेतसः २६ अद्य नः सर्वभूतात्मन् का
मकर्मेन्द्रियाशयः मोहपाशो दृढश्छिन्नो भगवंस्तव दर्शनात् २७ श्रीशुक उवाच इत्
थं गीतानुभावस्तं भगवान् कपिलो मुनिः अंशुमंतमुवाचेदमनुगृह्य धिया नृप २८ श्री
भगवानुवाच अश्वोयं नीयतां वत्स पितामह पशुस्तव इमे च पितरो दग्धा गंगांभोऽर्हं
ति नेतरत् २९ तं परिक्रम्य शिरसा प्रसाद्य हयमानयत् सगरस्तेन पशुना क्रतुशेषं स
मापयत् ३० राज्यमंशुमति न्यस्य निस्पृहो मुक्तबंधनः और्वोपदिष्टमार्गेण लेभे गति
मनुत्तमाम् ३१ ॥ इति श्रीभाग० नव० सगरोपाख्याने अष्ट० ८ ॥ २६ सियेषांते इमे सर्वे गृहादि

षु भ्रमंति २६ हे सर्वभूतात्मन् नः अस्माकं त्वत्कृपयैव घटितात् त्वद्दर्शनादतिदृढोऽपि मोहमयः पाशः छि
न्नः कथंभूतः कामादीनामाशयः आश्रयः त्वत्प्रसादेन कृतार्थोऽस्मीत्यर्थः २७।२८ अश्वं लब्ध्वाऽपि साकांक्षं
घत्वाह इमे चेति २९ तं परिक्रम्येति शुकोक्तिः ३०।३१ ॥ ॥ इति नवमे टीकायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ छ ॥

नवमेऽंशुमतोवंशः स्वर्द्गंगावधिवर्ण्यते गंगाभूतलमानिन्येयस्यपौत्रोभगीरथः १ यथासगरःपौत्रायरा
ज्यंदत्वातपस्तेपेतथांशुमांश्चस्वपुत्रायराज्यंदत्वामहांतंकालंतपस्तेपेइतिचकारस्यान्वयंगां शक्नोत
गंगामानेतुमितिशेषः संस्थितः मृतः १ कालंमृत्युमेयिवान्प्राप्तः २ तंप्रत्यात्मानंदर्शयामासतेवरदाऽस्मीति
गंगयोक्तः सन्नृस्वमभिप्रायंपूर्वजोद्धरणंशशंसकथयामास ३ आहगंगाकोऽपिगगनास्तन्त्यामेवेगंधार

॥श्रीशुकउवाच अंशुमांश्चतपस्तेपेगंगानयनकाम्यया कालंमहांतंनाशक्नोत्ततः।
कालेनसंस्थितः १ दिलीपस्तत्सुतस्तद्वदशक्तःकालमेयिवान् भगीरथस्तस्यपुत्र।
स्तेपेसस्सुमहत्तपः २ दर्शयामासतंदेवीप्रसन्नावरदाऽस्मिते इत्युक्तःस्वमभिप्रायं।
शशंसावनतोनृपः ३ कोपिधारयितावेगंपतंत्यामेमहीतले अन्यथाभूतलंभित्वानृ।
पयास्येरसातलम् ४ किंचाहंनभुवंयास्येनरामय्यामृजंत्यघम् मृजामितदघंकुत्र।
राजंस्तत्रविचिन्त्यताम् ५ भगीरथउवाच साधवोन्यासिनःशांताब्रह्मिष्ठालोकपा।
वनाः हरंत्यघंतेऽगसङ्गात्तेष्वास्तेह्यघभिद्धरिः ६ धारयिष्यतितेवेगंरुद्रस्त्वात्माशरीरि।

यिनाधारयिष्यति ४ किञ्च आमृजंतिक्षालयिष्यंतितत्रोपायोविचिंत्यताम् ५ अघंभिनत्तीति अघभि
त् हरिःआस्तेअतःअघंहरंतिहरिष्यंति ६ आत्माकथंभूतः यस्मिन्निदंविश्वमोतंग्रथितमूर्ध्वतंतुषुशाटी
पटइवप्रोतञ्चतिर्य्यक्तंतुषुपटइव॥ ॥ ॥ ॥ श्रीराधादामोदराभ्यांनमः

असौसर्वाधारस्त्वद्वेगंधारयिष्यतीत्यर्थः ७ इत्येवंगंगामुक्त्वातच्छ्रुत्वेतिपाठेश्रावयित्वेत्यर्थः ८ राज्ञाऽभिहितंत
थेत्यंगीकृत्यहरेःपादेनपूतंजलंयस्याः १०।११ प्रसंगात्तुगंगामाहात्म्यमाह चतुर्भिः यत्रयस्याःजलस्पर्शमात्रेणत

यस्मिन्नोतमिदंप्रोतंविश्वंशाटीवतंतुषु ७ इत्युक्त्वासनृपोदेवंतपसातोषयच्छिवम् ॥
कालेनाल्पीयसाराजन्तस्येशःसमतुष्यत ८ तथेतिराज्ञाऽभिहितंसर्वलोकहितःशि
वः दधारावहितोगंगांपादपूतजलांहरेः ९ भगीरथःसराजर्षिर्निन्येभुवनपावनीम् ॥
यत्रस्वपितृणांदेहाभस्मीभूताःस्मशेरते १० रथेनवायुवेगेनप्रयांतमनुधावती देशान्पु
नंतीनिर्दग्धानासिंचत्सगरात्मजान् ११ यज्जलस्पर्शमात्रेणब्रह्मदंडहताअपि सगरा
त्मजादिवंजग्मुःकेवलंदेहभस्मभिः १२ भस्मीभूतांगसंगेनस्वर्याताःसगरात्मजाःकिं
पुनःश्रद्धयादेवींयेसेवंतेधृतव्रताः १३ नह्येतत्परमाश्चर्यंस्वर्धुन्यायदिहोदितम् अनं
तचरणांभोजप्रसूतायाभवच्छिदः १४ सन्निवेश्यमनोयस्मिन्श्रद्धयामुनयोऽमलाः
त्रैगुण्यंदुस्त्यजंहित्वासद्योजातास्तदात्मताम् १५ ॥ ९५ ॥ छ ॥

९ चकेवलंदेहभस्म
भिरेवनसाक्षात्ब्रह्मणिस्वकृतेनदंडेनहताअपि १२ तांश्रद्धयायेसेवंतेइति तस्मपंचयति भस्मीभूतेनांगे
नयःसंगस्तेन १३।१४ अनंतस्यविशेषणंसंनिवेश्येति त्रैगुण्यंदेहसंबंधम् १५ ॥ ९५ ॥ छ ॥ ९ ॥

भा०न०
टी०
२४

१६ नलस्यसखा अयात्प्राप्तः तत्सुतः ऋतुपर्णस्यसुतः १७ तत्पुत्रः सौदासः १८ नरहः नरहस्यम् १९ मृगयां चरन् कंचिद्राक्षसंजघान तस्यभ्रातरमुमोच २० सभ्रातापलाय्यगतः अघमनिष्टं सूदः पाचकः तद्रूपधरः

श्रुतोभगीरथाज्जज्ञेतस्यनाभोऽपरोऽभवत् सिंधुद्वीपस्ततस्तस्मादयुतायुस्ततोऽभव
त् १६ ऋतुपर्णोनलसखोयोऽश्वविद्यामयान्नलात् दत्वाऽक्षहृदयंचास्मैसर्वकामस्तु
तत्सुतः १७ ततःसुदासस्तत्सुतोमदयंतीपतिर्नृपः आहुर्मित्रसहंयंवैकल्माषांघ्रिमुत
क्वचित् वसिष्ठशापाद्रक्षोऽभूदनपत्यःस्वकर्मणा १८ राजोवाच किंनिमित्तोगुरोःशापः
सौदासस्यमहात्मनः एतद्वेदितुमिच्छामःकथ्यतांनरहोयदि १९ श्रीशुकउवाच सौदा
सोमृगयांकंचिच्चरन्रक्षोजघानह मुमोचभ्रातरंसोऽथगतःप्रतिचिकीर्षया २० सचिं
तयन्नघंराज्ञःसूदरूपधरोगृहे गुरवेभोक्तुकामायपक्त्वानिन्येनरामिषम् २१ परिवे
क्ष्यमाणंभगवान्विलोक्याभक्ष्यमंजसा राजानमशपत्क्रुद्धोरक्षोह्येवंभविष्यति २२ र
क्षःकृतंतद्विदित्वाचक्रेद्वादशवार्षिकम् सोऽप्यपोंऽजलिनादायगुरुंशप्तुंसमुद्यतः २३
वारितोमदयंत्यापोरुशतीःपादयोर्जहौ॥ २१ सनराज्ञोगृहेवर्त्तमानः २२ अभक्ष्यमंजसाविलोक्य ए
वंनरमांसव्यवहारेण २२ वसिष्ठएवतंशापंद्वादशवार्षिकंचक्रे २३ रुशतीःतीक्ष्णाःआपःस्वपादयोर्जहौनान्यत्र

दिश इति एवमनेनमित्रसहत्वमपिदर्शितम् मित्रस्यकलत्रस्यवाचःसहनात् २४ तदेवंराक्षसत्वेकल्माषां
घ्रित्वेचकारणमुक्त्वास्वकर्मणानपत्यइतियदुक्तंतत्प्रपंचयति व्यवायकालइत्यादिना कर्मणा अग्रजइत्यंतेन
वनमोकोनिवासोययोःतौवनौकसौचतौदंपतीचपृथक्पदत्वेसकारलोपआर्षः २५ अकृतार्थवद्दीनवत् २६

दिशाःखमवनिंसर्वंपश्यन्जीवमयन्नृपः २४ राक्षसंभावमापन्नःपादेकल्माषताङ्गतः
व्यवायकालेददृशेवनौकोदंपतीद्विजौ २५ क्षुधार्तोजगृहेविप्रंतत्पत्न्याहाकृतार्थव
त् नभवान्राक्षसःसाक्षादिक्ष्वाकूणांमहारथः २६ मदयंत्याःपतिर्वीरनाधर्मंकर्तुमर्ह
सि देहिमेपत्यकामायअकृतार्थंपतिंद्विजम् २७ देहोयंमानुषोराजन्पुरुषस्याखि
लार्थदः तस्माद्दस्यवधोवीरसर्वार्थवधउच्यते २८ एषहिब्राह्मणोविद्वान्तपःशीलगु
णान्वितः आरिराधयिषुर्ब्रह्ममहापुरुषसंज्ञितम् २९ सर्वभूतात्मभावेनभूतेष्वंतर्हि
तंगुणैः सोऽयंब्रह्मर्षिवर्यस्तेराजर्षिप्रवराद्विभो कथमर्हतिधर्मज्ञवधंपितुरिवात्म
जः ३० तस्यसाधोरपापस्यभ्रूणस्यब्रह्मवादिनः कथंवधंयथाबभ्रोर्मन्यतेसंमतोभवा

म अकृतार्थंसमाप्तरतिम् २७।२८ सर्वभूतानामात्मेतिभावनया आराधयितुमिच्छुः यद्वा सर्वभू
तानामात्मभावेनभूतेषुस्थितमपिगुणैरंतर्हितंब्रह्मेतिसंबंधः पाठांतरे अंतर्हितःसोऽयमित्युत्तरेणान्वयः २९
३० भ्रूणस्यश्रोत्रियस्यगर्भस्यसतइतिवा बभ्रोःगोःसतांमतोभवान् वधंकथंसाधुमन्यतइत्यर्थः ३१ ॥ ३२ ॥

क्षणमपियेनविनानजीविष्यामिसोऽयंयदि भक्षः क्रियतेमृतकंयथामृतप्रायांमांपूर्वंभक्षय ३२।३३ दिधिषुं गर्भाधानकर्त्तारम् ३४ आधानात् मैथुनात् हे अकृतप्रज्ञमृत्युमर्यादर्शितः ३५। ३६। ३७ तदेवंकर्मणाअप्रजः

यद्ययंक्रियतेभक्षस्तर्हिमांखादपूर्वतः नजीविष्येविनायेनक्षणंचमृतकंयथा ३२ एवंक रुणभाषिण्याविलपंत्याअनाथवत् व्याघ्रःपशुमिवाखादत्सौदासःशापमोहितः ३३॥ ब्राह्मणीवीक्ष्यदिधिषुंपुरुषादेनभक्षितुम् शोचंत्यात्मानमुर्वीशमशपत्कुपितासती ३४ यस्मान्मेभक्षितःपापकामार्त्तायाःपतिस्त्वया तवापिमृत्युराधानादकृतप्रज्ञदर्शितः ३५ एवंमित्रसहंशप्त्वापतिलोकपरायणा तदस्थीनिसमिद्धेऽग्नौप्रास्यभर्त्तुर्गतिंगता॥ ३६ विशापोद्वादशाब्दान्तेमैथुनायसमुद्यतः विज्ञायब्राह्मणीशापंमहिष्यासनिवारितः ३७ ततऊर्ध्वंसतत्याजस्त्रीसुखंकर्मणाप्रजः वसिष्ठस्तदनुज्ञातोमदयंत्यांप्रजामधा त् ३८ सावैसप्तसमागर्भमबिभ्रन्नव्यजायत जघ्नेऽश्मनोदरंतस्याःसोऽश्मकस्तेनकथ्य ते ३९ अश्मकान्मूलकोजज्ञेयःस्त्रीभिःपरिरक्षितः नारीकवचइत्युक्तोनिःक्षत्रेमूल

३८ अबिभ्रत् दधारेत्यर्थः नव्यजायतनप्रासूत अतोवसिष्ठएवतस्याउदरमश्मनाजघान (कोभवत् ४० सउत्पन्नःस्ततोऽश्मकः ३९ स्त्रीभिःसंवेष्ट्यपरशुरामात्परिरक्षितः अतोनारीकवचइतिउक्तःनिःक्षत्रेसति

[illegible] श्लो: ४०॥

४१ प्रसन्नैर्देवैः वरं वृणीष्वेत्युक्ते खट्वांगेनोक्तम् प्रथमं तावन्ममायुः कथ्यतामिति देवैश्चोक्तम् मुहूर्त्तमा
त्रमिति तज्ज्ञात्वा देवैर्दत्तेन विमानेन शीघ्रं स्वपुरमेत्य मनः परमेश्वरे संदधे ४२ एतदेव स्वसाधुवृत्तानुस्मरण
पूर्वकं तत्कृतेन निश्चयेन दर्शयति नेति सप्तभिः कुलदैवात् ब्रह्मकुलात् सकाशात् मे प्राणादयो नातिवल्लभा

ततो दशरथस्तस्मात्पुत्र ऐडविडस्ततः राजा विश्वसहो यस्य खट्वांगश्चक्रवर्त्यभूत् ४१॥
यो देवैरर्थितो दैत्यानवधीत्युधि दुर्जयः मुहूर्त्तमायुर्ज्ञात्वैत्य स्वपुरं संदधे मनः ४२ न मे
ब्रह्मकुलात्प्राणाः कुलदैवान्न चात्मजाः न श्रियो न मही राज्यं न दाराश्चातिवल्लभाः ४३
न बाल्येऽपि मतिर्मह्यमधर्मे रमते क्वचित् न पश्याम्युत्तमश्लोकादन्यत्किंचन वस्त्व
हम् ४४ देवैः कामवरो दत्तो मह्यं त्रिभुवनेश्वरैः न वृणे तमहं कामं भूतभावनभावनः
४५ ये विक्षिप्तेंद्रियधियो देवास्ते स्वहृदि स्थितम् न विंदंति प्रियं शश्वदात्मानं किमुता
परे ४६ अथेशमायारचितेषु संगं गुणेषु गंधर्वपुरोपमेषु रूढं प्रकृत्यात्मनि विश्वक
र्त्तुर्भावेन हित्वा तमहं प्रपद्ये ४७ इति व्यवसितो बुद्ध्या नारायणगृहीतया हित्वान्यभाव
मज्ञानं ततः स्वभावमाश्रितः ४८॥ एतानि प्रियाः ४३। ४४ मह्यं मम भूतभावनो हरिस्तस्मिन्नेव भाव

नायस्य सोऽहं तं कामं न वृणे ४५ तत्र हेतुः य इति क्षिप्तानीन्द्रियाणि धीश्च येषां ते देवा अपि ४६ अथ तस्मात्कृ
त्स्नस्वभावनात्म निरूढं गुणेषु संगं विश्वकर्त्तुर्भावेन हित्वा तमेवाहं प्रपद्ये ४७ अन्यभावं देहाद्यभिमानरूपम

भा॰न॰ टी॰ २६

स्वभावमेवाह यत्तदिति शून्यवत्कल्पितं वागाद्यविषयत्वात् वासुदेव इति यं गृणंति ब्रह्मण एव भक्तानुग्र
हार्थं आविष्कृततनोर्वासुदेवत्वात् ४९ ॥ इति नवमे टीकायां नवमोध्यायः ९ ॥ दशमे प्राह खट्वांगवंशे श्री॰
रामसंभवम् तच्चरित्रं च लंकेशहत्यायोध्यागमावधि १ खट्वांगाच्च दीर्घबाहुः १ । २ ऋषिभिर्वाल्मीकिमुख्ये
र्भूरि वर्णितं त्वया मुहुः श्रुतम् तथाऽपि संक्षेपतः कथ्यमानं शृणु ३ ग्रंथकोटिभिराकीर्णमद्भुतं रामविक्रमम् ॥

यत्तद्ब्रह्म परं सूक्ष्ममशून्यं शून्यकल्पितम् भगवान्वासुदेवेति यं गृणंति हि सात्वताः ४९
॥ इति श्रीभा॰ नव॰ सूर्यवंशानुवर्णने नवमोऽध्यायः ९ ॥ श्रीशुक उवाच खट्वांगाद्दीर्घबा
हुश्च रघुस्तस्मात्पृथुश्रवाः अजस्ततो महाराजस्तस्माद्दशरथोऽभवत् १ तस्यापि भगवा
नेष साक्षाद्ब्रह्ममयो हरिः अंशांशेन चतुर्धाऽगात्पुत्रत्वं प्रार्थितः सुरैः २ रामलक्ष्मणभरत॰
शत्रुघ्ना इति संज्ञया तस्यानुचरितं राजन्नृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः श्रुतं हि वर्णितं भूरि त्व॰
या सीतापतेर्मुहुः ३ गुर्वर्थे त्यक्तराज्यो व्यचरदनुवनं पद्मपद्भ्यां प्रियायाः पाणिस्पर्शाक्ष॰
माभ्यां मृजितपथरुजो यो हरीन्द्रानुजाभ्याम् ॥

अध्यायद्वयतो वक्ष्यन्नेकश्लोके समस्यति स
कोशलेंद्रः श्रीरामः नोऽस्मान् अवतात् पातु कथंभूतः यो गुर्वर्थे पितुः सत्यस्य पालनार्थं त्यक्तराज्यः सन् पद्मव॰
दतिसुकुमाराभ्यां पद्भ्याम् तदेवाह प्रियायाः पाणिनाऽपि स्पर्शेनास्ति क्षमा ययोः ताभ्यां प्रतिवनं व्यचरत् हरी॰
शो हनुमान् सुग्रीवो वा अनुजो लक्ष्मणस्ताभ्यां मृजिता अपनीता पथरुजा मार्गश्रमो यस्य ॥ छ ॥ ॐ ॥ रामः २६

शूर्पणख्यावैरूप्यात् कर्णनासिकाच्छेदाद्धेतोः तयाप्रलोभितेनरावणेनापहारात् प्रियेणकलत्रेणविरहः ते नरूढ्तया आरोपितयोर्भ्रुवोर्विजृंभेणैवत्रस्ताऽब्धिर्यस्मात् ततस्तद्विज्ञापनेनबद्धः सेतुर्येन ततः खलारावणादयएवदवोवनंतस्यदहनः ४ संक्षेपतोवर्णितंरामचरितमादितआरभ्यविस्तरेणाह विश्वामित्राध्वरइत्यादिनायावदुत्तराध्यायसमाप्ति पश्यतएवलक्ष्मणस्यतमप्यनपेक्ष्यैवहतानाइत्यर्थः यच्छब्दानांसकोशलेंद्रोऽवतादित्यनेनैवान्वयः ५ लोकेयेवीरास्तेषांसमितौसमाजेयेशंत्रैयंबकंधनुरिक्षुयष्टिमिवलीलयैवादायस।

वैरूप्याच्छूर्पणख्याः प्रियविरहरुषारोपितभ्रूविजृंभत्रस्ताब्धिर्बद्धसेतुः खलदवदह।
नः कोशलेन्द्रोऽवतान्नः ४ विश्वामित्राध्वरेयेनमारीचाद्यानिशाचराः पश्यतोलक्ष्मण
स्यैवहतानैर्ऋतपुंगवाः ५ योलोकवीरसमितौधनुरैशमुग्रंसीतास्वयंवरगृहेत्रिशतो।
पनीतम् आदायबालगजलीलइवेक्षुयष्टिंसज्जीकृतंनृपविकृष्यबभंजमध्ये ६ जि
त्वाऽनुरूपगुणशीलवयोऽगरूपांसीताभिधांश्रियमुरस्यभिलब्धमानाम्॥ छ ॥ ६ ॥

ज्जीकृतमारोपितंविकृष्यमध्येबभंज हेनृपउग्रंकठिनंगरिष्ठम् तदाह वाहकानांत्रिभिःशतैरुपनीतम् बालगजस्यलीलेवलीलायस्यसः ६ अनुरूपाणिस्वयोग्यानिगुणशीलादीनियस्यास्तांसीतासंज्ञाम् पूर्वमुरसि अभिलब्धोमानोययातांश्रियंजित्वाधनुर्भङ्गमहानादश्रवणक्षुभितस्यभृगुपतेर्दर्प्यव्यनयत् अपनीतवान् कथंभूतस्यत्रिःसप्तकृत्वः॥ छ ॥

१० भा॰नं॰ टी॰ २७

राजबीजशून्यांमहींयोऽकरोत्तस्य ७ इदानीगुर्वर्थइति श्लोकंविवृण्वन्नाह यइति कदाचित्कैकेय्यास्तुष्टेनराज्ञा त्वदपेक्षितंदास्यामीतिप्रतिश्रुतम् ततः श्रीरामस्ययुवराज्याभिषेकसमयेतयाभरतस्यराज्यंरामस्यचवनेवासः प्रार्थितः तदासत्यपाशेनपरिवीतस्यपितुर्निर्देशमाज्ञांशिरसाजगृहे ततोराज्यादिकंत्यक्त्वासभार्योवनंययौदुः स्त्यजस्यापिसहर्षत्यागेदृष्टान्तः मुक्तसंगोयोगीअसून्प्राणानिवेति ८ रक्षसोरावणस्यस्वसुःशूर्पणखायाःअ

मार्गेव्रजन्भृगुपतेर्व्यनयस्वरूढंदर्पंमहीमकृतयस्त्रिरराजबीजाम् ७ यःसत्यपाशप रिवीतपितुर्निदेशंस्त्रैणस्यचापिशिरसाजगृहेसभार्यः राज्यंश्रियंप्रणयिनःसुहृदो निवासंत्यक्त्वाययौवनमसूनिवमुक्तसङ्गः ८ रक्षःस्वसुर्व्यकृतरूपमशुद्धबुद्धेस्तस्याः खरत्रिशिरदूषणमुख्यबंधून् जघ्नेचतुर्दशसहस्रमपारणीयकोदंडपाणिरटमानः उवासकृच्छ्रम् ९ सीताकथाश्रवणदीपितहृच्छयेनसृष्टंविलोक्यनृपतेर्दशकंधरे ण जह्मितनैणवपुषाश्रमतोऽपकृष्टोमारीचमाशुविशिखेनयथाकमुग्रः १० ॥ शुद्धबुद्धेः

सीतांजिघृक्षोःकामातुरायाइतिवारूपंव्यकृतविकारमनयत्तस्याःखरत्रिशिरादूषणमुख्याबंधवोयेषु तांश्चतुर्दशसहस्रंजघान अपारणीयमलंघ्यमसह्यंकोदंडपाणौयस्यसः ९ सीतायाःकथाश्रवणेनदीपितो हृच्छयायस्यतेनसीतांहरिष्यतास्वस्माद्रावणेनस्वस्याश्रमादपकर्षणार्थंसृष्टंमारीचंविलोक्यजघानकथंभू तम् अङ्गतनैणवपुषास्वर्णहरिणदेहेनोपलक्षितम् अतएवप्रलोभेनाश्रमतस्तेना पकृष्टःसन्कंदर्पंयथाउग्रः

ततश्चरक्षोधमेनरावणेनअसमक्षमपनीतायांप्रियया वियुक्तोभ्रा त्रालक्ष्मणेनसहकृपणवद्वनेचचार
किमभिप्रायःसन् इति अनेनप्रकारेणस्त्रीसंगिनांदुःखोदर्कांगतिंप्रख्यापयन् ११ आत्मार्थेनकृत्येनकर्म
णारावणेनसहयुद्धेनहतंकृत्यंशास्त्रीयंदहनादिकंयस्यतंजटायुषंपुत्रइवदग्ध्वाकबंधस्यग्रहणायप्रसारि
स तबाहुंराक्षसंमहन् अथवालिनिहतेतैःकपिभिरेषितायागतिंबुध्वाअजभवाभ्यामर्चितावंघ्रीयस्यसमनुजोवे

रक्षोधमेनवृकवद्विपिनेसमसंवैदेहराजदुहितर्य्यपयापितायाम् भ्रात्रावनेकृपणव
त्प्रियया वियुक्तःस्त्रीसंगिनांगतिमनिप्रथयंश्चचार ११ दग्ध्वात्मकृत्यहतकृत्यमह
न्कबंधसख्यंविधायकपिभिरेषितानागतिंतैः बुध्वाथवालिनिहतेप्लवगेंद्रसैन्यैर्वेला
मगात्समनुजोऽजभवार्चितांघ्रिः १२ यद्रोषविभ्रमविवृत्तकटाक्षपातसंभ्रांतनक्रम
करोभयगीर्णघोषः सिंधुःशिरस्यर्हणंपरिगृह्यरूपीपादारविंदमुपगम्यबभाषएतत्
१३ नत्वावयंजडधियोनुविदामभूमन्कूटस्थमादिपुरुषंजगतामधीशम्॥ ८ ॥

लांसमुद्रतीरमगात् १२ तत्रत्रिरात्रमुपवासेनप्रतीक्षितोऽपिसिंधुर्यदानोपस्थितःतदायस्यरोषविभ्र
मेणक्रोधलीलयाविवृत्तोयःकटाक्षःतस्यपातेनसंभ्रांतानक्रामकरायस्मिन् भयेनगीर्णःग्रस्तःस्तभि
तोघोषोयेनसःसिंधुःप्रतद्दृश्यमाणंबभाषे अर्हणमर्घादिकंरूपीमूर्तिमान् १३ भाषणमेवाह नत्वामितिद्वा
भ्याम् एतावत्सर्यतंसुनिश्चितम् त्वांनविदाम नजानीमइत्यर्थः इदानींतुज्ञातोऽसीत्याह॥ ८ ॥ ८ ॥

यदिति पृथक्पदं यस्येत्यर्थः यद्भूशेभ्यः सत्वादिभ्यः स्फुरगणादयो भवंति स भवानिति १४ कामंयथेच्छं जल
मात्रं कम्यप्रयाहि अवमेहपुरीषप्रायत्रैलोक्यरावयति आक्रंदयतीति तथा तं जहि हे वीर यद्यपि तव जलेषु
निबंधकं न भवति तथापीह सेतुबध्नीहि तर्हि किमर्थं ते यशसो विस्ताराय तदेवाह यं सेतुमुपेत्य दुष्करं कर्मा
वेस्य त्वद्यशो गास्यंति भूपास्तम् १५ तद्वाक्यमभिनंद्य यत्कृतं तदाह बध्वेति विविधैरद्रीणां कूटैः शृंगैः सेतुं ब

यस्त्वत्तः स्फुरगणाः ज्ञसः प्रजेशा मन्योश्च भूतपतयः स भवान्गुणेशः १४ कामं प्रयाहि
जहि विश्रवसोऽवमेहं त्रैलोक्यरावणमवाप्नुहि वीरपत्नीम् बध्नीहि सेतुमिह ते यशसो
वितत्यै गायंति दिग्विजयिनो यमुपेत्य भूपाः १५ बध्वोदधौ रघुपतिर्विविधाद्रिकूटैः से
तुं कपीद्रकरकंपितभूरुहांगैः सुग्रीवनीलहनुमत्प्रमुखैरनीकैर्लंकां बिभीषणदृशावि
शदग्रदग्धाम् १६ सा वानरेन्द्रबलरुद्धविहारकोष्ठश्रीद्वारगोपुरसदोबलभीविटंका नि
र्भज्यमानधिषणध्वजहेमकुंभशृंगाटका गजकुलेर्ह्रदिनीव घूर्णा १७ ॥

१८ ध्वा अग्रे सीता
न्वेषणे हनुमतैव दग्धां लंकामाविशत् कथंभूतैः शृंगैः कपींद्राणां करैः कंपिता निभूरुहाणामंगानि शाखा
दीनि येषु तैः बिभीषणदृशा बुध्वा कैः सहाविशत् सुग्रीवादयः प्रमुखा येषां तैरनीकैः १६ ततश्च सा लंका घूर्णा
प्रचलिता बभूव कथंभूता वानरेंद्राणां बलैरुद्धा विहारादयो यस्याम् निर्भज्यमाना धिषणादयो यस्यां सा तत्र वि
हारः क्रीडास्थानं कोष्ठ धान्यागारादि श्रीः कोशः द्वारं गृहादीनां गोपुरं पुरद्वारं सदः सभा वलभी प्रासादादि पुरोभा

क्रीडागृहाणि विटंकः कपोतपालिका
भृंगारः कनकालुका ॥

रक्षःपतीरावणःपुत्रमिंद्रजितंप्रहस्तादींश्चसमुहिनोस्त्रायुंक्त १८ असिशूलादिभिर्दुर्गमांतांयातुधानपृतना
म् सुग्रीवादिभिरन्वितःश्रीरामोभ्यगात् मरुत्सुतोहनुमान् ऋक्षोजांबवान् १९ तेरघुपतेःअनीकपाअङ्गदा
द्याःसर्वेरावणस्यद्भादिभिर्यद्वरूथंसैन्यंतत्रद्वंद्वंयथाभवतितथाऽभिपत्यसंगम्यद्रुमादिभिर्जघ्नुःकान्सीतायाः

रक्षःपतिस्तद्वलोक्यनिकुंभकुंभधूम्राक्षदुर्मुखसुरांतनरांतकादीन् पुत्रंप्रहस्तमति
कायविकंपनादीन्सर्वाननुगान्समहिनोदथकुंभकर्णम् १८ तांयातुधानपृतनामसि
शूलचापप्रासर्ष्टिशक्तिशरतोमरखड्गदुर्गाम् सुग्रीवलक्ष्मणमरुत्सुतगन्धमादनी
लांगदर्क्षपनसादिभिरन्वितोऽगात् १९ तेनीकपारघुपतेरभिपत्यसर्वेद्वंद्वंवरूथमिभ
पत्तिरथाश्वयोधैः जघ्नुर्द्रुमैर्गिरिगदेषुभिरंगदाद्याःसीताभिमर्शहतमंगलरावणेशान्
२० रक्षःपतिःस्वबलनष्टिमवेक्ष्यरुष्ट आरुह्ययानकमथाभिससाररामम् स्वःस्यंद
नेद्युमतिमातलिनोपनीते विभ्राजमानमहनन्निशितैःक्षुरप्रैः २१ रामस्तमाहपुरुषा
दपुरीषयन्नःकांतासमक्षमसताऽपहृताश्ववत्ते॥ ॥अभिमर्शेनहतंमंगलंयस्यरावणःईशो
येषांतान् २० स्वबलस्यनष्टिंनाशमवेक्ष्यरुष्टःक्रुद्धःसन्यानकंपुष्पकंविमानंरथंवा आरुह्यश्रीरामम
भिससार अथतंस्वःस्यंदनेस्वर्गस्थेइंद्रस्यरथेमातलिनाइंद्रसारथिनोपनीतेद्युमतिदीप्तियुक्तेविभ्राज
मानमहनत् अहन् २१ हेपुरुषादपुरीषराक्षसपुरीषप्राय यद्यस्मादपहृताश्ववत् श्वायथा असमक्षंगृहंप्र

तस्माज्जुगुप्सितस्यकर्मणःकर्त्तुस्तेऽद्यकालइवालंघ्यवीर्य्योऽहंफलंयच्छामि अधर्मकर्त्तुःपुंसःकालोयथा
यच्छतीतिवा २२ रिक्तःक्षीणपुण्यःस्वर्कृतीविमानादिव विमानात्पुष्पकान्न्यपतदितिवा २३ राक्षसस्त्रीणांविल

त्यक्तत्रपस्यफलमद्यजुगुप्सितस्ययच्छामिकालइवकर्त्तुरलंघ्यवीर्य्यः २२ एवंक्षिप
न्धनुषिसंधितमुत्ससर्जबाणंसवज्रमिवतद्धृदयंबिभेद सोऽसृग्वमन्दशमुखैर्न्यपत
द्विमानाद्धाहेतिजल्पतिजनेस्वर्कृतीवरिक्तः २३ ततोनिष्क्रम्यलंकायायातुधान्यःस
हस्रशः मंदोदर्यासमंतस्मिन्प्ररुदंत्यउपाद्रवन् २४ स्वान्स्वान्बंधून्परिष्वज्यलक्ष्म
णेषुभिरर्दितान् रुरुदुःस्वस्वरंदीनाघ्नंत्यआत्मानमात्मना २५ हाहताःस्मवयंनाथलो
करावणरावण कंयायाच्छरणंलंकात्वद्विहीनापरार्दिता २६ नैवंवेदमहाभागभवान्
कामवशंगतः तेजोऽनुभावंसीतायायेननीतोदशामिमाम् २७ कृतैषाविधवालंकाव
यंचकुलनंदन देहःकृतोऽन्नंगृध्राणामात्मानरकहेतवे २८ श्रीशुकउवाच स्वानांवि
भीषणश्चक्रेकोशलेंद्रानुमोदितः पितृमेधविधानेनयदुक्तंसांपरायिकम् २९॥ १॥

पमाहं ततइतिपञ्चभिः मंदंस्वल्पमुदरंयस्याःतयारावणभार्ययासह २४।२५ परैरर्दितापीडिता २६।२७गृ
ध्राणामन्नंभक्ष्यःनरकहेतवेनरकभोगाय २८ सांपरायिकमौर्ध्वदेहिकम् २९॥ २९ ॥ छ ॥

३० आत्मनःस्वस्यसंदर्शनेनयआल्हादस्तेनविकसन्मुखपंकजंयस्यास्ताम् ३१ यानंपुष्पकंभ्रातृभ्यांलक्ष्मण-
सुग्रीवाभ्याम् ३२ आयुश्चदत्वातेनापिसहैवययौ ३३ गोमूत्रपक्वयवान्नभोजनंभ्रातरंभरतम् ३४। ३५ स्वशि-

ततोददर्शभगवानशोकवनिकाश्रमे क्षामांस्वविरहव्याधिंशिंशपामूलमास्थिताम्॥
३० रामःप्रियतमांभार्यांदीनांवीक्ष्यान्वकंपत आत्मसंदर्शनाल्हादविकसन्मुखपंक-
जाम् ३१ आरोप्यारुरुहेयानंभ्रातृभ्यांहनुमद्युतः बिभीषणायभगवान्दत्वारक्षोगणे-
शताम् ३२ लंकामायुश्चकल्पांतंययौचीर्णव्रतःपुरीम् अवकीर्यमाणःकुसुमैर्लोक-
पालार्पितैःपथि ३३ उपगीयमानचरितःशतधृत्यादिभिर्मुदा गोमूत्रपाकंश्रुत्वाभ्रातरं-
वल्कलांबरम् ३४ महाकारुणिकोतप्यज्जटिलंस्थंडिलेशयम् भरतःप्राप्तमाकर्ण्यपौरा-
मात्यपुरोहितैः पादुकेशिरसिन्यस्यरामंप्रत्युद्यतोऽग्रजम् ३५ नंदिग्रामात्स्वशिबिरात्-
गीतवादित्रनिःस्वनैः ब्रह्मघोषेणचमुहुःपठद्भिर्ब्रह्मवादिभिः ३६ स्वर्णकक्षपताकाभिर्है-
मैश्चित्रध्वजैरथैः सदश्वैरुक्मसन्नाहैर्भटैःपुरटवर्मभिः ३७॥ ॥ विरात्रामंविनाऽयोध्यामत्र-

विरान्स्वस्यवासंयत्रनिर्मितवान् तस्मात्सकाशात् गीतादिभिर्युक्तोरामंप्रत्युद्यतः अभिमुखंययौ ब्रह्मघोषे-
णमहताघोषेणपठद्भिः ३६ स्वर्णरसाक्ताःकक्षाःप्रांतायासांताभिःपताकाभिः हैमैरितिचत्वारिरथविशेषणा-
नि ३७

पारमेष्ठ्यानि राजार्हाणि छत्रचामरादीनि ३८ प्रेम्णा प्रक्लिन्नं हृदयमीक्षणे च नेत्रे यस्य ३९ नेत्रजैर्जलैः
स्नापयन्नाश्लिष्य ये ऽर्हसत्तमाः कुलवृद्धाः ४० तेभ्योऽपि नमनं चक्रे ४१ अयोध्याप्रवेशप्रकारमाह पादुके
श्रेणीभिर्वारमुख्याभिर्भृत्यैश्चैव पदानुगैः पारमेष्ठ्यान्युपादाय पण्यान्युच्चावचानि च
३८ पादयोर्न्यपतत्प्रेम्णा प्रक्लिन्नहृदयेक्षणः पादुके न्यस्य पुरतः प्रांजलिर्बाष्पलोचनः
३९ तमाश्लिष्य चिरं दोर्भ्यां स्नापयन्नेत्रजैर्जलैः रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो येऽर्हसत्त।
माः ४० तेभ्यः स्वयं नमश्चक्रे प्रजाभिश्च नमस्कृतः धुन्वंत उत्तरासंगान्पतिं वीक्ष्य चिरा
गतम् ४१ उत्तराः कोशला माल्यैः किरंतो ननृतुर्मुदा पादुके भरतो गृण्हात्तच्चामरव्यजनो
त्तमे ४२ बिभीषणः ससुग्रीवः श्वेतच्छत्रमरुत्सुतः धनुर्निषंगान्शत्रुघ्नः सीता तीर्थक।
मंडलुम् ४३ अबिभ्रदंगदः खड्गं हैमं चर्म र्क्षराट् नृप पुष्पकस्थोऽन्वितः स्त्रीभिः स्तूयमा
नश्च वंदिभिः ४४ विरेजे भगवान्राजन्ग्रहैश्चंद्र इवोदितः भ्रातृभिर्नंदितः सोऽपि सोत्स
वो प्राविशत्पुरीम् ४५ प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीः स्वमातरम् गुरून्वयस्यावरजान्पू
जितः प्रत्यपूजयत ४६ वैदेही लक्ष्मणश्चैव यथावत्समुपयर्तुः॥ ९ इति सार्द्धैस्त्रिभिः ४२ धनुश्च।
निषंगौ च तान् ४३। ४४। ४५ गुरुपत्नीः कैकेय्याद्याः वयस्यानवरजांश्च ४६ बाष्पौघैरभिषिंचंत्यः॥ ९॥ १०॥

शुचः शोकानविजहुः शेषंस्पष्टम् ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ॥ इतिश्रीमद्भाग-

पुत्रान्स्वमातरस्तास्तुप्राणास्तन्वइवोत्थिताः आरोप्यांकेऽभिषिंचंत्यो बाष्पौघैर्विजहुःशु-
चः ४७ जटानिर्मुच्यविधिवत्कुलवृद्धैःसमंगुरुः अभ्यषिंचद्यथैवेंद्रंचतुःसिंधुजला-
दिभिः ४८ एवंकृतशिरःस्नानःसुवासाःस्रग्व्यलंकृतः स्वलंकृतैःसुवासोभिर्भ्रातृभि-
र्भार्ययाबभौ ४९ अग्रहीदासनंभ्रात्राप्रणिपत्यप्रसादितः प्रजाःस्वधर्मनिरतावर्णाश्रम-
गुणान्विताः ५० जुगोपपितृवद्रामोमेनिरेपितरंचतम् त्रेतायांवर्त्तमानायांकालःकृत-
समोऽभवत् ५१ रामेराजनिधर्मज्ञेसर्वभूतसुखावहे वनानिनद्योगिरयोवर्षाणिद्वीप-
सिंधवः ५२ सर्वेकामदुघाआसन्प्रजानांभरतर्षभ नाधिव्याधिजराग्लानिदुःखशो-
कभयक्लमाः ५३ मृत्युश्चानिच्छतांनासीद्रामेराजन्यधोक्षजे एकपत्नीव्रतधरोराजर्षि-
चरितःशुचिः ५४ स्वधर्मंगृहमेधीयंशिक्षयन्स्वयमाचरन् प्रेम्णाऽनुवृत्त्याशीलेनप्र-
श्रयावनतासती धियाह्रियाचभावज्ञाभर्तुःसीताऽहरन्मनः ५५ ॥ इतिश्रीभागवतेम-
हापुराणेनवमस्कंधेश्रीरामचरितेदशमोऽध्यायःसमाप्तः ॥ १० ॥ श्रीशुभम् ॥

वतेमहापुराणेनवमस्कन्धेश्रीधरस्वामिविरचितेश्रीरामचरितेदशमोऽध्यायःसमाप्तः ॥ १० ॥ श्रीराम

११ ना० ३१ ३२

ततश्चैकादशेऽयोध्यामावसन्ननुजैः सह यज्ञादि यच्चकारेशो रामस्तदनुवर्ण्यते १।१।२ तदंतरा तासां दि
शां मध्ये यावतीभूः तां ब्राह्मणएवार्हतीति मन्यमानः ३ अयं श्रीरामः तत्तदासौ मंगल्यमाभरणादिकं तावन्

श्रीशुक उवाच भगवानात्मनात्मानं राम उत्तमकल्पकैः सर्वदेवमयं देवमीज आचार्य्य
वान्मखैः १ होत्रेददाद्दिशं प्राचीं ब्रह्मणे दक्षिणां प्रभुः अध्वर्यवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगा
यसः २ आचार्याय ददौ शेषां यावती भूस्तदन्तरा मन्यमान इदं कृत्स्नं ब्राह्मणोऽर्हति निस्पृ
हः ३ इत्ययं तदलंकारवासोभ्यामवशेषितः तथा राज्ञ्यपि वैदेही सौमंगल्यावशेषिता ४।
ते तु ब्रह्मण्यदेवस्य वात्सल्यं वीक्ष्य संस्तुतम् प्रीताः क्लिन्नधियस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं बभाषि
रे ५ अप्रत्तं नस्त्वया किं नु भगवन्भुवनेश्वर यन्नोंऽतर्हृदयं विश्य तमो हंसि स्वरोचिषा ६
नमो ब्रह्मण्यदेवाय रामायाकुंठमेधसे उत्तमश्लोकधुर्याय न्यस्तदंडार्पितांघ्रये ७ क
दाचिल्लोकजिज्ञासुर्गूढो रात्र्यामलक्षितः चरन्वाचोऽशृणोद्रामो भार्यामुद्दिश्य कस्यचि
त् ८ नाहं बिभर्मि त्वां दुष्टामसतीं परवेश्मगाम् स्त्रीलोभी बिभृयात्सीतां रामो नाहं भजे पुनः ९

मात्रमवशेषितं यस्याः तद्व्यतिरिक्तं हिरण्यादि सर्वं ददावित्यर्थः ४।५ अप्रत्तं किं सदत्तं सर्वं दत्तमित्यर्थः॥ राम
विश्य प्रविश्य ६ न्यस्तदंडैर्मुनिभिः अर्पितो चित्ते न्यस्तावंघ्री यस्य तस्मै ते चार्पितावंघ्री येनेतिवा ७।८।९॥ ३१

असंविदः अज्ञात् प्राचेतसो वाल्मीकः तस्याश्रमं प्राप्ता १० अंतर्वत्नी गर्भिणी क्रियाः जातकर्माद्याः ११।१२।१३
१४।१५।१६ ईश्वरोऽपि शुचो रोद्धुं नाशक्नोत् न चातिचित्रमेतत् स्त्रीपुंसोः प्रसङ्गः आसक्तिः त्रासमावहतीति तथा

इति लोकाद्बहुमुखाद्दुराराध्यादसंविदः पत्या भीतेन सा त्यक्ता प्राप्ता प्राचेतसाश्रमम् १०॥
अन्तर्वत्न्यागते काले यमौ सा सुषुवे सुतौ कुशो लव इति ख्यातौ तयोश्चक्रे क्रिया मुनिः ११॥
अङ्गदश्चित्रकेतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजौ स्मृतौ तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते १२॥
सुबाहुः श्रुतसेनश्च शत्रुघ्नस्य बभूवतुः गंधर्वान्कोटिशो जघ्ने भरतो विजये दिशाम् १३ त।
दीयं धनमानीय सर्वं राज्ञे न्यवेदयत् शत्रुघ्नश्च मधोः पुत्रं लवणं नाम राक्षसम् १४ हत्वा
मधुवने चक्रे मथुरां नाम वै पुरीम् मुनौ निक्षिप्य तनयौ सीता भर्त्रा विवासिता १५ ध्यायं
ती रामचरणौ विवरं प्रविवेश ह तच्छ्रुत्वा भगवान्रामो रुन्धन्नपि धिया शुचः १६ स्मरं
स्तस्या गुणांस्तांस्तान्नाशक्नोद्रोद्धुमीश्वरः स्त्रीपुंप्रसंग एतादृक् सर्वत्र त्रासमावहः १७॥
अपीश्वराणां किमुत ग्राम्यस्य गृहचेतसः ततऊर्ध्वं ब्रह्मचर्यं धारयन्नजुहोत्प्रभुः त्रयो।
दशाब्दसाहस्रमग्निहोत्रमखंडितम् १८॥ १८ ॥

॥ विभक्तेरलुगार्षः सर्वत्रैव समयाव
हइति पाठान्तरं सुगमम् १७ किमुतेति प्रासंगिकोक्तिः अग्निहोत्रमजुहोत्प्रभुः रामः १८ ॥ १८ ॥ २॥

११
भा० नं० आत्मज्योतिर्निजं धाम १९ जलधिबंधनमस्त्रपूगैश्च रक्षसां वधइतीदं कविभिराश्चर्यमिव वर्णितमपि य
टी० शः स्तुतिर्न भवति न त्र हेतुः अधिकसाम्याभ्यां विमुक्तं धाम प्रभावो यस्य तस्य किं कपयं सहायाः अतः सुग्रीवा
३२ द्याश्रयणं यथा लीलामात्रं तथैवेदमपि युक्तं चैतदित्याह सुराणां याच्ञया आत्ता स्वीकृता लीलार्था तनुर्येन तस्य
२० एवंविध लीलाप्रयोजनं दर्शयन्प्रणमति यस्य यशः नृपाणां युधिष्ठिरादीनां सदस्सु ऋषयो मार्कंडेयादयो गा

स्मरतां हृदि विन्यस्य विद्धं दंडककंटकैः स्वपादपल्लवं राम आत्मज्योतिरगात्ततः १९ नेदं
यशो रघुपतेः सुरयाच्ञयात्तलीलातनोरधिकसाम्यविमुक्तधाम्नः रक्षोवधो जलधिबं
धनमस्त्रपूगैः किं तस्य शत्रुहनने कपयः सहायाः २० यस्यामलं नृपसदस्सु यशोऽधुनाऽ
पि गायंत्यघघ्नमृषयो दिगिभेंद्रपट्टम् तं नाकपालवसुपालकिरीटजुष्टपादांबुजं रघुप
तिं शरणं प्रपद्ये २१ यैः संस्पृष्टोऽभिदृष्टो वा संविष्टोऽनुगतोऽपि वा कोशलास्ते ययुः स्था
नं यत्र गच्छंति योगिनः २२ पुरुषो रामचरितं श्रवणैरुपधारयन् आनृशंस्यपरो राजन्क
र्मबंधैर्विमुच्यते २३॥

ऽयंति दिगिभेंद्राणां पट्टवदाभरणरूपं तत्पर्यंतं व्याप्तमित्यर्थः नाकपाला देवाः
वसुपाला वसुधापालाश्च तेषां किरीटैर्जुष्टं पादांबुजं यस्य तं रघुपतिं पाठांतरे तत्तस्य रघुपतेर्जुष्टं पादांबुजं प्रप
द्य इत्यर्थः २१ संस्पृष्टः संविष्टः उपवेशितः अनुगतो वा ये ते कोशलदेशवासिनः सर्वेपि यत्र योगिनो गच्छंति तत्स्था रामः
नं ययुः २२ आनृशंस्यपरः उपशमनिष्ठः सन्विमुच्यते २३ ॥ २३ ॥ ६ ॥ ९ ॥ श्रीरामकृष्णः ३२

०

०

सरामः स्वयं कथमवर्तत भ्रातृन्प्रति वा कथमवर्तत कथंभूतान् आत्मनः आत्मांशभूतान् तस्मिन्वा ईश्वरे ते॰
भ्रात्रादयः अनु अनन्तरं कथमवर्तन्तेति प्रश्नत्रयम् २२ तत्र श्रीरामस्य भ्रात्रादिषु प्रवृत्तिप्रकारमाह अथेति
अनेनैव भ्रातॄणामपि तदाज्ञाऽनुसारितया वृत्तिरुक्ता २४ अथ सिंहासनस्वीकारानन्तरं पुरीं वर्णयति त्रिभिः गंधो

राजोवाच कथं स भगवान्रामो भ्रातॄन्वा स्वयमात्मनः तस्मिन्वा तेऽन्ववर्तन्त प्रजाः पौराश्च
ईश्वरे २३ श्रीशुक उवाच अथादिशद्दिग्विजयं भ्रातॄंस्त्रिभुवनेश्वरः आत्मानं दर्शयन्स्वा
नां पुरीमैक्षत सानुगः २४ आसिक्तमार्गां गंधोदैः करिणां मदसीकरैः स्वामिनं प्राप्तमालो॰
क्य मत्तां वा सुतरामिव २५ प्रासादगोपुरसभाचैत्यदेवगृहादिषु विन्यस्तहेमकलशैः प॰
ताकाभिश्च मंडिताम् २६ पूगैः सवृंतै रंभाभिः पट्टिकाभिः सुवाससाम् आदर्शैरंशुकैः॰
स्रग्भिः कृतकौतुकतोरणाम् २७ तमुपेयुस्तत्र तत्र पौरा अर्हणपाणयः आशिषो युयु॰
जुर्देव पाहीमां प्राक्त्वयोद्धृताम् २८ ततः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं दिदृक्षयोत्सृष्टगृहाः॰
स्त्रियो नराः आरुह्य हर्म्याण्यरविंदलोचनमतृप्तनेत्राः कुसुमैरवाकिरन् २९॥ ३०॥

दकैर्मदबिंदुभिश्च आसिक्ता मार्गा यस्यां सुतरां मत्तामिव सम्मृष्टाम् वा इति वितर्के पाठान्तरे वासितत्तरां कामो
न्मत्तां गामिवेत्यर्थः २६।२७।२८ पौराणां तस्मिन्वृत्तिमाह तमुपेयुरिति वराहरूपेण त्वयोद्धृतामिमां पृथ्वीं पाही
ति २९ प्रजानां तस्मिन्वृत्तिमाह ततः प्रजा इति २९ ३०॥ रामः॥

११
भा०न० स्वयंकथमवर्त्ततेतितस्योत्तरमाह अथेति यावत्समाप्तिस्वगृहंप्रविष्टःसन्तस्मिन्रेमइतिपंचमेनान्वयः
टी० गृहंवर्णयतिसार्द्धैस्त्रिभिः अनंताःयेखिलानांरत्नादीनांकोशाःतैराढ्यं अनर्घ्योउरवःपरिच्छदायस्मिन् ३१
३३ विद्रुममयाउदुंबरादेहल्यायेषुतैर्द्वारैः स्वच्छैःस्थलैःतृतीयांतानांमंडितमितितृतीयेनान्वयः ३२ वाससांम

अथप्रविष्टःस्वगृहंजुष्टंस्वैःपूर्वराजभिः अनंताखिलकोशाढ्यमनर्घ्योरुपरिच्छदम्।
३२ विद्रुमोदुंबरद्वारैर्वैडूर्य्यस्तंभपंक्तिभिः स्थलैर्मारकतैःस्वच्छैर्भ्राजत्स्फटिकभित्ति।
भिः ३३ चित्रस्रग्भिःपट्टिकाभिर्वासोमणिगणांशुकैः मुक्ताफलैश्चिदुल्लासैःकांतका।
मोपपत्तिभिः ३४ धूपदीपैःसुरभिभिर्मंडितंपुष्पमंडनैः स्त्रीपुंभिःसुरसंकाशैर्जुष्टंभूष
णभूषणैः ३५ तस्मिन्सभगवान्रामः स्निग्धयाप्रिययेष्टया रेमेस्वारामधीराणामृष
भःसीतयाकिल ३६ बुभुजेचयथाकालंकामान्धर्ममपीडयन् वर्षपूगान्बहून्नृणाम
भिध्यातांघ्रिपल्लवः ३६ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कन्धेश्रीरामोपाख्या
नेएकादशोऽध्यायः ११॥ ॥श्रीशुभंभवतु॥ ॥ ९९णीनांचअंशुकैर्दीप्तिभिः चित्चैतन्यं
तद्दुल्लासैःउज्ज्वलैःयद्वाचिदितिक्वचित्वैडूर्य्यस्तंभादिषुयथाशोभमुज्ज्वलैर्मुक्ताफलैर्मण्डितमि।
त्यर्थः कांताःकमनीयाःकामोपपत्तयोभोगसाधनानिताभिः ३३ भूषणानांभूषणभूतैः ३४। ३५ नृणांमध्ये। राम:
यद्वानृणांनभिरभिध्यातमंघ्रिपल्लवंयस्येति ३६ ॥ ॥इतिनवमस्कन्धेटीकायामेकादशोऽध्यायः ११॥ ॥ २ ३३

०

द्वादशे रामपुत्रस्य कुशस्यान्वय उच्यते एवमिक्ष्वाकुपुत्रस्य शशादस्येरितोऽन्वयः १ कुशस्य रामपुत्रस्य अतिथिः तत्सुतः तस्य सुतः १ अर्कसंभवः अर्कस्यांशात् संभूतः २ ततो विधृतेः हिरण्यनाभः कथंभूतः जैमिनेः शि-

श्रीशुक उवाच शुकस्य चातिथिस्तस्मान्निषधस्तत्सुतो नभः पुंडरीकोऽथ तत्पुत्रः क्षेमधन्वाऽभवत्ततः १ देवानीकस्ततोऽनीहः पारियात्रोऽथ तत्सुतः ततो बलस्थलस्तस्मात् वज्रनाभोऽर्कसंभवः २ खगणस्तत्सुतस्तस्माद्विधृतिश्चाभवत्सुतः ततो हिरण्यनाभोऽभूद्योगाचार्यस्तु जैमिनेः ३ शिष्यः कौशल्य अध्यात्मं याज्ञवल्क्योऽध्यगाद्यतः योगं महोदयमृषिर्हृदयग्रंथिभेदकम् ४ पुष्यो हिरण्यनाभस्य ध्रुवसंधिस्ततोऽभवत् सुदर्शनोऽग्निवर्णश्च शीघ्रस्तस्य मरुः सुतः ५ योऽसावास्ते योगसिद्धः कलापग्राममाश्रितः कलेरन्ते सूर्य्यवंशं नष्टं भावयिता पुनः ६ तस्मात्प्रसुश्रुतस्तस्य संधिस्तस्याप्यमर्षणः महस्वांस्तत्सुतस्तस्मात् विश्वसाह्वोऽन्वजायत ततः प्रसेनजित्तस्मात्तक्षको भविता पुनः ७ ततो बृहद्बलो यस्तु पित्रा ते समरे हतः एते हीक्ष्वाकुभूपाला अतीताः शृण्वनागतान् ८

ष्यो योगाचार्य्यः ३ तदाह यतः सकाशात् कौशल्यो याज्ञवल्क्य ऋषिरध्यात्मं योगमध्यगात् महोदयाः सिद्धयो यस्मिन् तं हृदयग्रंथेर्भेदकं च ४ ५ मरुं विशिनष्टि योऽसाविति पुनर्भावयिता भावयिष्यति

१२ भा०न० ॥ ९।१०।११ ततस्मादमित्रजित् १२।१३।१४ निष्ठावंशस्यस्थितिस्तस्याअंतःतदेवाह इक्ष्वाकूणामिति १५॥ ॥

टी० ॥इतिनवमेटीकायांद्वादशोऽध्यायः १२॥ इक्ष्वाकोरेवपुत्रस्यनिमेर्वंशस्त्रयोदशे वर्ण्यतेजज्ञिरेयत्रब्रह्मज्ञाज

३४ बृहद्बलस्यभवितापुत्रोनामबृहद्रणः उरुक्रियस्ततस्तस्यवत्सवृद्धोभविष्यति ९ प्रति

व्योमस्ततोभानुर्दिवाकोवाहिनीपतिः सहदेवस्ततोवीरोबृहदश्वोऽथभानुमान् १० प्रती

काश्वोभानुमतःसुप्रतीकोऽथतत्सुतः भवितामरुदेवोऽथसुनक्षत्रोऽथपुष्करः ११ त

स्यान्तरिक्षस्तत्सुत्रःसुतपास्तदमित्रजित् बृहद्राजस्तुत स्यापिबर्हिस्तस्मात्कृतंजयः

१२ रणंजयस्तस्यसुतःसंजयोभविताततः तस्माच्छक्योऽथशुद्धोदोलांगलस्तत्सुतः

स्मृतः १३ ततःप्रसेनजित्तस्मात्सुद्रकोभविताततः रणकोभवितातस्मात्सुरथस्तन

यस्ततः १४ सुमित्रोनामनिष्ठातएतेबार्हद्बलान्वयः इक्ष्वाकूणामयंवंशःसुमित्रांतोभवि

ष्यति १५ यतस्तंप्राप्यराजानंसंस्थाप्राप्स्यति वैकलौ॥ ॥इतिश्रीभाग०नव०श्रीराम

चरितवर्णनंनामद्वादशोऽध्यायः १२॥ ॥श्रीशुकउवाच निमिरिक्ष्वाकुतनयोवसिष्ठ

मवृतर्त्विजम् आरभ्यसत्रंसोऽप्याहशक्रेणप्राग्वृतोऽस्मिभोः १॥ ९ नकादयः १ निमेरौरसःपु रा०

त्रोनाभूदितिदर्शयन्कथामाह निमिरित्येकादशभिः सत्रमारभ्यवसिष्ठमृत्विजमवृतववे १॥ १॥ ९ ३४

तंशक्रस्यमखंनिर्वर्त्यप्रतिपालय प्रतीक्षस्वेतिगृहपतिर्निमिः ॥१॥ इदंजीवितंचलमस्थिरंविद्वान् ॥२॥ इंद्रस्यमखंनिर्वर्त्यागतोगुरुःशिष्यस्यव्यतिक्रमन्यायंवीक्ष्यनिमेर्देहःपतत्वित्यशपत् ॥३।४॥ उर्वशीदर्शनात्स्कन्नंरेतस्ता।

तन्निर्वर्त्यागमिष्यामितावन्मांप्रतिपालय तूष्णीमासीद्गृहपतिःसोऽपीन्द्रस्याकरोन्मखम् ॥१॥ निमिश्चलमिदंविद्वान्सत्रमारभतात्मवान् ऋत्विग्भिरपरैस्तावन्नागमद्यावतागुरुः ॥२॥ शिष्यव्यतिक्रमंवीक्ष्यनिर्वर्त्यगुरुरागतः अशपत्पततादेहोनिमेःपंडितमानिनः ॥३॥ निमिःप्रतिददौशापंगुरवेधर्मवर्त्तिने तवापिपतताद्देहोलोभाद्धर्ममजानतः ॥४॥ इत्युत्स।
सर्जस्वंदेहंनिमिरध्यात्मकोविदः मित्रावरुणयोर्जज्ञेउर्वश्यांप्रपितामहः ॥५॥ गंधवस्तु।
षुतद्देहंनिधायमुनिसत्तमाः समाप्तेसत्रयागेऽथदेवानूचुःसमागतान् ॥६॥ राज्ञोजीव।
तुदेहोयंप्रसन्नाःप्रभवोयदि तथेत्युक्तेनिमिःप्राहमाभून्मेदेहबंधनम् ॥७॥ यस्ययोगंन।
वांछंतिवियोगभयकातराः भजंतिचरणांभोजंमुनयोहरिमेधसः ॥८॥ देहंनावरुरु।
त्सेहंदुःखशोकभयावहम् सर्वत्रास्ययतोमृत्युर्मत्स्यानामुदकेयथा ॥१०॥ ॥५॥ भ्यांकुंभेनिषि

क्तंतस्मात्स्वपितामहोवसिष्ठोजज्ञेनद्राह मित्रावरुणयोरिति तथाचश्रुतिःकुंभेरेतःसिषिचतुःसमानमिति ॥६॥ यदिप्रसन्नाःप्रभवःसमर्थाश्चतर्हिजीवत्वित्यूचुः ॥७॥ यस्यदेहस्ययोगंनवांछंतिअपितुमोक्षायैवभजंति ॥८।९॥

निमिर्विदेह एव सन्तुष्यतां वसतु कामं यथेच्छम् एवं सति युष्माभिः प्रार्थितं जीवितमस्य भविष्यति न च देहबं
धइतिभावः स च अध्यात्मसंस्थितो लोचनयोः स्थितः सन् उन्मेषणनिमेषाभ्यां तस्य वर्त्तकत्वेन लक्षितोऽवर्त्तत

देवानूचुः विदेह उष्यतां कामं लोचनेषु शरीरिणाम् उन्मेषणनिमेषाभ्यां लक्षितोऽध्यात्म।
संस्थितः ११ अराजकभयं नृणां मन्यमाना महर्षयः देहं ममंथुः स्म निमेः कुमारः समजा।
यत १२ जन्मना जनकः सोऽभूद्वैदेहस्तु विदेहजः मिथिलो मथनाज्जातो मिथिलायेन।
निर्मिता १३ तस्मादुदावसुस्तस्य पुत्रोऽभून्नन्दिवर्द्धनः ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो महीपते १४ तस्माद्बृहद्रथस्तस्य महावीर्यः सुधृत्पिता सुधृतेर्धृष्टकेतुर्वै हर्यश्वोऽथ मरुस्त।
तः १५ मरोः प्रतीपकस्तस्माज्जातः कृतिरथो यतः देवमीढस्तस्य सुतो विश्रुतोऽथ महा।
धृतिः १६ कृतिरातस्ततस्तस्मान्महारोमाथ तत्सुतः स्वर्णरोमा सुतस्तस्य ह्रस्वरोमाव्य
जायत १७ ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्षतो महीम् सीता सीराग्रतो जाता तस्मात्सीर।
ध्वजस्स्मृतः १८॥ १०॥

१० इतिशेषः ११ न देवं मृतादपि निमेर्देहाद्वंशप्रवृत्तिं दर्शयति अराजकभ
यमिति १२ तस्यान्वर्थानि त्रीणि नामान्याह जन्मना असाधारणेन जनन एव जनकः यद्वा स्वदेहद्वारा जनकत्वा
त् स निमिर्जनकोऽभूदित्यर्थः मिथिला येन निर्मिता इत्यनेनव्युत्पत्त्यंतरमर्थादुक्तम् १३। १४ सुधृत् सुधृतिः त

१९।२० तस्यकेशिध्वजस्यभानुमान् २१।२२ तस्मात्कृपार्श्वकः २३ अग्निसंभवः अग्नेरंशात्संभूतः २४ यद्य

कुशध्वजस्तस्यपुत्रस्ततोधर्मध्वजोनृपः धर्मध्वजस्यद्वौपुत्रौकृतध्वजमितिध्वजौ १९
कृतध्वजात्केशिध्वजःखांडिक्यस्तुमितिध्वजात् कृतध्वजसुतोराजन्नात्मविद्या
विशारदः २० खांडिक्यःकर्मतत्त्वज्ञोभीतःकेशिध्वजाद्द्रुतः भानुमांस्तस्यपुत्रोऽभूच्छतद्यु
म्नस्तुतत्सुतः २१ शुचिस्तत्तनयस्तस्मात्सनद्वाजस्ततोऽभवत् ऊर्ध्वकेतुःसनद्वाजादजो
ऽथपुरुजित्सुतः २२ अरिष्टनेमिस्तस्यापिश्रुतायुस्तत्सुपार्श्वकः ततश्चित्ररथोयस्यक्षे
माधिर्मिथिलाधिपः २३ तस्मात्समरथस्तस्यसुतःसत्यरथस्ततः आसीदुपगुरुस्तस्मा
दुपगुप्तोऽग्निसंभवः २४ वस्वनंतोऽथतत्पुत्रोयुयुधोयत्सुभाषणः श्रुतस्ततोजयस्त
स्माद्विजयोऽस्मादृतःसुतः २५ शुनकस्तत्सुतोजज्ञेवीतहव्योधृतिस्ततः बहुलाश्वोधृ
तिस्तस्यकृतिरस्यमहावशी २६ एतेवैमैथिलाराजन्नात्मविद्याविशारदाः योगेश्वरप्र
सादेनद्वंद्वैर्मुक्तागृहेष्वपि २७ ॥ इतिश्रीभा० नव० निमिवंशानुवर्णनंनामत्रयोदशोऽध्या
यः समाप्तः १३ ॥ १३ ॥ २५ स्मात्सुभाषणः २६।२७ योगेश्वरायाज्ञवल्क्यादयःतेषांप्रसादेन २७ ॥ इ
तिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेटीकायांत्रयोदशोऽध्यायः १३ ॥ ॥ छ ॥ श्रीरामानुजायनमः ॥ छ ॥

॥चतुर्दशादिभिःसोमवंशमाहसमान्वितः यस्मिन्नैलादयोभूपाःकीर्त्यन्तेपुण्यकीर्त्तयः १ चतुर्दशेगुरोःपत्न्यां
तारायांसोमजाद्बुधात् जातश्चैलःषड्वर्ष्यांमायुर्मुख्यानजीजनत् २ ॥१॥२ दृग्भ्यःआनंदाश्रुभ्यः अतएवासृ
तमयःकिलेत्याश्चर्येपाठांतरेदृशः नेत्रात्वक्ष्यमाणदर्पस्यकारणमाह विप्रेति ३ सोमस्यपुत्रोबुधइतिहारे

श्रीशुकउवाच अथातःश्रूयतांराजन्वंशःसोमस्यपावनः यस्मिन्नैलादयोभूपाःकीर्त्य
न्तेपुण्यकीर्त्तयः १ सहस्रशिरसःपुंसोनाभिह्रदसरोरुहात् जातस्यासीत्सुतोधातुरत्रिः
पितृसमोगुणैः २ तस्यदृग्भ्योभवत्पुत्रःसोमोऽमृतमयःकिल विप्रौषध्युडुगणानांब्रह्म
णाकल्पितःपतिः ३ सोऽयजद्राजसूयेनविजित्यभुवनत्रयम् पत्नींबृहस्पतेर्दर्पात्ता
रांनामाहरद्बलात् ४ यदासदेवगुरुणायाचितोभीक्ष्णशोमदात् नात्यजत्तत्कृतेजज्ञेसु
रदानवविग्रहः ५ शुक्रोबृहस्पतेर्द्वेषादग्रहीत्सासुरोडुपम् हरोगुरुसुतंस्नेहात्सर्वभूत
गणावृतः ६ सर्वदेवगणोपेतोमहेंद्रोगुरुमन्वयात् सुरासुरविनाशोभूत्समरस्तारका
मयः ७ निवेदितोऽथांगिरसासोमंनिर्भर्त्स्यविश्वकृत् तारांस्वभर्त्रेप्रायच्छदंतर्वत्नीम
वैत्पतिः ८ ॥ एणाह पत्नीमितिसार्द्धैर्नवभिः ४ तत्कृतेतन्निमित्तम् ५ सुराणांदानवानांचविग्रहेकार
णमाह शुक्रइति असुरैःसहितःउडुपमग्रहीत्इत्यर्थःसंधिरार्षः गुरोःसुतंबृहस्पतिमग्रहीत् अंगिरसः
सकाशात्प्राप्तविद्योहरइतिप्रसिद्धिः ६। ७ निवेदितोविज्ञापितःविश्वकृद्ब्रह्माअवैत्अबुध्यत् ८॥ ८॥

बृहस्पतिराह त्यजत्यजेतिपरैराहितंगर्भम् गर्भेत्यक्तेभस्मीकरिष्यतीतिबिभ्यतींप्रत्याह नाहमिति सांतानिकः
संतानार्थीसांतानिकेइतिपाठेसत्पुत्रेइत्यर्थः ९।१०।११।१२ रहःएकान्ते १३ पुरूरवसउर्वश्यामायुःप्रमुखाःष

त्यजत्यजाशुदुःप्रज्ञेमत्क्षेत्रादाहितंपरैः नाहंत्वांभस्मसात्कुर्यांस्त्रियंसांतानिकःसति ९
तत्याजव्रीडिताताराकुमारंकनकप्रभम् स्पृहामांगिरसश्चक्रेकुमारेसोमएवच १० म
मायंनतवेत्युच्चैस्तस्मिन्विवदमानयोः पप्रच्छुरृषयोदेवानैवोचेव्रीडितातुसा ११ कु
मारोमातरंप्राहकुपितोऽलीकलज्जया किंनवोचस्यसद्वृत्तेआत्मावद्यंवदाशुमे १२ ब्र
ह्मातांरहआहूयसमप्राक्षीच्चसांत्वयन् सोमस्येत्याहशनकैःसोमस्तंतावदग्रहीत् १३
तस्यात्मयोनिरकृतबुधइत्यभिधांनृप बुद्ध्यागंभीरयायेनपुत्रेणापोडुराण्मुदम् १४ त
तःपुरूरवाजज्ञेइलायांयउदाहृतः तस्यरूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् १५ श्रुत्वो
र्वशीन्द्रभवनेगीयमानान्सुरर्षिणा तदंतिकमुपेयायदेवीस्मरशरार्दिता १६ मित्रावरु
णयोःशापादापन्नानरलोकताम् निशम्यपुरुषश्रेष्ठंकंदर्पमिवरूपिणम् १७॥ १७ ॥

ट्पुत्राजाताइतिवक्तुंकथामाह तस्येत्यादिनायावत्समाप्ति १४।१५।१६ ननुदेवीकुतोमनुष्यस्यांतिकमुपा
गच्छेत्तत्राह मित्रावरुणयोःशापान्नरलोकतांमनुष्यभावमापन्नासती १७॥ १७ ॥ ७ ॥ ९ ॥

॥१८ नौ आवयोः रतिरिति १९ यस्य तवांगांतरं चक्षुः आसाद्य रिरंसया रंतुमिच्छया ह स्फुटं न च्यवते नापयाति
यद्यस्मादिति वा २० शापावसाने भाषाभङ्ग्या मिषेणाजिगमिषोस्तस्या भाषाबंधमाह एताविति द्वाभ्याम् उरण

धृतिं विष्टभ्य ललना उपतस्थे तदंतिके सतां विलोक्य नृपतिर्हर्षेणोत्फुल्ललोचनः उवा
च श्लक्ष्णया वाचा देवीं हृष्टतनूरुहः १८ राजोवाच स्वागतं ते वरारोहे आस्यतां करवाम
किम् संरमस्व मया साकं रतिर्नौ शाश्वतीः समाः १९ उर्वश्युवाच कस्यास्त्वयि न सज्जे
त मनो दृष्टिश्च सुंदर यदंगांतरमासाद्य च्यवते ह रिरंसया २० एतावुरणकौ राजन्न्या
सौ रक्षस्व मानद संरंस्ये भवता साकं श्लाघ्यः स्त्रीणां वरः स्मृतः २१ घृतं मे वीर भक्ष्यं स्या
न्नेक्षे त्वान्यत्र मैथुनात् विवाससं तत्तथेति प्रतिपेदे महामनाः २२ अहो रूपमहो भा
वो नरलोकविमोहनम् को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् २३ तया स पुरुष
श्रेष्ठो रमयंत्या यथार्हतः रेमे सुरविहारेषु कामं चैत्ररथादिषु २४ रममाणस्तया देव्या
पद्मकिंजल्कगंधया तन्मुखामोदमुषितो मुमुदेऽहर्गणान्बहून् २५॥ ॥ कौ मेषौ न्यासौ निक्षे

परूपौ रक्षस्व श्लाघ्यः स एव स्त्रीणां वरः स्मृतः अतो विजातीयत्वं न दोष इति भावः २२ हे वीर घृतं मे भक्ष्यं स्या
त् अमृतं वा आज्यमिति श्रुतेः देवानां चामृताशित्वात् मैथुनादन्यत्र विवाससं त्वां नेक्षिष्ये इति प्रतिपेदे अंगी

।२९ महारात्रेमध्यरात्रेमहानिशाद्वेघटिकेरात्रौमध्यमयामयोरितिस्मृतेः २१ जिगमिषोस्तस्याःपुरूरवोक्तिं।
माह हताऽस्मीतिसाईन पुंसानपुंसकेन २० यथानारीनथासंत्रस्तःशेते २९।३० विद्युतःविशिष्टद्युतिमंतःव्यु।
अपश्यन्नुर्वशीमिंद्रोगंधर्वान्समनोदयत् उर्वशीरहितंमत्यमास्थानंनातिशोभते २६॥
तउपेत्यमहारात्रेतमसिप्रत्युपस्थितेउर्वश्याउरणौजह्रुर्न्यस्तौराजनिजायया २७ निशम्या
क्रंदितंदेवीपुत्रयोर्नीयमानयोः हताऽस्म्यहकुनाथेननपुंसावीरमानिना २८ यदृश्व
भाहंहनष्टात्ततापत्याचदस्युभिः यःशेतेनिशिसंत्रस्तोयथानारीदिवापुमान् २९ इ।
तिवाक्सायकैर्विद्धःप्रतोत्रेरिवकुंजरः निशिनिस्त्रिंशमादायविवस्त्रोऽभ्यद्रवद्रुषा
३० तेविसृज्योरणौतत्रव्यद्योतंतस्मविद्युतः आदायमेषावायांतंनग्नमैक्षतसापतिम्
३१ ऐलोऽपिशयनेजायामपश्यन्विमनाइव तच्चित्तोविह्वलःशोचन्बभ्रामोन्मत्तवन्म
हीम् ३२ सतांवीक्ष्यकुरुक्षेत्रेसरस्वत्यांचतत्सखीः पंचप्रहृष्टवदनाःप्राहसूक्तंपुरूर।
वाः ३३ अहोजायेतिष्ठतिष्ठघोरेनत्यक्तुमर्हसि॥ ३० द्योतंतदीप्तिमकुर्वत यद्वातदैवतडितःप्रका
शंतइत्यर्थः नग्नमैक्षत अतोभाषाभङ्गात् निर्जगामेतिज्ञेयम् ३१।३२ तस्याःसखीश्चपंचवीक्ष्यसूक्तंव।
चनंशोभनंहयेजायेत्यादि ३३ तदेवार्थतआह अहोइतिद्वाभ्याम् अनिर्वृत्यमत्कंतानिर्वृतिमप्राप्यपाठांत

१६
भा०नं० वचांसिकृणवावहैगोष्ठीःकरवावहै ३४ सुदेहोअनिक्रमनीयोऽयंममदेहः ३५ पुरूरवोमामृथाइत्यादि
टी० तस्याःसूक्तंतदप्यर्थतआह मामृथाइतिचतुर्भिः मान्त्रियस्वत्वंपुरुषोऽसि अतोधैर्य्यमावहेतिभावः इमेवृ
३८ मांत्वमद्याप्यनिर्वृत्यवचांसिकृणवावहै ३४ सुदेहोऽयंपतत्यत्रदेविदूरंहृतस्त्वया खा
दंत्येनंवृकागृध्रास्त्वत्प्रसादस्यनास्पदम् ३५ उर्वश्युवाच मामृथाःपुरुषोसित्वंमास्मत्वा
ऽद्युर्वृकाइमे क्वापिसख्यंनवैस्त्रीणांवृकाणांहृदयंयथा ३६ स्त्रियोह्यकरुणाःक्रूरादुर्म
र्षाःप्रियसाहसाः घ्नंत्यल्पार्थेऽपिविश्रब्धंपतिंभ्रातरमप्युत ३७ विधायालीकविश्रंभ
मज्ञेषुत्यक्तसौहृदाः नवंनवमभीप्संत्यःपुंश्चल्यःस्वैरवृत्तयः ३८ संवत्सरांतेहिभवाने
कराव्रंमयेश्वर वत्स्यत्यपत्यानिचतेभविष्यंत्यपराणिभोः ३९ अंतर्वत्नीमुपालभ्यदे
वींसप्रययौपुरम् पुनस्तत्रगतोऽब्दान्तेउर्वशींवीरमातरम् ४० उपलभ्यमुदायुक्तःस
मुवासतयाऽनिशाम् अथैनमुर्वशीप्राहकृपणंविरहातुरम् ४१ गंधर्वानुपधावेमान्
तुभ्यंदास्यंतिमामिति॥ वृकाःप्रसिद्धाः इंद्रियाणिवा त्वादुनित्वाम् मास्मअद्युःभक्षयेयुः इंद्रियव राम
शोमाभवेत्यर्थः ३६ प्रियेनिमित्तेसाहसंयासाम् ३७।३८ तंसांत्वयतिसंवत्सरांतइति ३९ अपराणीतिवचनात्द ३८
र्त्तीमुपालभ्यज्ञात्वा ४०।४१ अनेनाग्निनाकर्मकृत्वा

तद्दृष्ट्वादुर्वशी प्राप्स्यनीत्यभिप्रायेणाग्निस्थालीं ददुः स तु तां स्थालीमेवोर्वशीं मन्यमानः तया सहितो वने विच
रन्नेयमुर्वशी किंत्वग्निस्थालीत्यबुध्यत ४१ ततश्च तां स्थालीं वने स्थापयित्वा गृहान्गत्वा निशि नित्यं तामेवान्
त ध्यायतस्तस्य मनसि त्रेतायां त्रयी अवर्त्तकर्मबोधकं वेदत्रयं प्रादुर्भूत ४२ ततः स्थालीस्थानं गतः सन् शम्याग
र्भे जातमश्वत्थं विलक्ष्य अस्मिन्नसावग्निरस्तीति विशेषेण लक्षयित्वा तेनाश्वत्थेन द्वे अरणी कृत्वाऽग्निं ममंथेति

तस्य संस्तुवतस्तुष्टा अग्निस्थालीं ददुर्नृप उर्वशीं मन्यमानस्तां सोऽबुध्यत चरन्वने ४१।
स्थालीं न्यस्य वने गत्वा गृहांस्तां ध्यायतो निशि त्रेतायां संप्रवृत्तायां मनसि त्रय्यवर्त्तत॥
४२ स्थालीस्थानं गतोऽश्वत्थं शमीगर्भं विलक्ष्य सः तेन द्वे अरणी कृत्वा उर्वशीलोककाम्य-
या ४३ उर्वशीं मंत्रतो ध्यायन्नधरारणिमुत्तराम् आत्मानमुभयोर्मध्ये यत्तत्प्रजननं प्र-
भुः ४४ तस्य निर्मथनाज्जातो जातवेदा विभावसुः त्रय्या स विद्यया राज्ञा पुत्रत्वे कल्पित-
स्त्रिवृत् ४५ तेनायजत यज्ञेशं भगवंतमधोक्षजम् उर्वशीलोकमन्विच्छन्सर्वदेवमयं हरिम् ४६

र श्रुतिः ४३ मंथनप्रकारमाह अधरारणिमुर्वशीं ध्यायन्नुत्तरारणिमात्मानं ध्यायन् उभयोर्मध्ये
यत्काष्ठं तत्प्रजननं पुत्रं ध्यायन् तथा च मंत्रः उर्वश्यस्यायुरसि पुरूरवा इति ४४ तस्य तेन कृतान्निर्मथनाद्वि-
भावसुरग्निर्जातः कथंभूतः जातवेदो धनं भोग्यं यस्मात् स च त्रय्या विद्यया विहितेनाधानसंस्कारेण त्रिवृत्
आहवनीयादिरूपः सन् राज्ञा पुरूरवसा पुत्रत्वे कल्पितः पुण्यलोकप्रापकत्वात् ४६ तदाह तेनेति ४७॥ ः॥

२४
भा॰ न॰ नन्वनादिर्वेदत्रयबोधितो ब्राह्मणादीनामिंद्राद्यनेकदेवयजनेन स्वर्गप्राप्तिहेतुः कर्ममार्गः कथं सादिरिव
टी॰ पर्यते तत्राह एक एवेति द्वाभ्याम् पुरा कृतयुगे सर्ववाङ्मयः सर्वासां वाचां बीजभूतः प्रणव एक एव वेदः देवश्च
५७ नारायण एक एव अग्निश्चैक एव लौकिकः वर्णश्चैक एव हंसो नाम ४८ वेदत्रयीति पुरूरवसः सकाशादासीत्
एयिवान्प्राप अयं भावः कृतयुगे सत्वप्रधानाः प्रायशः सर्वेऽपि ध्याननिष्ठाः रजःप्रधाने तु त्रेतायुगे वेदादिविभा

एक एव पुरा वेदः प्रणवः सर्ववाङ्मयः देवो नारायणो नान्य एकोऽग्निर्वर्ण एव च ४८ पु
रूरवस एवासीत्त्रयी त्रेतामुखे नृप अग्निना प्रजया राजा लोकं गांधर्वमेयिवान् ४९
॥ इति श्रीभा॰ नव॰ ऐलोपाख्याने चतुर्दशोऽध्यायः १४ ॥ श्रीशुक उवाच ऐलस्य चोर्व
शीगर्भात्षडासन्नात्मजा नृप आयुः श्रुतायुः सत्यायुरथोऽथ विजयो जयः १ श्रुतायो
र्वसुमान्पुत्रः सत्यायोश्च श्रुतंजयः रयस्य सुत एकश्च जयस्य तनयोऽमितः २ भीम
स्तु विजयस्याथ कांचनो होत्रकस्ततः तस्य जन्हुः सुतो गंगां गंडूषीकृत्य योऽपिबत् ॥
जन्होस्तु पूरुस्तस्य पुत्रो बलाकश्चात्मजोऽजकः ३ ॥ ०ऽगेन कर्ममार्गः प्रकटो बभूवेत्यर्थः ४९
॥ इति श्रीभागवते नवमस्कंधे टीकायां चतुर्दशोऽध्यायः १४ ॥ ततः पंचदशे गाधिरैलपुत्रान्वयेऽजनि यद्दौहि
त्रसुतो रामः कार्त्तवीर्यमहन् रुषा १ सुग्रहत्वा याल्यादिक्रमेण श्रुतायुप्रभृतिषण्णां वंशानाह श्रुतायोरित्या स्कं॰
दिना एकसंज्ञः अमितः तत्संज्ञः १ । २ जन्होः पुरुः तस्य बलाकः तस्याजकः ३ ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ३९

०

गाधेःपुत्रोविश्वामित्रोब्रह्मर्षिरभूदितिउत्तराध्यायांतेवक्ष्यति गाधेरभून्महातेजाइत्यादिना ४ तत्रतावत्तद्रु॰
पोद्घातत्वेनभृगुवंशसंभवस्यऋचीकस्यचरित्रप्रसक्तानुप्रसक्तेनचपरशुरामावतारचरितमाह तस्यस
त्यवतीमित्यादिनाविसदृशमनुरूपंभार्गवमृचीकम् ५ दक्षिणवामयोरेकतःश्यामःकर्णोयेषांसर्वस्मिन्नंगे॰

ततःकुशःकुशस्यापिकुशांबुर्मूर्त्तयोवसुः कुशनाभश्चचत्वारोगाधिरासीत्कुशांबुजः ४।
तस्यसत्यवतींकन्यामृचीकोयाचतद्विजः वरंविसदृशंमत्वागाधिर्भार्गवमब्रवीत् ५॥
एकतःश्यामकर्णानांहयानांचंद्रवर्चसाम् सहस्रंदीयतांशुल्कंकन्यायाःकुशिका
वयम् ६ इत्युक्तस्तन्मतंज्ञात्वागतःसवरुणांतिकम् आनीयदत्त्वातानश्वानुपयेमेवरा
ननाम् ७ सऋषिःप्रार्थितःपत्न्याश्वश्र्वाचापत्यकाम्यया श्रपयित्वोभयैर्मंत्रैश्चरुंस्ना॰
तुंगतोमुनिः ८ तावत्सत्यवतीमात्रास्वचरुंयाचितासती श्रेष्ठंमत्वातयायच्छन्मात्रेमा॰
तुरदत्स्वयम् ९ तद्विज्ञायमुनिःप्राहपत्नींकष्टमकारषीः घोरोदंडधरःपुत्रोभ्राताते ब्रह्म॰
वित्तमः १०॥ ६ चंद्रस्येववर्चोयेषाम् नचेदमपिपर्याप्तमस्मत्कन्यायाः यतःकुशिकाःकौशिकावयम्
६।७ उभयैःपत्न्यैब्राह्मैर्मन्त्रैःश्वश्र्वैतुक्षात्रैरित्यर्थः ८ यावत्स्नातुंमुनिर्निर्गतःतावद्भार्यायांभर्तृस्नेहात्पुत्र्याः
सत्यवत्याश्चरुंश्रेष्ठंमत्वातयामात्रासत्यवतीयाचितासती ब्राह्ममंत्राभिमंत्रितस्वचरुंमात्रेअयच्छत्प्रादात्
मातुःचरुंक्षात्रमंत्राभिमंत्रितम्स्वयमदत्तआदत्त ९ कष्टंजुगुप्सितमतएवाह तेपुत्रोघोरोभविष्यति भ्राताब्र॰

१५ भा०न० एवंमाभूदितिप्रसादितोभार्गवमाह अथतर्हिपौत्रोघोरोभविष्यति जमदग्निःपुत्रोऽभवदित्यर्थः ११ साचस
टी० त्यवतीकौशिकीनद्यभूत् १२ भार्गवऋषेःजमदग्नेःसुताः १३।१४ अनीनशत्नाशयामास तदेवाह रजस्त
८० प्रसादितःसत्यवत्यामैवंभूदितिभार्गवः अथतर्हिभवेत्पौत्रोजमदग्निस्ततोऽभवत् ११
साचाभूत्सुमहापुण्याकौशिकीलोकपावनी रेणोःसुतांरेणुकांवैजमदग्निरुवाहयाम्
१२ तस्यांवैभार्गवऋषेःसुतावसुमदादयः यवीयान्जज्ञएतेषांरामइत्यभिविश्रुतः।
१३ यमाहुर्वासुदेवांशंहैहयानांकुलांतकम् त्रिःसप्तकृत्वोयइमांचक्रेनिःक्षत्रियाम्म
हीम् १४ दुष्टंक्षत्रंभुवोभारमब्रह्मण्यमनीनशत् रजस्तमोवृतमहन्फल्गुन्यपिकृतें
हसि १५ राजोवाच किंतदंहोभगवतोराजन्यैरजितात्मभिः कृतंयेनकुलंनष्टंक्षत्रिया
णामभीक्ष्णशः १६ श्रीशुकउवाच हैहयानामधिपतिरर्जुनःक्षत्रियर्षभः दत्तंनारायण
स्यांशमाराध्यपरिकर्मभिः १७ बाहून्दशशतंलेभेदुर्धर्षत्वमरातिषु अव्याहतेंद्रियौजः
श्रीतेजोवीर्ययशोबलम् १८ योगेश्वरत्वमैश्वर्यंगुणायत्राणिमादयः॥ एमोवृतमितिपा
ठान्तरेसुगमम् १५।१६ कार्त्तवीर्यार्जुनेनकृतमपराधंवक्तुंतस्यदर्पहेतुमैश्वर्यादिकमाह हैहयानामि
तिषड्भिःपरिकर्मभिःपरिचर्याभिःदत्तंदत्तात्रेयमाराध्य १७ अव्याहतमिंद्रियादिकंचलेभे १८ यत्रयस्मिन्नै

अणिमाद्यो गुणाः १९ रेवांभसि नर्मदायां २० रावणो दिग्विजये माहिष्मत्याः समीपे देवपूजां कुर्वन् प्रवाहस्यावरोधात् प्रतिस्रोतसः सत्याः तस्याः सरितो जलैर्विप्लावितं स्वशिबिरमालक्ष्य तस्य तद्वीर्यं न सेहे २१ ततश्च कृतकिल्बिषः क्रीडन्तमाभिभवितुं प्रवृत्तः सन् गृहीतः माहिष्मत्यां स्वपुर्यां कपिरिव संनिरुद्धश्च पुनश्चाव

चचाराव्याहतगतिर्लोकेषु पवनो यथा १९ स्त्रीरत्नैरावृतः क्रीडन् रेवांभसि मदोत्कटः
वैजयन्तीं स्रजं बिभ्रद्रुरोध सरितं भुजैः २० विप्लावितं स्वशिबिरं प्रतिस्रोतःसरिज्जलैः
नामृष्यत्तस्य तद्वीर्यं वीरमानी दशाननः २१ गृहीतो लीलया स्त्रीणां समक्षं कृतकिल्बि-
षः माहिष्मत्यां सन्निरुद्धो मुक्तो येन कपिर्यथा २२ स एकदा तु मृगयां विचरन्विपिने व-
ने यदृच्छयाश्रमपदं जमदग्नेरुपाविशत् २३ तस्मै स नरदेवाय मुनिरर्हणमाहरत् स-
सैन्यामात्यवाहाय हविष्मत्या तपोधनः २४ स वीरस्तत्र तद्दृष्ट्वा आत्मैश्वर्यातिशायन-
म् तन्नाद्रियताग्निहोत्र्यां साभिलाषः सहैहयः २५ हविर्धानीमृषेर्दर्पान्नरान्हर्तु-
मचोदयत् ते च माहिष्मतीं निन्युः सवत्सां क्रन्दतीं बलात् २६ ॥

२१ ज्ञया येन मुक्तः २२ इदानीं तत्कृतमपराधं दर्शयन्नाह स एकदेत्यादिना २३ अर्हणमातिथ्यादि हविष्मत्या कामधेन्वा २४ तत् अर्हणं नाद्रियत तस्मिन्नातुष्यत् यतोऽग्निहोत्र्यां होमधेनौ साभिलाषः सहैहयः हैहयैः सह वर्त्तमानः २५ दर्पाद्धेतोः ऋषेर्हविर्धानीमग्निहोत्रधेनुं हर्तुं नरानचोदयत् प्रेरितवान् २६ ॥

तत्दौरात्म्यं हविष्मत्याहरणं क्रोधयुक्तो अहिरिव चुक्रोध २०सतूणं कार्मुकं चर्म आदाय २१ऐणेयं चर्म कृष्णाजिनमंबरं यस्य २२।२३।२४प्रहरन्परश्वधोयस्य मनश्च अनिलश्चतयो रिवौजो वीर्यं यस्य परेषां चक्रं सैन्यं सूदय

अथराजनि निर्याते राम आश्रम आगतः श्रुत्वा तत्तस्य दौरात्म्यं चुक्रोधाहिरिवाहतः २०॥ घोरमादाय परशुं सतूणं चर्म कार्मुकम् अन्वधावत्दुर्धर्षो मृगेंद्र इव यूथपम् २१ तमापतंतं भृगुवर्यमोजसा धनुर्धरं बाणपरश्वधायुधम् ऐणेयचर्मांबरमर्कधामभिर्युतं जटाभिर्ददृशे पुरीं विशन् २२ अचोदयद्धस्तिरथाश्वपत्तिभिर्गदासिबाणर्ष्टिशतघ्निशक्तिभिः अक्षौहिणीः सप्तदशातिभीषणास्ता राम एको भगवानसूदयत् २३ यतो यतोसौ प्रहरत्परश्वधो मनोनिलौजाः परचक्रसूदनः ततस्ततश्छिन्नभुजोरुकंधरा निपेतुरुर्व्यां हतसूतवाहनाः २४ दृष्ट्वास्वसैन्यं रुधिरौघकर्दमे रणाजिरे रामकुठारसायकैः विवृक्णचर्मध्वजचापविग्रहं निपातितं हैहय आपतद्रुषा २५ अथार्जुनः पंचशतेषु बाहुभिर्धनुःषु बाणान्युगपत्ससंदधे रामाय रामोस्त्रभृतां समग्रणीस्तान्येकधन्वेषुभिराच्छिनत्समं

नीति तथा छिन्ना भुजा ऊरवः कंधराश्च येषाम् हताः सूताः वाहनानि च येषां ते वीरा निपेतुः २५ विवृक्णाः चर्मादयो यस्य २६ पंचशतेषु धनुःषु सोऽर्जुनो रामाय संदधे एकमेव धनुर्यस्य सः पाठांतरे एक एव बंधः संधानं येषां ते

मृधेसाधनभूतानचलानंघ्रिपांश्चो स्त्रिप्य अभिधावतः तस्यभुजान् चिच्छेद् अहेःफणाइवेत्यर्थः ३४।३५सम
र्पयत् समार्प्पयत् ३६। ३७।३८ अर्हणनांपूज्यनाम् ३९ सौरीसूर्य्यस्यप्रभेव ४० तीर्थसंसेवया चकाराद्यमनियमैः

पुनःस्वहस्तैरचलान्मृधेंऽघ्रिपानुस्त्रिप्यवेगादभिधावतोयुधि भुजान्कुठारेणकठोरने।
मिनाचिच्छेदरामःप्रसभंत्वहेरिव ३४ कृत्तबाहोःशिरस्तस्यगिरेःशृंगमिवाहरत् हतेपि
तरितत्सुत्राअयुतंदुद्रुवुर्भयात् ३५ अग्निहोत्रीमुपावर्त्यसवत्सापरवीरहा समुपेत्याश्र
मंपित्रेपरिक्लिष्टांसमर्पयत् ३६ स्वकर्मतत्कृतंरामःपित्रेभ्रातृभ्यएवच वर्णयामास।
तच्छ्रुत्वाजमदग्निरभाषत ३७ रामराममहाबाहोभवान्पापमकारषीत् अवधीन्नर
देवंयत्सर्वदेवमयंवृथा ३८ वयंहिब्राह्मणास्तातक्षमयाऽर्हणतांगताः ययालोकगुरु
र्देवःपारमेष्ठ्यमियासदम् ३९ क्षमयारोचतेलक्ष्मीर्ब्राह्मीसौरीयथाप्रभा क्षमिणामा।
शुभगवांस्तुष्यतेहरिरीश्वरः ४० राज्ञोमूर्द्धाभिषिक्तस्यवधोब्रह्मवधाद्गुरुः तीर्थसंसे।
वयाचांहोजह्यंगाच्युतचेतनः ४१ ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेपञ्च
दशोऽध्यायःसमाप्तः १५॥ ॥ ४१ अच्युतेचेतनाचित्तंयस्यसः ४१॥ ॥इतिश्रीभागवते
महापुराणेनवमस्कन्धेश्रीधरस्वामिविरचितटीकायांपञ्चदशोऽध्यायःसमाप्तः १५॥ ॥ श्रीरामायनमः

षोडशेऽथार्जुनकृतैर्जमदग्नौ हते मुहुः रामात्क्षत्रवधः प्रोक्तो विश्वामित्रस्य चान्वयः ॥ १ ॥ १ किंचिदीषत् चित्ररथे गन्धर्वराजे स्पृहा यस्याः सा किंचिन्न सस्मारेति वा ३ कलशं पुरोधाय अग्रे निधाय ४ व्यभिचारं मा-

श्रीशुक उवाच पित्रोपशिक्षितो रामस्तथेति कुरुनंदन संवत्सरं तीर्थयात्रां चरित्वाश्रममाव्रजत् ॥ २ ॥ कदाचिद्रेणुका याता गंगायां पद्ममालिनम् गंधर्वराजं क्रीडंतमप्सरोभिरुपश्यत ॥ ३ ॥ विलोकयंती क्रीडंतमुदकार्थं नदीं गता होमवेलां न सस्मार किंचिच्चित्ररथस्पृहा ॥ ४ ॥ कालात्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशंकिता आगत्य कलशं तस्थौ पुरोधाय कृतांजलिः ॥ ५ ॥ व्यभिचारं मुनिर्ज्ञात्वा पत्न्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् घ्नतैनां पुत्रकाः पापामित्युक्तास्ते न चक्रिरे ॥ ६ ॥ रामः संबोधितः पित्रा भ्रातॄन्मात्रा सहावधीत् प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक्समाधेस्तपसश्च यः ॥ ७ ॥ वरेण च्छंदयामास प्रीतः सत्यवतीसुतः वव्रे हतानां रामोऽपि जीवितं चास्मृतिं वधे ॥ ८ ॥ उत्तस्थुस्ते कुशलिनो निद्रापाय इवाञ्जसा पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यं रामश्चक्रे सुहृद्वधम् ९ ॥ ९ ॥

नसं ज्ञात्वा ५ आज्ञातिलंघिनां भ्रातॄणां मातुश्च वधे संचोदितः सन् मुनेर्यः समाधिस्तपश्च तयोः प्रभावज्ञः यदि न हन्यां तर्हि मामपि शप्तुं समर्थः यदि तु हन्यां तर्हि मयि संतुष्टः सन् तानपि जीवयितुं समर्थ इति जानन्नित्यर्थः ६ ॥ ७ नन्वनिर्दिष्टं तत्कथं कृतवान् तत्राह पितुर्वि-

पूर्वोक्तएवाभिप्रायःसर्वक्षत्रियवधेकारणंवक्तुमाह येऽर्जुनस्यसुताइत्यादिना ९।१० भगवतिआवेशि
ताधीर्येनतम् ११।१२।१३।१४ दुःखादीनांवेगेनविमोहितः १५।१६ ब्रह्मघ्नैर्विहिताश्रीर्य्यस्यास्ताम् हेराज

येऽर्जुनस्यसुताराजन्स्मरंतःस्वपितुर्वधम् रामवीर्यपराभूतालेभिरेशर्मनक्वचित्
९ एकदाश्रमतोरामेसभ्रातरिवनंगते वैरंसिसाधयिषवोलब्धच्छिद्राउपागमन् १०
दृष्ट्वाऽग्न्यगारआसीनमावेशितधियंमुनिम् भगवत्युत्तमश्लोकेजघ्नुस्तेपापनिश्च
याः ११ याच्यमानाःकृपणयाराममात्रातिदारुणाः प्रसह्यशिरउत्कृत्यनिन्युस्तेक्षत्रबं
धवः १२ रेणुकादुःखशोकार्त्तानिघ्नंत्यात्मानमात्मना रामरामेहितातेतिविचुक्रोशोच्च
कैःसती १३ तदुपश्रुत्यदूरस्थाहारामेत्यार्त्तवत्स्वनम् त्वरयाश्रममासाद्यददृशेपितरं
हतम् १४ तद्दुःखरोषामर्षार्तिशोकवेगविमोहिताः हातातसाधोधर्मिष्ठत्यक्त्वाऽस्मान्
स्वर्गतोभवान् १५ विलप्यैवंपितुर्देहंनिधायभ्रातृषुस्वयम् प्रगृह्यपरशुंरामःक्षत्रांत
यमनोदधे १६ गत्वामाहिष्मतींरामोब्रह्मघ्नविहितश्रियम् तेषांसशीर्षभीराजन्मध्येच
क्रेमहागिरिम् १७ तद्रक्तेननदींघोरामब्रह्मण्यभयावहाम्॥ १७ नसरामस्तेषांशीर्षभिःमा
हिष्मत्यांमध्येमहान्तंगिरिंचक्रे १७ तेषांरक्तेन अब्रह्मण्यानांभयावहांघोरांनदींचक्रे तथापिसर्वक्षत्रियव

हेतुंकृत्वेति सार्द्धेन अमंगलकारिणि अन्यायवर्त्तिनि सति १८ त्रिःसप्तकृत्वोरेणुकयादुःखावेशादुरस्ताड
नंकृतं ततोरामस्तावत्कृत्वः क्षत्रमुत्सादितवानितिप्रसिद्धिः १९।२०।२१।२२। २३ संज्ञानंस्मृतिः तद्देवल

हेतुंकृत्वापितृवधंक्षत्रेमंगलकारिणि १८ त्रिःसप्तकृत्वःपृथिवींकृत्वानिःक्षत्रियांप्र
भुः स्यमंतपंचकेचक्रेशोणितोदान्ह्रदान्नव १९ पितुःकायेनसंधायशिरआदायब
र्हिषि सर्वदेवमयंदेवमात्मानमयजन्मखैः २० ददौप्राचींदिशंहोत्रेब्रह्मणेदक्षिणांदिश
म् अध्वर्यवेप्रतीचींवैउद्गात्रेउत्तरांदिशम् २१ अन्येभ्योऽवांतरदिशःकश्यपायचमध्य
माम् आर्यावर्त्तमुपद्रष्टेसदस्येभ्यस्ततःपरम् २२ ततश्चावभृथस्नानविधूताशेषकि
ल्बिषः सरस्वत्यांब्रह्मनद्यांरेजेव्यभ्रइवांशुमान् २३ स्वदेहंजमदग्निस्तुलब्ध्वासंज्ञान
लक्षणम् ऋषीणांमंडलेसोऽभूत्सप्तमोरामपूजितः २४ जामदग्न्योऽपिभगवान्रामःक
मललोचनः आगामिन्यंतरेराजन्वर्त्तयिष्यतिवैबृहत् २५ आस्तेऽद्यापिमहेंद्राद्रौन्य
स्तदंडः प्रशांतधीः उपगीयमानचरितःसिद्धगंधर्वचारणैः २६ एवंभृगुषुविश्वात्माभग
वान्हरिरीश्वरः अवतीर्यपरंभारंभुवोहन्बहुशोनृपान् २७ ॥ २४ लक्षणंचिन्हंयस्यतंस्वदेहंल
ब्ध्वासऋषीणांमंडलेसप्तमऋषिरभूत् २५ बृहत्ब्रह्मवेदंवेदप्रवर्त्तकेषुसप्तर्षिष्वेकतमोभविष्यतीत्य

तदेवं प्रसक्तानुप्रसक्तं समाप्य प्रस्तुतमाह गाधेरिति महातेजा विश्वामित्रः २८ ते सर्वे लिङ्गसमवायन्यायेन
प्राणभृत उपदधाति इतिवत् मधुच्छन्दस एवोच्यंते इत्यादि तथा च श्रुतिः तस्य ह विश्वामित्रस्यैकशतं पुत्रा आ
सुः पंचाशदेव ज्यायांसो मधुच्छंदसः पंचाशत्कनीयांस इत्यादि तत्र च विश्वामित्रपुत्रेषु भार्गवस्याजीगर्त्तस्य दे
वरातस्य ज्येष्ठत्वमवगम्यते तथा आश्वलायनबोधायनादिभिः कौशिकानां देवरातप्रवरत्वमुक्तम् प्रवरश्च
तस्मिन्नेव वंशे अवतारभेदः न तु वंशांतरम् तथा च स्मृतिः एक एव ऋषिर्यावत्प्रवरेष्वनुवर्त्तते तावत्समानगो

गाधेरभून्महातेजाः समिद्ध इव पावकः तपसा क्षात्रमुत्सृज्य यो लेभे ब्रह्मवर्चसम् २८ वि
श्वामित्रस्य चैवासन् पुत्रा एकशतं नृप मध्यमस्तु मधुच्छंदा मधुच्छंदस एव ते २९ पु
त्रं कृत्वा शुनःशेपं देवरातं च भार्गवम् आजीगर्त्तं सुतानाह ज्येष्ठ एष प्रकल्प्यताम् ३०
यो वै हरिश्चंद्रमखे विक्रीतः पुरुषः पशुः स्तुत्वा देवान् प्रजेशादीन् मुमुचे पाशबंधनात् ३१
यो रातो देवयजने देवैर्गाधिषु तापसः देवरात इति ख्यातः शुनःशेपः स भार्गवः ३२ ॥ ३२ ॥

त्रत्वं विना भृग्वंगिरोगणादिति २९ ननु जो भृगुवंशभवस्य देवरातस्य कौशिकप्रवरत्वमित्याशंक्य तद
पपादयन्नाह पुत्रं कृत्वेत्यादि यावत्समाप्ति पूर्वमजीगर्त्तसुतत्वेन मध्यमत्वेन पितृभ्यां ममतां विहाय विक्री
तत्वात् तस्य कृपया सुतानाह ज्येष्ठ एव प्रकल्प्यतामिति ३० एतदेव स्पष्टयितुं विशिनष्टि य इति द्वाभ्याम्
मुमुचे अमुच्यत ३१ भार्गवोपि गाधिषु गाधेर्वंशजेषु देवरात इति ख्यातः ३२ ॥ ३२ ॥ ६ ॥ ९ ॥

तत्तस्यज्येष्ठत्वंकुशलंनमेनिरे मध्यमस्यानर्थावहत्वंदृष्ट्वानांगीकृतवंतः मुनिः विश्वामित्रः ३३ पंचशता-
कनिष्ठैःसाकंसमध्यमोमधुच्छंदाउवाच नोऽस्माकंयज्ज्येष्ठत्वंवाभवान्पितासंजानीतेमन्यतेतस्मिन्वयंति
ष्ठामेति ३४ एवमुक्त्वामंत्रदृशं कस्यनूनंकतमस्यामृतानामित्यादिमंत्राणांद्रष्टारंशुनःशेपंज्येष्ठंचक्रुः तदा-
ह वयंसर्वेत्वामन्वंचस्महि अनुगंतारः कनिष्ठाःस्मइत्यर्थः ततःप्रसन्नोविश्वामित्रस्तान्सुतानाह वीरवंतः
पुत्रवंतोभविष्यथयेयूयंमेमानंपूज्यत्वमनुगृण्हंतः अनुवर्तमानाःसंतःमावीरवंतंपुत्रवंतंमकर्तंकृतवंतइ-

येमधुच्छंदसोज्येष्ठाःकुशलंमेनिरेनतत् अपशत्तान्मुनिःक्रुद्धोम्लेच्छाभवतदुर्जनाः।
३३ सहोवाचमधुच्छंदाःसार्द्धंपंचशतानतः यन्नोभवान्संजानीतेतस्मिंस्तिष्ठामहेवयम्
३४ ज्येष्ठंमंत्रदृशंचक्रुस्त्वामन्वंचोवयंस्महि विश्वामित्रःसुतानाहवीरवंतोभविष्यथ॥
येमानंमेऽनुगृह्णंतोवीरवंतमकर्तमाम् ३५ एषवःकुशिकावीरोदेवरातस्तमन्वित अ
न्येचाष्टकहारीतजयक्रतुमदादयः ३६ एवंकौशिकगोत्रंतुविश्वामित्रैःपृथग्विधम्॥
प्रवरांतरमापन्नंतद्धिचैवंविकल्पितम् ३७ ॥ इत्यर्थः ३५ हेकुशिकाएषदेवरातःवोयुष्मदीयःकौ-
शिकएवयतःवीरःसत्पुत्रःतमेनमन्वित अनुगच्छत अन्येचाष्टकादयःतस्यसुताआसन् ३६ उपसंहरतिए-
वमिति एकेशप्ताएकेऽनुगृहीताअन्यस्तुपुत्रत्वेनस्वीकृतः इत्येवंकौशिकगोत्रंपृथग्विधंनानाप्रकारंजातं म-
तत्त्वप्रवरांतरमापन्नंप्राप्तम् हियस्मादेवंदेवरातज्येष्ठत्वेननतत्प्रकल्पितम् ३७ ॥ ३७ ॥ ९ ॥ ६ ॥ रामः
५४

॥इतिनवमेटीकायांषोडशोऽध्यायः॥१६॥ ॥आयोःसप्तदशेत्वैलपुत्रज्येष्ठस्यपंचस्य कृतेषुक्षत्रवृद्धादिचतुर्णां
वंशवर्णनम् १ इदंश्रीकृष्णावतारप्रस्तावायवंशानुक्रमणमैलादिक्रमेण प्रक्रांतमिति यस्यवंशेकृष्णावता-
रस्तस्यवंशोऽतिविततत्वादंतेनिरूप्यते अतःपुरूरवसःपुत्राणांपंचानांकनिष्ठानांवंशानुक्रमेदानीप्रथमस्यवं-

॥इतिश्रीभा०नव०षोडशोऽध्यायः॥१६॥ श्रीशुकउवाच यःपुरूरवसःपुत्र आयुस्तस्याभ
वन्सुताः नहुषःक्षत्रवृद्धश्चरजीरंभश्चवीर्यवान् १ अनेनाइतिराजेंद्रशृणुक्षत्रवृधोऽ-
न्वयम् क्षत्रवृद्धसुतस्यासन्सुहोत्रस्यात्मजास्त्रयः २ काश्यःकुशोगृत्समदइतिगृत्स
मदादभूत् शुनकःशौनकोयस्यबह्वृचःप्रवरोमुनिः ३ काश्यस्यकाशिस्तत्पुत्रोराष्ट्र
दीर्घतमःपिता धन्वंतरिर्दैर्घतमआयुर्वेदप्रवर्त्तकः ४ यज्ञभुग्वासुदेवांशःस्मृतमा
त्रार्त्तिनाशनः तत्पुत्रःकेतुमानस्यजज्ञेभीमरथस्ततः ५ दिवोदासोद्युमांस्तस्मात्प्रतर्द
नइतिस्मृतः सएवशत्रुजिद्वत्सऋतध्वजइतीरितः तथाकुवलयाश्वेतिप्रोक्तोलर्का
दयस्ततः ६ षष्टिवर्षसहस्राणिषष्टिवर्षशतानिच नालर्कादपरोराजन्मेदिनींबुभुजे

श्माह यइति एवंनहुषययातियदुप्रभृतिष्वपिद्रष्टव्यम् १ क्षत्रवृधःक्षत्रवृद्धस्य २।३ दीर्घ॥((युवा ४॥
तमसःपिता ४ स्मृतमात्रएवार्त्तिरोगदुःखंनाशयतीतितथा ५ ततःप्रतर्दनादिशब्दवाच्यात् द्युमतःसका-

७ अलर्कात्संततिः ८ सत्यकेतोर्धृष्टकेतुः तस्मात्सुकुमारस्तस्माद्वीतिहोत्रः तस्य भर्गः अतो भर्गात् भार्गभू
मिः ९ काशयः काशेर्वंश्याः काशेः प्रपितामहस्य क्षत्रवृद्धस्यान्वययानीतितथा १० ततः अनेनसः शुद्धो जज्ञे

अलर्कात्संततिस्तस्मात्सुनीथोऽथसुकेतनः धर्मकेतुः सुतस्तस्मात्सत्यकेतुरजायत ८
धृष्टकेतुः सुतस्तस्मात्सुकुमारः क्षितीश्वरः वीतिहोत्रस्य भर्गोतो भार्गभूमिरभून्नृप ९
इतीमे काशयो भूपाः क्षत्रवृद्धान्वयायिनः रंभस्य रभसः पुत्रो गभीरश्चाक्रियस्ततः ॥ १०
तस्य क्षेत्रे ब्रह्म जज्ञे शृणु वंशमनेनसः शुद्धस्ततः सुचिस्तस्मात्त्रिककुद्धर्मसारथिः ११
ततः शान्तरयो जज्ञे कृतकृत्यः स आत्मवान् रजेः पंच शतान्यासन्पुत्राणाममितौजसाम् १२
देवैरभ्यर्थितो दैत्यान्हत्वेन्द्रायाददाद्दिवम् इन्द्रस्तस्मै पुनर्दत्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः १३
आत्मानमर्पयामास प्रह्लादाद्यरिशंकितः पितर्युपरते पुत्रा याचमाना यनो ददुः १४
त्रिविष्टपं महेन्द्राय यज्ञभागान्समाददुः गुरुणा हूयमानेऽग्नौ बलभित्तनयान्रजेः १५
अवधीद्भ्रंशितान्मार्गान्न कश्चिदवशेषितः कुशात्प्रतिः क्षात्रवृद्धात्संजयस्तत्सुतो जयः

१२ कृतकृत्यः सः यतः आत्मवान् ज्ञानी अतः पुत्रोत्पादनेन कृतवानित्यर्थः १२।१३।१४ तेषां मतिभ्रंशाय गु
रुणा बृहस्पतिना अभिचारविधानेनाग्नौ हूयमाने सति १५ सिंहावलोकनेनाह क्षात्रवृद्धात् क्षत्रवृद्धपौत्रा

।१७। १८ ॥ इति नवमे टीकायां सप्तदशोऽध्यायः १७॥ अष्टादशे ययातेस्तु नाहुषस्य कथोच्यते यस्य पंचसु
पुत्रेषु कनीयानग्रहीज्जराम् ॥ १ तस्य राज्यस्य परिणाममनर्थावहत्वं वेत्तीति तथा तत्र हेतुः यत्रेति २ स्था
ततः कृतः कृतस्यापि जज्ञे हर्यवनो नृपः सहदेवस्ततो हीनो जयसेनस्तु तत्कृतः १७।
संकृतिस्तस्य च जयः क्षत्रधर्मा महारथः क्षत्रवृद्धान्वया भूपाः शृणु वंशं च नाहुषात् ॥
१८॥ इति श्रीभाग० नव० चंद्रवंशानुवर्णने सप्तदशोऽध्यायः १७॥ श्रीशुक उवाच यति
र्ययातिः संयातिरायतिर्वियतिः कृतिः षडिमे नहुषस्यासन्निंद्रियाणीव देहिनाम् १॥
राज्यं नैच्छद्यतिः पित्रा दत्तं तत्परिणामवित् यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मानं नावबुध्यते २ पि
तरि भ्रंशिते स्थानादिंद्राण्या धर्षणाद्द्विजैः प्रापितेऽजगरत्वं वै ययातिरभवन्नृपः ३॥
चतसृष्वादिशद्दिक्षु भ्रातॄन्भ्राता यवीयसः कृतदारो जुगोपोर्वीं काव्यस्य वृषपर्वणः ४।
राजोवाच ब्रह्मर्षिर्भगवान्काव्यः क्षत्रबंधुश्च नाहुषः राजन्यविप्रयोः कस्माद्विवाहः प्र
तिलोमकः ५ श्रीशुक उवाच एकदा दानवेंद्रस्य शर्मिष्ठा नाम कन्यका ॥ १ नात्स्वर्गात् द्वि
जैरगस्त्यादिभिः ३ यवीयसो भ्रातॄनादिशत् काव्यस्य शुक्रस्य वृषपर्वणश्च कन्याभ्यां कृतदारः सन् ४ ॥ ५ प्र
नात्र प्रतिलोमता दोषः ईश्वरघटनादिति दर्शयन्कथामाह एकदेत्यादिना प्रतिजग्राह तद्वच इत्यंतेन ॥ ६

१८
भा०न०
टी०
४६

गुरोःशुक्रस्यदेवयान्यापुत्र्याचव्यचरदितिद्वयोरन्वयः ६ कलगीताअलयोयेषुतानिनलिनीपुलिनानि
यस्मिन्पुरोद्याने अबलाशर्मिष्ठा ७ सिंचतीःसिंचंत्यः ८।९ अजानतीस्वीयंमत्वागुरुपुत्र्यावासःसमव्यय
त्पर्य्यधात् १० असांप्रतमन्याय्यम् ११ अन्याय्यमेवब्राह्मणोत्कर्षवर्णनेनव्यनक्ति यैरितित्रिभिः येब्रा

सखीसहस्रसंयुक्तागुरुपुत्र्याचभामिनी ६ देवयान्यापुरोद्याने पुष्पितद्रुमसंकुले व्यच
रत्क लगीतालिनलिनीपुलिनेऽबला ७ ताजलाशयमासाद्यकन्याःकमललोचनाः
तीरेन्यस्यदुकूलानिविजह्रुःसिंचतीमिथः ८ वीक्ष्यव्रजंतंगिरिशंसहदेव्यावृषस्थितम्
सहसोत्तीर्यवासांसिपर्यधुर्व्रीडिताःस्त्रियः ९ शर्मिष्ठाजानतीवासोगुरुपुत्र्याःसमव्यय
त् स्वीयंमत्वाप्रकुपितादेवयानीदमब्रवीत् १० अहोनिरीक्ष्यतामस्यादास्याःकर्मह्यसां
प्रतम् असमद्धार्यंधृतवतीशुनीवहविरध्वरे ११ यैरिदंतपसासृष्टंमुखंपुंसःपरस्ययेधा
र्यंतेयैरिहज्योतिःशिवःपंथाःप्रदर्शितः १२ यान्वंदंत्युपतिष्ठन्तेलोकनाथाःसुरेश्वराः॥
भगवानपिविश्वात्मापावनःश्रीनिकेतनः १३ वयंतत्रापिभृगवःशिष्योऽस्यानःपिताऽसु
रः असमद्धार्यंधृतवतीशूद्रोवेदमिवासती १४॥ ह्मणाःपरस्यपुंसःसुखंमुखाद्उत्पन्नत्वेनतृप्ति

दात्त्वेनश्रेष्ठाइत्यर्थः ज्योतिर्ब्रह्मपंथावेदमार्गः १२।१३ तदेवंब्राह्मणमात्रमेवतावत्पूज्यंतत्रापिवयंभृगवः
अस्याश्चपितानःशिष्यः एवंसत्यप्यस्माभिर्धार्यंवासइयमसतीधृतवती १४॥ १५ ॥ ६ ॥ ५ ॥ रामः
४६

१५।१६।१७।१८।१९।२० निषिद्धोयंप्रतिलोमसंबंधइतिचेत्तत्राह एषइति २१ ब्राह्मणमेवत्वंवृणीहि कि-
मनेनाग्रहेणेतिचेत्तत्राह ब्राह्मणइतिबृहस्पतेःसुतःकचःशुक्रात्मृतसंजीवनींविद्यामध्यगात्तदोचदे

एवंशपंतींशर्मिष्ठागुरुपुत्रीमभाषत रुषाश्वसंत्युरंगीवधर्षितादष्टदच्छदा १४ आत्म-
वृत्तमविज्ञायकत्थसेबहुभिक्षुकी किंनप्रतीक्षसेऽस्माकंगृहान्बलिभुजोयथा १५ ए-
वंविधैःसपरुषैःक्षिप्त्वाचार्यसुतांसतीम् शर्मिष्ठाप्राक्षिपत्कूपेवासआदायमन्युना।
१७ तस्यांगतायांस्वगृहंययातिर्मृगयांचरन् प्राप्तोयदृच्छयाकूपेजलार्थीतांददर्शह १८
दत्वास्वमुत्तरंवासस्तस्यैराजा विवाससे गृहीत्वापाणिनापाणिमुज्जहारदयापरः १९
तंवीरमाहौशनसीप्रेमनिर्भरयागिरा राजंस्त्वयागृहीतोमेपाणिःपरपुरंजयः २० हस्त-
ग्राहोऽपरोमाऽभूत्गृहीतायास्त्वयाहिमे एषईशकृतोवीरसंबंधोनौनपौरुषः २१ यदि-
दंकूपलग्नायाभवतोदर्शनंमम नब्राह्मणोमेभविताहस्तग्राहोमहाभुज २२ कचस्य
वार्हस्पत्यस्यशापाद्यमशपंपुरा २३ ययातिरनभिप्रेतंदैवोपहृतमात्मनः॥ २२ वयानीतंप-

निंचकमे सचगुरुपुत्रीममपूज्येतिननामुद्वहत् ततश्चक्रुपितासतीनवेयंविद्यानिष्फलाभवत्विति
शशापसचतवब्राह्मणःपतिर्नभवेदितितांशशाप तदेवतदाहमशपंतस्यशापात् २३ अशास्त्रीयत्वात्तत्

९८
भा०न० बुध्वातद्गतंतस्यांसकामंस्वंमनश्चबुध्वानत्वधर्मेमदीयंमनःप्रविशेदितितस्यावचःप्रतिजग्राह अंगीकृतवा
टी० न् २३ शर्मिष्ठासंबंधोऽपिदैववशादेवाभवदितिदर्शयन्नाह गतेराजनीतिनवभिः उक्तंभिक्षुकीत्यादिकृतंकू
८७ पेप्रक्षेपादि २४ कापोतीमुंछवृत्तिम् २५ प्रत्यनीकाद्देवाल्लं विवक्षितादजयंप्रापणीयाइत्यभिप्रेतंयस्यतथाभू

मनस्तुतद्गतंबुध्वाप्रतिजग्राहतद्वचः २३ गतेराजनिसावीरेतत्रस्मरुदतीपितुः न्यवे
दयत्ततःसर्वमुक्तंशर्मिष्ठयाकृतम् २४ दुर्मनाभगवान्काव्यःपौरोहित्यंविगर्हयन्॥
स्तुवन्वृत्तिंचकापोतींदुहित्रासययौपुरात् २५ वृषपर्वातमाज्ञायप्रत्यनीकविवक्षितम्
गुरुंप्रसादयन्मूर्ध्नापादयोःपतितःपथि २६ क्षणार्द्धमन्युर्भगवान्शिष्यंव्याचष्टभार्गवः
कामोऽस्याःक्रियतांराजन्नैनांत्यक्तुमिहोत्सहे २७ तथेत्यवस्थितेप्राहदेवयानीमनोग
तम् पित्रादत्तायतोयास्येसानुगायातुमामनु २८ स्वानांतत्संकटंवीक्ष्यतदर्थस्यचगौ।
रवम् देवयानींपर्य्यचरत्स्त्रीसहस्रेणदासवत् २९ नाहुषायसुतांदत्वासहशर्मिष्ठ।
योशनाः तमाहराजन्शर्मिष्ठामाधास्तल्पेनकर्हिचित् ३० विलोक्यौशनसीराजन्।
शर्मिष्ठासप्रजांक्वचित्॥ १ तंज्ञात्वाप्रत्यनीकानांविवक्षितमितिवा २६। २७ सानुगासर्वासहि।
ताशर्मिष्ठामामनुयात्विति २८ तत्तस्मान्निर्गतात्शुक्रात्संकटंवीक्ष्यतत्तस्मादवस्थितादर्थस्यप्रयोजन। राम:
स्यगौरवंवीक्ष्य २९ तल्पेनाधाःनोपगच्छेरित्यर्थः ३० ॥ ६ ॥ ६ ॥ ई ॥ ६ ॥ ४७

अपत्यार्थमृतुकाले प्रार्थनात् तस्याः कामपूरणं धर्ममवेक्ष्य शुक्रस्य वचः स्मरन् दिष्टं दैवं प्राप्तमेव प्र-
तत्संगमभ्यपद्यत न तु कामत इत्यर्थः ॥ आस्फुर्याः शर्मिष्ठाया भर्तुः सकाशात् ॥ उपमंत्रयन् प्रसाद-

तमेव वव्रे रहसि सख्याः पतिमृतौ सती ॥ राजपुत्र्याऽर्थितोऽपत्ये धर्मं चावेक्ष्य धर्मवित् ॥
स्मरन् शुक्रवचः काले दिष्टमेवाभ्यपद्यत ॥ यदुं च तुर्वसुं चैव देवयानी व्यजायत ॥ द्रु-
ह्युं चानुं च पूरुं च शर्मिष्ठा वार्षपर्वणी ॥ गर्भसंभवमासुर्या भर्तुर्विज्ञाय मानिनी ॥ देवया-
नी पितुर्गेहं ययौ क्रोधविमूर्च्छिता ॥ प्रियामनुगतः कामी वचोभिरुपमंत्रयन् ॥ न प्र-
सादयितुं शेके पादसंवाहनादिभिः ॥ शुक्रस्तमाह कुपितः स्त्रीकामानृतपूरुष ॥ त्वां ज-
रा विशतां मंद विरूपकरणी नृणाम् ॥ ययातिरुवाच ॥ अतृप्तोऽस्म्यद्य कामानां ब्रह्मन् ॥
दुहितरि स्म ते ॥ व्यत्यस्यतां यथाकामं वयसा योऽभिधास्यति ॥ इति लब्धव्यवस्थानः ॥
पुत्रं ज्येष्ठमवोचत ॥ यदो तात प्रतीच्छेमां जरां देहि निजं वयः ॥ मातामहकृतां वत्स न
तृप्तो विषयेष्वहम् ॥ वयसा भवदीयेन रंस्ये कतिपयाः समाः ॥ ॥ यन् ३५ विकृतं रूपं करोती-

ति तथा ॥ ते दुहितरि कामैरद्याऽप्यतृप्तोऽस्मि कामानां भोगैरिति वा शुक्र आह न हि योऽभिधास्यति अभितो
धारयिष्यति तस्य वयसा कामं व्यत्यस्यताम् यथेच्छं जरा व्यत्ययं यातु व्यत्ययं नीयताम् इति वा यद्वा व्यत्यस्येति ॥

भा०न० ४०यतोनधर्मज्ञाःअनित्येचयौवनेनित्यबुद्धयः ४१ किंजरांकिंग्रहीष्यसीत्यपृच्छत प्रत्याख्यानंमाकृथाइ-
टी० त्याह नत्वमिति ४२।४३ आत्मकृतःस्वदेहकर्तुःप्रत्युपकारंकर्त्तुंकोनुक्षमः तथाऽपिपितुर्यच्चिंतितंतत्कुर्या

४८ यदुरुवाच नोत्सहेजरसास्थातुमंतराप्राप्तयातव अविदित्वासुखंग्राम्यंवैतृष्ण्यंनैति
पूरुषः ४० तुर्वसुश्चोदितःपित्राद्रुह्युश्चानुश्चभारत प्रत्याचख्युरधर्मज्ञाह्यनित्येनित्य
बुद्धयः ४१ अपृच्छत्तनयंपूरुंवयसोनंगुणाधिकम् नत्वमग्रजवद्वत्समांप्रत्याख्यातु-
मर्हसि ४२ पूरुरुवाच कोनुलोकेमनुष्येंद्रपितुरात्मकृतःपुमान् प्रतिकर्त्तुंक्षमोय-
स्यप्रसादाद्विंदतेपरम् ४३ उत्तमश्चिंतितंकुर्यात्प्रोक्तकारीतुमध्यमः अधमोश्रद्धया
कुर्यादकर्त्तोच्चरितंपितुः ४४ इतिप्रमुदितःपूरुःप्रत्यगृण्हाज्जरांपितुः सोऽपितद्वय
साकामान्यथावज्जुजुषेनृप ४५ सप्तद्वीपपतिःसम्यक्पितृवत्पालयन्प्रजाः यथो
पजोषंविषयान्जुजुषेव्याहतेंद्रियः ४६ देवयान्यप्यनुदिनंमनोवाग्देहवस्तुभिः प्रेय-
सःपरमांप्रीतिमुवाहप्रेयसीरहः ४७ अयजद्यज्ञपुरुषंक्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः सर्वदेव-
मयंदेवंसर्ववेदमयंहरिम् ४८॥ ४४ उत्तमः यस्तुप्रोक्तकारीसमध्यमः यस्त्वश्रद्धयाकुर्यात्सो स्क०
ऽधमः अकर्त्तापितुरुच्चरितंपुरीषप्रायः ४४ जुजुषेसेवितवान् ४५ यथोपजोषंयथाप्रीतिजुजुषे ४६।४७।४८ ४८

नानेव भाति यावदिंद्रियप्रवृत्तिः तदुपरमेनाभाति स्वप्नमायाभ्यां सहितो मनोरथ इवेत्यर्थः ४९।५० मनःस्थ
खंकामभोगं करिंद्रियैः ५१ ॥ इति नवमे टीकायामष्टादशोध्यायः १८ ॥ ऊनविंशे ययातिः स्वं चेष्टितं नन्वजोप
मम् देवयानी समाश्राव्य विरक्तो मुक्तिमाप्तवान् १ भुक्तभोगामजां हास्यन्नजवद्वृत्तमात्मनः विडंबयन्प्रि

यस्मिन्निदं विरचितं व्योम्नीव जलदावलिः नानेव भाति नाभाति स्वप्नमाया मनोरथः
४९ तमेव त्हृदि विन्यस्य वासुदेवं गुहाशयम् नारायणमणीयांसं निराशीरयजत्प्रभु
म् ५० एवं वर्षसहस्राणि मनःषष्ठैर्मनःसुखम् विदधानोऽपि नातृप्यत्सार्वभौमः क
दिंद्रियैः ५१ ॥ इति श्रीभा० नव० अष्टादशोऽध्यायः १८ ॥ श्रीशुकउवाच सइत्थमाच
रन्कामान्स्त्रैणोपह्नवमात्मनः बुध्वा प्रियायै निर्विण्णो गाथामेतामगायत १ शृणु भार्ग
व्यमूं गाथां मद्विधाचरितां भुवि धीरा यस्यानुशोचंति वने ग्रामनिवासिनः २ बस्त एको
न. वने कश्चिद्विचिन्वन्प्रियमात्मनः ददर्श कूपे पतितां स्वकर्मवशगामजाम् ३ तस्या
उद्धरणोपायं बस्तः कामी विचिंतयन् ॥ १९ यामाह निर्वेदयितुमात्मवान् १ कामानाचरन्नुपभुं

जानः गाथामितिहासम् १ मद्विधेन मत्सदृशेनाचरितामनुष्ठिताम् मद्विधस्याचरितं यस्यामिति वा यस्य
ग्रामनिवासिनः कामिनो मद्विधस्याचरितं वने स्थिता धीराः शोचंति तस्य गाथां शृणु २ आत्मनमनुलक्ष्याह।
बस्त इति प्रियामनुलक्ष्याह अजामिति वने संसारेऽप्रियं विषयम् ३ रोधसी नटे विषाणाग्रेण मृदादिकमुद्धृत्य

भा०न० टी० ९०

तीर्थन्निर्गमाय मार्गं व्यधत्त ४ बल्य इति शर्मिष्ठाप्रमुखाः कामयामासुः कांतं पतिं कामिनीः कामवत्यः ५
पीवानं पुष्टं श्मश्रुलं श्मश्रुबहुलं रतिसमर्थमित्यर्थः मीढ्वांसं रेतःसेक्तारं याभकोविदं मभिज्ञमत एव प्रेष्ठं नावे

व्यधत्त तीर्थमुद्धृत्य विषाणाग्रेण रोधसी ४ सोत्तीर्य्य कूपात्सुश्रोणी तमेव चकमे किल त
यावृतं समुद्वीक्ष्य बह्व्यो जाः कांतकामिनीः ५ पीवानं श्मश्रुलं प्रेष्ठं मीढ्वांसं याभकोविदम्
स एकोऽजवृषस्तासां बह्वीनां रतिवर्द्धनः रेमे कामग्रहग्रस्त आत्मानं नावबुध्यत ६ त
मेव प्रेष्ठतमया रममाणमजान्यया विलोक्य कूपसंलग्नां नामृष्यद्बस्तकर्मतत् ७ तं दु
र्हृदं सुहृद्रूपं कामिनं क्षणसौहृदम् इंद्रियाराममुत्सृज्य स्वामिनं दुःखिता ययौ ८ सो
ऽपि चानुगतः स्त्रैणः कृपणस्तां प्रसादितुम् कुर्वन्निडविडाकारं नाशक्नोत्पथि संधितु
म् ९ तस्यास्तत्र द्विजः कश्चिदजास्वाम्यच्छिनद्रुषा लंबंतं वृषणं भूयः संदधेऽर्थाय योग
वित् १० संबद्धवृषणः सोऽपि ह्यजया कूपलब्धया कालं बहुतिथं भद्रे कामैर्नाद्यापि तु
ष्यति ११ तथाऽहं कृपणः सुभ्रु भवत्याः प्रेमयंत्रितः आत्मानं नाभिजानामि मोहितस्तव मा

बुध्यत नान्वबुध्यत ६ । ७ स्वामिनमिति शुक्राभिप्रायेणाह ८ इडविडाकारं वस्तजातिशब्दम् ९ यया १२
संधितुं प्रसादयितुम् ९ वृषणमच्छिनत् जरया संभोगासमर्थमकरोत् अर्थाय स्वपुत्र्याः कामोपभोगाय योग

विदुपायज्ञः जराव्यत्ययेन रतिशक्तिं ददावित्यर्थः १०
कूपलब्धया सह कामैः सेव्यमानैर्न तुष्यति ११ । १२ ॥

ननु तर्हि पुनरपि बहवो विषयाः सेव्यंतां ततो मनसि प्रीते कामोपशांत्या मोहो निवर्त्तेतेति चेत्तत्राह यदिति द्वाभ्या
म् न दुह्यंति न पूरयंति १२ हविषा घृतेन कृष्णवर्त्माग्निरिव १३ तर्हि कदा केनोपायेन वा मनसः संपूर्णा प्रीतिः
स्यात् यया कामोपशमः स्यादित्यत आह यदेति षड्भिः अमङ्गलभावं रागद्वेषादि वैषम्यम् १४ दुःखानि निनरां वह

यत्पृथिव्यां व्रीहियवं हिरण्यं पशवः स्त्रियः न दुह्यंति मनःप्रीतिं पुंसः कामहतस्य ते १३॥
न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्द्धते १४ य
दा न कुरुते भावं सर्वभूतेष्वमङ्गलम् समदृष्टेस्तदा पुंसः सर्वाः सुखमया दिशः १५ या
दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्जीर्यतो या न जीर्यते तां तृष्णां दुःखनिवहां शर्मकामो द्रुतं त्यजेत् १६
मात्रा स्वस्रा दुहित्रा वा नाविविक्तासनो भवेत् बलवानिंद्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति।
१७ पूर्णं वर्षसहस्रं मे विषयान् सेवतोऽसकृत् तथापि चानुसवनं तृष्णा तेषूपजायते १८
तस्मादेतामहं त्यक्त्वा ब्रह्मण्याधाय मानसम् निर्द्वन्द्वो निरहंकारश्चरिष्यामि मृगैः सह।
१९ दृष्टं श्रुतमसद्बुद्ध्वा नानुध्यायेन्न संविशेत् संसृतिं चात्मनाशं च तत्र विद्वान्स आत्मदृ
क् २०

तीति तथा तां १६ स्त्रीसंनिधानं तु सर्वथा त्याज्यमित्याह मात्रेति अविविक्तं संकीर्णमासनं यस्य
सः कर्षति आकर्षति १७।१८।१९ ननु तृष्णात्यागस्यातिदुष्करत्वात् कथं ब्रह्मणि मनस आधानं स्यात्तत्रा
ह दृष्टमिति यो नानुध्यायेत् न संविशेत् न चोपभुञ्जीत तत्र दृष्टश्रुतयोरनुध्यानादौ स आत्मदृग्भवति २० ॥ १९॥

भा० ९ टी० ५०

।२१।२२ तस्यपूरोर्वंशेस्थापयित्वा २३ विषयेषुशब्दादिषुआसेवितंषड्वर्गंषडिंद्रियसुखंमुमुचेनत्याजयद्वावि
षयेषुआसेवितंसेवाङ्कारितंषण्णामिंद्रियाणांवर्गम्मुमुचेउपैक्षतेत्यर्थः २४ विधुतंनिरस्तंत्रिगुणात्मकंलिंगंये

इत्युक्त्वानाहुषोजायांतदीयंपूरवेवयः दत्वास्वांजरसंतस्मादाददेविगतस्पृहः २१ दि
शिदक्षिणपूर्वस्यांद्रुह्युंदक्षिणतोयदुम् प्रतीच्यांतुर्वसुंचक्रउदीच्यामनुमीश्वरम् २२
भूमंडलस्यसर्वस्यपूरुमर्हत्तमंविशाम् अभिषिच्याग्रजांस्तस्यवशेस्थाप्यवनंययौ २३
आसेवितंवर्षपूगान्षड्वर्गंविषयेषुसः क्षणेनमुमुचेनीडंजातपक्षइवद्विजः २४ सत
त्रनिर्मुक्तसमस्तसङ्गआत्मानुभूत्याविधुतत्रिलिङ्गः परेऽमलेब्रह्मणिवासुदेवेले
भेगतिंभागवतींप्रतीतः २५ श्रुत्वागाथांदेवयानीमेनेप्रस्तोभमात्मनः स्त्रीपुंसोःस्नेहवैक्ल
व्यात्परिहासमिवेरितम् २६ सासन्निवासंसुहृदांप्रपायामिवगच्छताम् विज्ञायेश्वर
तंत्राणांमायाविरचितंप्रभोः २७ सर्वत्रसंगमुत्सृज्यस्वप्नौपम्येनभार्गवी कृष्णेमनःसमा
वेश्यव्यधुनोल्लिंगमात्मनः २८ नमस्तुभ्यंभगवतेवासुदेवायवेधसे सर्वभूताधिवासायशां
ताय बृहतेनमः २९॥ २५नप्रतीतःप्रख्यातः २६प्रस्तोभमेवाह परिहासमिवेति यद्वाप्रस्तोभंनिवृत्ति
मार्गेप्रोत्साहनंमेने २६।२७।२८ कथंसमावेश्यतदाह नमइति नमनादिभिःसमावेश्येत्यर्थःशुकोवानमस्करोति स्कं: ५०
॥२९

॥इतिनवमेटीकायांएकोनविंशोऽध्यायः १९॥ विंशेपित्तप्रसादाप्तराजासनमहोन्नतेः पूरोर्वंशेहिदौष्यंतेर्भरत
स्यर्यतेयशः १।२।३ तत्कृतः अहंयातेःकृतः ३ धर्मेयुश्चसत्येयुश्चव्रतेयुश्चधर्मसत्यव्रतेयवः ४ वनेयुश्चावमः

॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेएकोनविंशोऽध्यायः १९॥ श्रीशुकउवाच पूरो-
र्वंशंप्रवक्ष्यामियत्रजातोसिभारत यत्रराजर्षयोवंश्याब्रह्मवंश्याश्चजज्ञिरे १ जन्मेजयो
ह्यऽभूत्पूरोः प्रचिन्वांस्तत्सुतस्ततः प्रवीरोऽथनमस्युर्वैतस्माच्चारुपदोऽभवत् २ तस्य-
सुद्युरभूत्पुत्रस्तस्माद्बहुगवस्ततः संयातिस्तस्याहंयातीरौद्राश्वस्तत्सुतःस्मृतः ३ ऋते
युस्तस्यकुक्षेयुःस्थंडिलेयुःकृतेयुकः जलेयुःसंततेयुश्चधर्मसत्यव्रतेयवः ४ दशैते
ऽप्सरसःपुत्रावनेयुश्चावमःस्मृतः घृताच्यामिंद्रियाणीवमुख्यस्यजगदात्मनः ५ ऋ-
तेयोरंतिभारोऽभूत्त्रयस्तस्यात्मजानृप सुमतिर्ध्रुवोऽप्रतिरथःकण्वोऽप्रतिरथात्मजः
६ तस्यमेधातिथिस्तस्मात्प्रस्कण्वाद्याद्विजातयः पुत्रोऽभूत्सुमतेरेभ्योदुष्यंतस्तत्सुतो
मतः ७ दुष्यंतोमृगयांयातःकण्वाश्रमपदंगतः॥

॥ स्मृतः एवंदशैतेऋतेयुप्रमुखास्तस्यरौद्रा-
श्वस्यघृताच्यामप्सरसिपुत्राजाताः अप्सरसइतिषष्ठीसप्तम्यर्थेवशवर्त्तित्वेदृष्टांतः जगदात्मनः जगतआ-
त्मभूतस्यमुख्यस्यप्राणस्येंद्रियाणीव ५।६।७ दुष्यंतस्यशकुंतलायांभरतःपुत्रोभवदितिकथाद्वारेणाह।

दुष्यंतोमृगयामितिपंचदशभिः तामाश्रमंमंडयंतींस्त्रियंविलोक्यमुमुहे अमुह्यत् ८ तस्यादर्शनेनप्रमुदितो
ऽतएवसन्निवृत्तःपरिश्रमोयस्य ९।१० पौरवाणांचेतोनत्वधर्मेरमते अतोमच्चेतसः त्वयिरमणादेवाहंत्वांरा।

तत्रासीनांस्वप्रभयामंडयंतींरमामिव विलोक्यसद्योमुमुहेदेवमायामिवस्त्रियम् ८ ब
भाषेतांवरारोहांभटैःकतिपयैर्वृतः तद्दर्शनप्रमुदितःसन्निवृत्तपरिश्रमः ९ पप्रच्छ
कामसंतप्तःप्रहसन्श्लक्ष्णयागिरा कात्वंकमलपत्राक्षीकस्यासिहृदयंगमे १० किं
वाचिकीर्षितंतत्र भवत्यानिर्जनेवने व्यक्तंराजन्यतनयांवेद्म्यहंत्वांसुमध्यमे न
हिचेतःपौरवाणामधर्मेरमतेक्वचित् ११ शकुंतलोवाच विश्वामित्रात्मजैवाहंत्य
क्तामेनकयावने वेदैतद्भगवान्कण्वोवीरकिंकरवामते १२ आस्यतांह्यरविंदाक्षगृ
ह्यतामर्हणंचनः भुज्यतांसंतिनीवाराउष्यतांयदिरोचते १३ दुष्यंतउवाच उपपन्नमि
दंसुभ्रुजातायाःकुशिकान्वये स्वयंहिवृणुतेराज्ञांकन्यकाःसदृशंवरम् १४ ओमित्यु
क्तेयथाधर्ममुपयेमेशकुंतलाम् गांधर्वविधिनाराजादेशकालविभागवित् १५ अमो
घवीर्योराजर्षिर्महिष्यांवीर्यमादधे श्वोभूतेस्वपुरंयातःकालेनासूतसासुतम् १६ ।। जन्य

तनयांवेद्मि ११ विश्वामित्रस्यात्मजाऽहं मेनकायांजातांतयाचस्वर्गंगच्छंत्याऽत्यक्ता अतोराजकन्यैवाहमित्य
र्थः १२।१३ किंकरवामेत्यादिवाक्यान्तरभिप्रायंज्ञात्वाह
उपपन्नमिति १४ गांधर्वविधिना मिथःसमयपूर्वकेण १५।१६

१७ दुरत्ययं विक्रांतं विक्रमणं यस्य १८।१९ भस्त्रा चर्मपात्रं तद्वत् माता आधारपात्रं पितुरेव तु पुत्रः तत्र हेतुः। येनेति आत्मा वै पुत्रनामासीति श्रुतेः भरस्व पुषाण अनेन भरतनाम निरुक्तम् २० किंच रेतोधाः रेतः सेक्ता वं शकुपुत्रो यमक्षयात् सितरं नयति तारयति तथा च श्रुतिः पुंनाम्नो नरकाद्यस्मात् पितरं त्रायते सुतः तस्मात्पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवेति पाठांतरे मातृपित्रोः पुत्रं प्रति विवादे यमक्षयात् धर्मनिर्णेतुर्यस्य सभायाः सका

कण्वः कुमारस्य वने चक्रे समुदिताः क्रियाः बध्वा मृगेंद्रांस्तरसा क्रीडति स्म स बालकः

१७ तं दुरत्ययविक्रांतमादाय प्रमदोत्तमा हरेरंशांशसंभूतं भर्तुरंतिकमागमत् १८ य

दा न जगृहे राजा भार्यापुत्रावनिंदितौ शृण्वतां सर्वभूतानां खे वागाहाशरीरिणी १९॥

माता भस्त्रा पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः भरस्व पुत्रं दुष्यंत मावमंस्थाः शकुंतलाम् २०

रेतोधाः पुत्रो नयति नरदेव यमक्षयात् त्वं चास्य धाता गर्भस्य सत्यमाह शकुंतला २१ पि

तर्युपरते सोऽपि चक्रवर्ती महायशाः महिमा गीयते तस्य हरेरंशभुवो भुवि २२ चक्रं द

क्षिण हस्तेऽस्य पद्मकोशोऽस्य पादयोः ईजे महाभिषेकेण सोऽभिषिक्तोऽधिराट् विभुः॥

२३ पंचपंचाशता मेध्यैर्गंगायामनु वाजिभिः॥ २१ गणतरे तोधाः रेतः सेक्ता पितैव धर्मेण विजित्य

पुत्रं नयति न तु मातेत्यर्थः ततश्च भार्यापुत्रौ स्वीकृतवानिति ज्ञेयम् २२ चक्रवर्ती बभूवेति शेषः तस्य महिमा

गीयते तदुच्यते श्लोका अभिगीता इत्यादिबह्वृचश्रुत्या हरेरंशभुवः अंशाज्जातस्य २२ तत्र लिंगमाह चक्रमिति २३

पुरोधायपुरोहितंकृत्वायमुनायामनुचयमुनायाश्चानुलोमम् २४ अष्टाधिकसप्ततिमेध्यान् अश्वान्बबं
धकिंकुर्वन्वसुधनंप्रकर्षेणददत् साचीगुणेप्रकृष्टगुणवतिदेशेऽग्निःचितोभूत् यस्मिन्नग्निचयनेदेशेवा
सहस्रंब्राह्मणाः भरतेनभूरिदानेनदत्ताःगाःबद्वशःप्रत्येकबद्वंविभेजिरेविभज्यजगृहुः चतुरशीत्यधिकैःत्रयो
दशसहस्रैरेकंबद्वंभवति तथाहि हिरण्येनपरीवृतान्कृष्णान्शुक्लदतोमृगान् मष्णारेभरतोददाच्छतबद्वानि
सप्तचेतिश्रुत्युक्तानिसप्ताधिकशतंबद्वानिश्रीशुकेनोत्तरश्लोकेचतुर्दशलक्षत्वेनसंगृहीतानि अदात्कर्मणि
मष्णारेनियुतानिचतुर्दशेति एवंचतुर्दशलक्षाणांसप्ताधिकशतभागोबद्वमित्युक्तम् इयंचबद्वसंख्याश्लोकेन।

सामंतेयंपुरोधाययमुनायामनुप्रभुः २४ अष्टसप्ततिमेध्याश्वान्बबंधप्रददद्वसु भर-
तस्यहिदौष्यंतेरग्निःसाचीगुणेचितः २५ सहस्रंबद्वशोयस्मिन्ब्राह्मणागाविभेजिरे २६
त्रयस्त्रिंशच्छतंह्यश्वान्बध्वाविस्मापयन्नृपान् दौष्यंतिरत्यगान्मायांदेवानांगुरुमाययौ
मृगान्शुक्लदतःकृष्णान्हिरण्येनपरीवृतान् अदात्कर्मणिमष्णारेनियुतानिचतुर्दश २८

संगृह्यते चतुर्दशानांलक्षाणांसप्ताधिकशतांशकःबद्वंचतुरशीत्यग्रसहस्राणित्रयोदश २६ देवानामपिमायां
वैभवमत्यगात् अत्यशेतयतःगुरुंपूज्यंहरिमाययौप्राप्तःतदंशभवत्वात् मायावत्तरइतिपाठेह्रस्वश्रुत्यनुसारेण
मायावतांश्रेष्ठःहरिरेवासावित्यर्थः २७ मृगान्श्रेष्ठगजान् भद्रमंद्रमृगादयोगजजातिभेदाः मष्णारेइत्यस्यश्रुति
पदस्यव्याख्यानंकर्मणीतिकस्मिंश्चित्कर्मविशेषे केचित्तुमष्णारेतीर्थइतिव्याचक्षते २८ ॥ २७ ॥ ६ ॥

२८।२९ पुरा देवान् जित्वा येऽसुरा रसौकांसि रसातलादिस्थानानि भेजिरे तैः प्राणिभिर्बलिभिर्देवस्त्रियो रसां नीताः सतीः पुनराहरत् आनिन्ये प्राणिभिरन्यैर्मनुष्यादिभिः सह नीता इति वा पणिभिरिति पाठे पणयोऽसुरास्तैर्नीताः सतीः यद्वा पणयो दूतास्तैर्दूतान् प्रस्थाप्याहरदित्यर्थः ३० त्रिणवसाहस्रीः समाः सप्तविंशतिसहस्रं वत्सरान् चक्रं

भरतस्य महत्कर्म न पूर्वे नापरे नृपाः नैवापुर्नैव प्राप्स्यंति बाहुभ्यां त्रिदिवं यथा २९ किरातहूणान् यवनान् पौण्ड्रान् कंकान् कशांच्छकान् अब्रह्मण्यान् नृपांश्चाहन् म्लेच्छान् दिग्विजये खलान् ३० जित्वा पुराऽसुरा देवान् ये रसौकांसि भेजिरे देवस्त्रियो रसां नीताः प्राणिभिः पुनराहरत् ३१ सर्वकामान् दुदुहतुः प्रजानां तस्य रोदसी समास्त्रिणवसाहस्रीर्दिक्षु चक्रमवर्त्तयत् ३२ स सम्राट् लोकपालाख्यमैश्वर्यमधिराट् श्रियम् चक्रं चास्खलितं प्राणान् मृषेत्युपरराम ह ३३ तस्यासन् नृप वैदर्भ्यः पत्न्यस्तिस्रः सुसंमताः जघ्नुस्त्यागभयात् पुत्रान् नानुरूपा इतीरिते ३४ तस्यैवं वितथे वंशे तदर्थं यजतः सुतम् मरुत्स्तोमेन मरुतो भरद्वाजमुपाददुः ३५॥

एसेना आज्ञावा ३१ तस्य वैराग्येण मोक्षप्रकारमाह स इति मृषेति विचार्येति शेषः ३३ नानुरूपाः मत्सदृशा न भवंतीति भर्त्राईरिते सति व्यभिचारशंकयाऽस्मांस्त्यक्ष्यतीति भयात् पुत्रान् जघ्नुः पुनः पुत्राणां दर्शने वै सादृश्यानुसंधानेन त्यजेत् नान्यथेत्याशयेन हतवत्यः ३४ वितथे व्यर्थे सति तदर्थं पुत्रार्थं मरुत्स्तोमेन यागेन यजतस्तस्य प्रसन्नाः सन्तो मरुतो भरद्वाजं नाम पुत्रमुपाददुः समर्पयामासुः ३५॥ ३५॥ २०॥

२०

भा० न० मरुतां भरद्वाजागमप्रकारं प्रदर्शयन्नाह अंतर्वत्न्यामितिचतुर्भिः अंतर्वत्न्यां गर्भिण्यां भ्रातुरुतथ्यस्य पत्न्यां मम

टी० तायां वीर्येण मैथुनाय कदाचित्प्रवृत्तो बृहस्पतिः तदाद्वितीयगर्भस्यावकाशाभावादाक्रोशपूर्वं स्थगर्भस्थेन वारितः

५२ ततः क्रुद्धो बृहस्पतिरंधोभवेतितं गर्भं शप्त्वा बलाद्वीर्यं न्यषिंचत् ततो बृहस्पतेः शापात् गर्भस्थो दीर्घतमा अंधो बभूव

तेन चाद्वीर्यं पार्ष्णिप्रहारेण योनेर्बहिः निःसारितं भूमौ पतितं सद्य एव कुमारोभवत् ३५ तं च परवीर्यजं भर्तुस्त्यागात्

विशंकितां सतीं त्यक्तुकामां ममतां प्रति सुराः एनं बृहस्पतेर्ममतायाश्च विवादरूपं श्लोकं जगुः किमर्थं जगुः अत

आह तस्य नाम निरुच्यते येन तं नाम तन्नामनिर्वचनेनैव भर्तुस्त्यागशंकामपाकर्तुमित्यर्थः ३६ तत्र पुत्रं त्यक्तायां नी

अंतर्वत्न्यां भ्रातृपत्न्यां मैथुनाय बृहस्पतिः प्रवृत्तो वारितो गर्भं शप्त्वा वीर्यमवासृजत् ३५

तं त्यक्तुकामां ममतां भर्तृत्यागविशंकिताम् नामनिर्वचनं तस्य श्लोकमेनं सुरा जगुः

३६ मूढे भर द्वाजमिमं भर द्वाजं बृहस्पते यातौ यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्ततस्त्वयम् ३७

चोद्यमाना सुरैरेवं मत्वा वितथमात्मजम् ॥ ममतां बृहस्पतिराह हे मूढे इमं पुत्रं भर पुषाण भर्तु

र्बिभेमीति चेत्तत्राह द्वाजमेकस्य क्षेत्रे अन्यस्य बीजादित्येवं द्वाभ्यां जातमतस्तस्याप्ययं पुत्र इति न तस्माद्भयशं

केत्यर्थः एवमुक्ता सती तं प्रत्याह हे बृहस्पते त्वमिमं भर यतः द्वाजं द्वाभ्यामावाभ्यामन्यायतो जातम् अतो नाहमे

काकिनी भरामीत्यर्थः यद्यस्मादेवमुक्त्वा पितरौ ममताबृहस्पती विवदमानौ पुत्रं परित्यज्य यातौ ततो हेतोरयं भा स्क०

रद्वाज इति पाठांतरे यस्त्यागदुःखात् पितरौ यातावित्यर्थः ३७ वितथं व्यभिचारसंभवात् तमात्मजं वितथं निरर्थ ५२

कं मत्वा ममताव्यसृजत् तत्याज ॥

पाठांतरे आदिजं प्रथमजं भर्तुर्वीर्याज्जातमेवमुख्यमात्मजं मत्वा बृहस्पतेर्जातं तत्याजेत्यर्थः एवंनयात्यक्तम
रुतोऽबिभ्रन् अबिभरुः नदेवंमरुद्भिः प्राप्तोऽयंभरतस्यान्वयेवितथेसतिदत्तः ३९॥ इतिनवमेटीकायांविंशो
ऽध्यायः २०॥ एकविंशेतुदौःषंतेः कृतस्यान्वयउच्यते रंतिदेवाजमीढादेर्यत्रकीर्त्तिः प्रतन्यते १ भरतस्यान्वयेवितन
थेसतिदत्तत्वाद्वितथसंज्ञोभरद्वाजः सचब्राह्मणोपिभरतस्यदत्तः पुत्रोजातइतितद्वंशोऽनुक्रम्यते वितथस्यसु

व्यसृजन्मरुतोऽबिभ्रन्दत्तोऽयंवितथेऽन्वये ३९॥ इतिश्रीभा॰नव॰विंशोऽध्यायः २०॥
श्रीशुकउवाच वितथस्यसुतोमन्युर्बृहत्क्षत्रोजयस्ततः महावीर्योनरोगर्गःसंकृति
स्तुनरात्मजः १ गुरुश्चरंतिदेवश्चसंकृतेःपांडुनंदन रंतिदेवस्यहियशइहामुत्रचगी
यते २ वियद्वित्तस्यददतोलब्धंलब्धंबुभुक्षतः निष्किंचनस्यधीरस्यसकुटुंबस्यसीदतः
३ व्यतीयुरष्टचत्वारिंशदहान्यपिबतःकिल घृतपायससंयावंतोयंप्रातरुपस्थितम् ४
कृच्छ्रप्राप्तकुटुंबस्यक्षुत्तृड्भ्यांजातवेपथोः अतिथिर्ब्राह्मणःकालेभोक्तुकामस्यचा
गमत् ५

तोमन्युः तस्माद्बृहत्क्षत्रजयमहावीर्यनरगर्गाःपंचपुत्राःबभूवुः १।२ वियद्वित्तस्यवियतो
गगनादिवोद्यमंविनादैवादुपस्थितमेववित्तंभोग्यंयस्य यद्वा वियद्व्ययंप्राप्नुवत् वित्तंभोग्यंयस्य तदेवाह बुभु
क्षतोऽपिसतोलब्धंलब्धंददतः तत्पंचयति निष्किंचनस्येत्यादिसार्द्धैःपंचदशभिः ३ अपिबतोजलपानमप्य
कुर्वतः घृतादित्रयाणांद्वंद्वैक्यंतोयंच ३।४॥ ५ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ६ ॥ ७ ॥

६ अथान्योवृषलोऽतिथिरागमत् विभक्तस्यकुटुंवार्थमन्नादिकंविभक्तवतः ७ सगणायश्वयूथसहिताय ८ उच्छेषमुर्वरितमेकमेवतर्पयतीति १०।११ परदुःखासहिष्णुतयासर्वेषांदुःखस्वयंभोक्तुमाशास्तेनेति अणिमाद्यष्टसमृद्धियुक्तांगतिमपिमोक्षमपिचाहंनकामयेतर्हिकिंकामयसेतदाह अखिलदेहभाजामार्तिंदुःखंन।

तस्मैसंव्यभजत्सोन्नमादृत्यश्रद्धयाऽन्वितः हरिंसर्वत्रसंपश्यन्सभुक्त्वाप्रययौद्विजः॥

६ अथान्योभोक्ष्यमाणस्यविभक्तस्यमहीपते विभक्तंव्यभजत्तस्मैवृषलायहरिंस्मर।

न ७ यातेशूद्रेतमन्योगादतिथिःश्वभिरावृतः राजन्मेदीयतामन्नंसगणायबुभुक्षते ८॥

सआदृत्यावशिष्टंयद्बहुमानपुरस्कृतम् तच्चदत्वानमश्चक्रेश्वभ्यःश्वपतयेविभुः ९॥

पानीयमात्रमुच्छेषंतच्चैकपरितर्पणम् पास्यतःपुल्कसोऽभ्यागादपोदेह्यशुभस्यमे १०

तस्यतांकरुणांवाचंनिशम्यविपुलश्रमाम् कृपयाभृशसंतप्तइदमाहामृतंवचः ११ न

कामयेऽहंगतिमीश्वरात्परामष्टर्धियुक्तामपुनर्भवंवा आर्तिंप्रपद्येऽखिलदेहभाजा

मंतःस्थितोयेनभवंत्यदुःखाः १२ क्षुत्तृट्श्रमोगात्रपरिश्रमश्चदैन्यंक्लमःशोकविषाद।

ड्ढोक्तरूपेणांतःस्थितःसन्नहंप्रपद्येप्राप्नुयामित्येवंकामयेयेनतद्दुःखभोक्त्रामयाहेतुभूतेनते। १२ मोहाः सर्वेअदुःखाभवंति १२ ननुदुःखंकिमितिप्रार्थयसे परदुःखनिवृत्त्यैवममसर्वदुःखनिवृत्तिरित्याह क्षुत्तृडि ति कृपणस्यजंतोर्जीवनहेतोः॥

जलस्यार्पणात् मे सर्वे क्षुत्तृडादयो निवृत्ताः १३ इत्येवं संभाष्य १४ त्रिभुवनाधीशाः ब्रह्मादयः माया तदीयधैर्यप रीक्षार्थं प्रथमं मायाऽवृषलादिरूपेण प्रतीताः संत इत्यर्थः १५ परं केवलं वासुदेवे भक्त्या मनश्चक्रे नतु तान् कि मपि याचितवान् १६ अनन्यराधसः ईश्वरातिरिक्तफलांतरानपेक्षस्य प्रत्यलीयत आत्मन्येव लीना बभूव १७

सर्वे निवृत्ताः कृपणस्य जंतोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्मे १३ एवं प्रभाष्य पानीयं म्रि यमाणः पिपासया पुल्कसायाददाद्धीरो निसर्गकरुणो नृपः १४ तस्य त्रिभुवनाधीशाः फलदा फलमिच्छताम् आत्मानं दर्शयांचक्रुर्माया विष्णुविनिर्मिताः १५ स वै तेभ्यो न मस्कृत्य निःसंगो विगतस्पृहः वासुदेवे भगवति भक्त्या चक्रे मनः परम् १६ ईश्वरालंब नं चित्तं कुर्वतोनन्यराधसः मायागुणमयी राजन्स्वप्नवत्प्रत्यलीयत १७ तत्प्रसंगानुभा वेन रंतिदेवानुवर्तिनः अभवन्योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः १८ गर्गाच्छिनिस्ततो गार्ग्यः क्षत्राद्ब्रह्म ह्यवर्तत दुरितक्षयो महावीर्यात्तस्य त्रय्यारुणिः कविः १९ पुष्करारु णिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः बृहत्क्षत्रस्य पुत्रोभूद्धस्ती यद्धस्तिनापुरम् २० ॥ १९ मन्युसु

तस्य वंशः सुत्का नतत्कृतसेशव गर्गस्य वंशमाह गर्गादिति महावीर्यस्य वंशमाह दुरितक्षयः तस्य त्रय्यारुणिः कविः पुष्करारुणिश्चेति त्रयः पुत्राः १९ कथंभूताः ये अत्र क्षत्रवंशे ब्राह्मणगतिं ब्राह्मणरूपतां गतास्ते मन्युपुत्रा णां पंचानां ज्येष्ठस्य वंशमाह बृहत्क्षत्रस्येति यद्येन हस्तिनापुरं कृतमित्यर्थः २० ॥ २० ॥ २० ॥ २० ॥

२१

भा०न० अजमीढादयस्त्रयो हस्तिनः पुत्राः २१ अजमीढादेवान्यः पुत्रो बृहदिषुर्नामाभवत् २२। २३ पारस्य तनयो
टी० नीपः नीपस्य पुत्रशतम् २४ स एव कृत्व्यां कृत्वी संज्ञायां शुककन्यायां ब्रह्मदत्तं जनयामास तदुक्तं हरिवंशादि
५५ षु पराशरकुलोत्पन्नः शुको नाम महायशाः व्यासादरण्यां संभूतो विधूमोऽग्निरिवोज्ज्वलन् स तस्यां पितृ
कन्यायां वीरिण्यां जनयिष्यति कृष्णं गौरं प्रभुं शंभुं तथा भूरिश्रुतं जयम् कन्यां कीर्तिमतीं षष्ठीं योगिनीं योगमा

अजमीढाद्बृहदिषुस्तस्य पुत्रो बृहद्धनुः बृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आसीज्जयद्रथः २१॥
तत्सुतो विशदस्तस्य सेनजित्समजायत रुचिराश्वो दृढहनुः काश्यो वत्सश्च तत्सुताः॥
२२ रुचिराश्वसुतः पारः पृथुसेनस्तदात्मजः पारस्य तनयो नीपस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् २४
स कृत्व्यां शुककन्यायां ब्रह्मदत्तमजीजनत् स योगी गवि भार्यायां विष्वक्सेनमधात्सु।
तम् २५ जैगीषव्योपदेशेन योगतन्त्रं चकार ह उदक्स्वनस्ततस्तस्माद्भल्लाटो बार्हदीष।
वाः २६ यवीनरो द्विमीढस्य कृतिमांस्तत्सुतः स्मृतः नाम्ना सत्यधृतिर्यस्य दृढनेमिः सु।
पार्श्वकृत् २७॥ ॥तरम् ब्रह्मदत्तस्य जननीं महिषीमणुहस्य चेति यद्यपि शुक उत्सर्गेव विमुक्तसंगो नि

र्गतः तथापि विरहातुरं व्यासमनुयातं दृष्ट्वा छायाशुकं निर्माय गतवान् तदभिप्रायेणैव गार्हस्थ्यादिव्यवहार इ
त्यविरोधः स ब्रह्मदत्तो योगी गवि वाचि सरस्वत्याम् २५ स एव योगतन्त्रं चकार बार्हदीषवाः बृहदिषोर्वंश्या द्विमीढी राम०
र्घत्वमार्षम् २६ सुपार्श्वकृत् सुपार्श्वस्य पिता २७॥ २७॥ ६॥ ५॥ ॥ ६॥ ५५

प्राच्यसाम्नां षट्संहिता जगौ विभज्याध्यापितवान् २८।२९ अजमीढस्य वंश्याः प्रियमेधादयः केचिद्ब्राह्मणा ब-
भूवुः बृहदिषुप्रभृतयः क्षत्रियाश्चेति वंशद्वयमुक्तम् तस्यैव वंशान्तरमाह नलिन्यामिति यावत्समाप्ति ३०।३१ मु-

सुपार्श्वात्सुमतिस्तस्य पुत्रः सन्नतिमांस्ततः कृती हिरण्यनाभाद्यो योगं प्राप्य जगौ स्म ष-
ट् २८ संहिताः प्राच्यसाम्नां वै नीपो ह्युग्रायुधस्ततः तस्य क्षेम्यः सुवीरोऽथ सुवीरस्य रिपुं-
जयः २९ ततो बहुरथो नाम पुरुमीढोऽप्रजोऽभवत् नलिन्यामजमीढस्य नीलः शान्तिः सु-
तस्ततः ३० शान्तेः सुशान्तिस्तत्पुत्रः पुरुजोऽर्कस्ततोऽभवत् भर्म्याश्वस्तनयस्तस्य पंचासा-
न्मुद्गलादयः ३१ यवीनरो बृहदिषुः कांपिल्यः संजयः सुताः भर्म्याश्वः प्राह पुत्रा मे पंचानां
रक्षणाय हि ३२ विषयाणामलमिमे इति पंचालसंज्ञिताः मुद्गलाद्ब्रह्म निर्वृत्तं गोत्रं मौद्ग-
ल्यसंज्ञितम् ३३ मिथुनं मुद्गलाद्भार्म्याद्दिवोदासः पुमानभूत् अहल्या कन्यका यस्यां श-
तानंदस्तु गौतमात् ३४ तस्य सत्यधृतिः पुत्रो धनुर्वेदविशारदः शरद्वांस्तत्सुतो यस्मादुर्वशी-
दर्शनात्किल ३५ शरस्तंबेऽपतद्रेतो मिथुनं तदभूच्छुभम् तद्दृष्ट्वा कृपयागृह्णाच्छंतनुर्मृ-
गयां चरन् कृपः कुमारः कन्या च द्रोणपत्न्यभवत्कृपी ३६॥ इति॰ नव॰ एकविंशोध्यायः २१

द्गलः एकः यवीनरादयश्चत्वार इत्येवं पंच ३२।३३ भार्म्यात् भर्म्याश्वपुत्रात् मिथुनं चाभूत् तदेवाह दिवोदासः पु

भा०नं० २२ द्वाविंशे तु दिवोदासवंशमुक्त्वाऽथ वर्णिताः ऋक्षवंशे जरासंधपार्थदुर्योधनादयः:१।१ तस्य सोमकस्य पुत्राणां श-
टी० तं बभूव तेषां जंतुर्ज्येष्ठः यवीयान्पृषतः २ अजमीढस्यैव वंशांतरमाह यइति ततः संवरणात्कुरुः ३।४ तस्य कृतिनः
५६

श्रीशुक उवाच मित्रेयुश्च दिवोदासाच्च्यवनस्तत्सुतो नृप सुदासः सहदेवोथ सोमकोजं
तुजन्मकृत् १ तस्य पुत्रशतं तेषां यवीयान्पृषतः सुतः द्रुपदो द्रौपदी तस्य धृष्टद्युम्नादयः
सुताः २ धृष्टद्युम्नाद्धृष्टकेतुर्भार्म्याः पंचालका इमे योऽजमीढसुतो ह्यन्य ऋक्षः संवरण
स्ततः ३ तपत्यां सूर्यकन्यायां कुरुक्षेत्रपतिः कुरुः परीक्षित्सुधनुर्जह्नुर्निषधाश्च कुरोः
सुताः ४ सुहोत्रोऽभूत्सुधनुषश्च्यवनोऽथ ततः कृती वसुस्तस्योपरिचरो बृहद्रथमुखा
स्ततः ५ कुशांबमत्स्यप्रत्यग्रचेदिपाद्याश्च चेदिपाः बृहद्रथात्कुशाग्रोऽभूदृषभस्तस्य त
त्सुतः ६ जज्ञे सत्यहितोऽपत्यं पुष्पवांस्तत्सुतो जहुः अन्यस्यां चापि भार्यायां शकले द्वे बृ
हद्रथात् ७ ते मात्रा बहिरुत्सृष्टे जरया चाभिसंधिते जीवजीवेति क्रीडंत्या जरासंधोऽभव
त्सुतः ८ ततश्च सहदेवोऽभूत्सोमापिर्यच्छ्रुतश्रवाः परीक्षिदनपत्योऽभूत्सुरथो नाम जाह्न

उपरिचरो वसुः तस्य वसोः बृहद्रथो मुखमादिर्येषाम् ५ तानेवाह कुशांबेति तत्सुतः पुष्पवान् जज्ञे। ((वः ९
तस्यापत्यं सत्यहित इति योज्यम् ६।७ जरया राक्षस्या ८ यत् यस्मात् सोमापेः श्रुतश्रवाः कुरोः पुत्रः ९॥ रामः॥ रामः
५६

अतोऽधिकादयुतोऽभूदित्यर्थः ॥१२॥ तस्य प्रतीपस्य देवापिशंतनुबाह्लीकाः ॥१३॥ प्राक्पूर्वजन्मनि महाभिष इति
संज्ञा यस्य सः ॥१४॥ यदा देवो न ववर्ष तदा शंतनुस्तत्र कारणं ब्राह्मणान् पप्रच्छ ॥१६॥ ब्राह्मणैश्चैवमुक्तः दाराग्निहोत्र
संयोगं कुरुते योऽग्रजे स्थिते परिवेत्ता स विज्ञेयः परिवित्तिस्तु पूर्वज इति स्मृतेः योऽग्रभुक् स एवमग्रतो भुनक्ति अयं
त्वादृशोऽपि परिवेत्तैव भवति अतस्तद्दोषपरिहाराय राज्यमग्रजाय देहि ततो दृष्टिर्भविष्यतीत्येवमुक्तः ॥१७॥ शंतनुर्वे

ततो विदूरथस्तस्मात्सार्वभौमस्ततोऽभवत् जयसेनस्तत्तनयो राधिकोऽतोऽयुतोऽभ्यभूत्
॥१२॥ ततश्च क्रोधनस्तस्माद्देवातिथिरमुष्य च ऋक्षस्तस्य दिलीपोऽभूत्प्रतीपस्तस्य चात्म
जः ॥१३॥ देवापिः शान्तनुस्तस्य बाह्लीक इति चात्मजाः पितृराज्यं परित्यज्य देवापिस्तु वनं ग
तः ॥१४॥ अभवच्छंतनू राजा प्राङ्महाभिषसंज्ञितः यं यं कराभ्यां स्पृशति जीर्णं यौवनमे
ति सः ॥१५॥ शांतिमाप्नोति चैवाग्र्यां कर्मणा तेन शंतनुः समा द्वादश तद्राज्ये न ववर्ष यदा वि
भुः ॥१६॥ शंतनुर्ब्राह्मणैरुक्तः परिवेत्तायमग्रभुक् राज्यं देह्यग्रजायाशु पुरराष्ट्रविवृद्धये॥
॥१७॥ एवमुक्तो द्विजैर्ज्येष्ठं छंदयामास सोऽब्रवीत् तन्मंत्रप्रहितैर्विप्रैर्वेदाद्विभ्रंशितो गिरा॥
॥१८॥

नं गत्वा ज्येष्ठं छंदयामास राज्ञः प्रजापालनादिः परो धर्मः अतस्त्वं राज्यं स्वीकुर्विति प्रार्थितवान्
ततः पूर्वमेव तस्य मन्त्रिणा अश्मरावसंज्ञेन देवापिं पाखंडीकृत्य राज्यानर्हं कर्तुं ये प्रहिताः विप्राः तैः पाखंडम
तानां श्रयया गिरा वेदात् भ्रंशितः सन् ॥१८॥

भा० न० वेदवादस्यातिवादान्निंदावचनानि सोऽब्रवीत् ततस्तस्य पातित्येन राज्यानर्हत्वे जाते शंतनोर्दोषाभावात् देवो ववर्ष
टी० सर्वथा १७ ततः सोमदत्तात् भूरिः भूरिश्रवाः शलश्चेति त्रयः १८। १९ रामो जामदग्न्यः दासकन्यामिति उपरिचरस्य
वसोर्वीर्येण मत्स्यगर्भादुत्पन्ना दासैः कैवर्तैः पालिता अतो दासकन्येति प्रसिद्धायां सत्यवत्याम् २० नाम्ना तस्मान्

वेदवादातिवादान्वै तदा देवो ववर्ष ह देवापिर्योगमास्थाय कलापग्राममाश्रितः १७ सो
मवंशे कलौ नष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति वाल्हीकात्सोमदत्तोऽभूत् भूरिर्भूरिश्रवास्ततः १८
शलश्च शंतनोरासीद्गंगायां भीष्म आत्मवान् सर्वधर्मविदां श्रेष्ठो महाभागवतः कविः १९
वीरयूथाग्रणीर्येन रामोऽपि युधि तोषितः शंतनोर्दासकन्यायां जज्ञे चित्रांगदः सुतः २० वि
चित्रवीर्यश्चावरजो नाम्ना चित्रांगदो हतः यस्यां पराशरात्साक्षादवतीर्णो हरेः कला २१
वेदगुप्तो मुनिः कृष्णो यतोऽहमिदमध्यगाम् हित्वा स्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्बादराय
णः २२ मह्यं पुत्राय शांताय परं गुह्यमिदं जगौ विचित्रवीर्योऽथोवाह काशिराजसुते बला
त् २३ स्वयंवरादुपानीते अंबिकांबालिके उभे तयोरासक्तहृदयो गृहीतो यक्ष्मणा मृतः २४

नाम्ना चित्रांगदेन गंधर्वेण युद्धे हतः यस्यां सत्यवत्यां शंतनुपरिग्रहात्पूर्वमेव २१ वेदगुप्तायेन यतोऽहं जातः इदं
भागवतं चाध्यगामधिगतवानस्मि २२। २३ स्वयंवरान्भीष्मेण बलादुपानीते २४ ॥ २५ ॥ श्रीरामाय

मात्रासत्यवत्याऽकृइतिनिषेधाभावमाह अपतिरपत्यलिप्सुर्देवरात्गुरुप्रयुक्तादृतुमतीयादित्यादिवचनात् २१ दुःशलानामकन्याचजज्ञे २२ अरण्येमृगशापात् मैथुनेनरुद्धस्यप्रतिबद्धस्य २७ नासत्यदस्राभ्यामश्विनीकुमाराः

क्षेत्रेऽप्रजस्यवैभ्रातुर्मात्रोक्तोबादरायणः धृतराष्ट्रंचपांडुंचविदुरंचाप्यजीजनत् २४ गांधार्य्यांधृतराष्ट्रस्यजज्ञेपुत्रशतन्नृप तत्रदुर्योधनोज्येष्ठोदुःशलाचापिकन्यका २५ शापात्मैथुनरुद्धस्यपांडोःकुंत्यांमहारथाः जाताधर्मानिलेंद्रेभ्योयुधिष्ठिरमुखास्त्रयः २६ नकुलःसहदेवश्चमाद्र्यांनासत्यदस्रयोः द्रौपद्यांपंचपंचभ्यःपुत्रास्तेपितरोऽभवन् २७ युधिष्ठिरात्प्रतिविंध्यःश्रुतसेनोवृकोदरात् अर्जुनाच्छ्रुतकीर्त्तिस्तुशतानीकस्तुनाकुलिः २८ सहदेवसुतोराजन्श्रुतकर्मातथाऽपरे युधिष्ठिरात्तुपौरव्यांदेवकोऽथघटोत्कचः २९ भीमसेनाद्धिडिंबायांकाल्यांसर्वगतस्ततः सहदेवात्सुहोत्रंतुविजयासूतपार्वती ३० करेणुमत्यांनकुलोनिरमित्रंतथाऽर्जुनः इरावंतमुलूप्यांवैसुतायांबभ्रुवाहनम् मणिपूरपतेःसोऽपितत्सुतःपुत्रिकासुतः ३१ ॥

२७ पंचभ्योयुधिष्ठिरादिभ्यःपंचाभवन् २८ २९ तथाऽपरेभार्यांतरेषु २९ कालीचान्याभीमस्यभार्यातस्यांभीमसेनात्सर्वगतोनामपुत्रोऽभवदित्यर्थः ३१ उलूप्यांनागकन्यायां मणिपूरपतेःसुतायांपुत्रिकाधर्मेणदत्तायांबभ्रुवाहनमसूत अतस्तत्सुतःसन्नपिसःपुत्रिकासुतःमातामहसुत

३३।३४।३५।३६ तुरसंज्ञं५ रोहितंकृत्वा ३७ भविष्यानाह तस्यपुत्रइति यावत्समाप्ति याज्ञवल्क्यात् क्रियाज्ञानंपरंचात्मानंशौनकात्प्राप्स्यति अस्त्रज्ञानंचकृपाचार्यादितिद्रष्टव्यम् याज्ञवल्क्यात्त्रयीमधीत्यकृपादस्त्राण्यवाप्येतिवैष्ण

तवतातः सुभद्रायामभिमन्युरजायत सर्वातिरथजिद्वीरउत्तरायांततोभवान् ३३ परि।
क्षीणेषुकुरुषुद्रौणेर्ब्रह्मास्त्रतेजसा त्वंचकृष्णानुभावेनसजीवोमोचितोऽन्तकात् ३४ त
वेमेतनयास्तातजनमेजयपूर्वकाः श्रुतसेनोभीमसेनउग्रसेनश्चवीर्यवान् ३५ जन।
मेजयस्त्वांविदित्वातक्षकान्निधनंगतम् सर्पान्वैसर्पयागाग्नौसहोष्यतिरुषाऽन्वितः॥
३६ कावषेयंपुरोधायतुरंतुरगमेधयाट् समन्तात्पृथिवींसर्वांजित्वायक्ष्यतिचाध्वरैः ३७
तस्यपुत्रःशतानीकोयाज्ञवल्क्यात्त्रयींपठन् अस्त्रज्ञानंक्रियाज्ञानंशौनकात्परमेष्य।
ति ३८ सहस्रानीकस्तत्सुतस्ततश्चैवाश्वमेधजः असीमकृष्णस्तस्यापिनेमिचक्रस्तु।
तत्सुतः ३९ गजाह्वयेहृतेनद्याकौशाम्ब्यांसाधुवत्स्यति उक्तस्ततश्चित्ररथस्तस्मात्कवि।
रथःसुतः ४० तस्माच्चवृष्टिमांस्तस्यसुषेणोऽथमहीपतिःसुनीथस्तस्यभवितानृचक्षु
र्यत्सुखीनलः ४१ परिप्लवःसुतस्तस्मान्मेधावीसुनयात्मजः॥ वोक्तेः क्वचित्तुअस्त्रज्ञानं

कृपादित्येवपाठः ३८।३९।४० यद्यस्मात्सुखीनलः ४१ तस्मात्परिप्लवात् सुनयः तस्यात्मजोमेधावीत्यर्थः॥६

तस्मात्सुदासः ततः शतानीक इत्यर्थः ४२।४३।४४ बृहद्रथस्य जरासंधः तस्य सहदेवस्तस्य मार्जारिः यस्मान्मा॰ र्जारेः श्रुतश्रवाः ४५।४६।४७ सहस्रसंवत्सरमेते भाव्याः भूपालाः ततः परं भाव्यान्द्वादशस्कंधे वक्ष्यति ४८॥ द

नृपंजयस्ततो दूर्वस्तिमिस्तस्माज्जनिष्यति तिमेर्बृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः सुदासजः ४२ शतानीकाद्दुर्दमनस्तस्यापत्यं महीनरः दंडपाणिर्निमिस्तस्य क्षेमको भविता नृपः ४३ ब्रह्मक्षत्रस्य वै प्रोक्तो वंशो देवर्षिसत्कृतः क्षेमकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ४४ अथ मागधराजानो भवितारो वदामि ते भविता सहदेवस्य मार्जारिर्यच्छ्रुतश्रवाः ४५ ततो युतायुस्तस्यापि निरमित्रोऽथ तत्सुतः सुनक्षत्रः सुनक्षत्राद्बृहत्सेनोऽथ कर्मजित् ४६ ततः सुतंजयाद्विप्रः शुचिस्तस्य भविष्यति क्षेमोऽथ सुव्रतस्तस्माद्धर्मसूत्रः शमस्ततः ४७ द्युमत्सेनोऽथ सुमतिः सुबलो जनिता ततः सुनीथः सत्यजिदथ विश्वजिद्यद्रिपुंजयः ४८ बार्हद्रथाश्च भूपाला भाव्याः साहस्रवत्सरम् ॥ इति श्रीभागवते नवमे द्वाविंशो॰ ध्यायः॥ श्रीशुक उवाच अनोः सभानरश्चक्षुः परोक्षश्च सुतास्त्रयः सभानरात्कालनरः सृंजयस्तत्सुतस्ततः १॥

॥ इति नवमे टीकायां द्वाविंशोऽध्यायः २२॥ त्रयोविंशे त्वनोर्द्रुह्योस्तुर्वसोश्चान्वयः क्रमा॰ त्यदोश्च वंशोऽनुक्रान्तो यावज्जन्म मघसंभवः १ नदेवं ययातेः पुत्राणां पंचमस्य पूरोर्वंशोऽनुक्रान्तः इदानीं चतुर्णां वं॰

भा०न०
टी०
५५

नस्यजनमेजयस्यमहाशीलः महामनाः चत्वारउशीनरात्मजाः संधिरार्षः १ । ३ । ४ । ५ ।

जनमेजयस्तस्यपुत्रोमहाशीलोमहामनाः उशीनरस्तितिक्षुश्चमहामनसआत्मजौ शि
विर्वनःशमिर्दक्षश्चत्वारोशीनरात्मजाः २ वृषादर्भःसुवीरश्चमद्रःकैकयआत्मजाः शिवे
श्चत्वारएवासन् तितिक्षोश्चरुशद्रथः ३ ततोहेमोऽथसुतपाबलिःसुतपसोभवत् अंग
वङ्गकलिंगाद्याःसुह्मपुंड्रांध्रसंज्ञिताः ४ जज्ञिरेदीर्घतमसोबलेःक्षेत्रेमहीक्षितः चक्रुः
स्वनाम्नाविषयान्षडिमान्प्राच्यकांश्चते ५ खनपानोऽगतोजज्ञेतस्माद्दिविरथस्ततः ॥
सुतोधर्मरथोयस्यजज्ञेचित्ररथोऽप्रजः ६ रोमपादइतिख्यातस्तस्मैदशरथःसखा शां
तांस्वकन्यांप्रायच्छदृष्यशृङ्गउवाहताम् ७ देवेवर्षतियंरामाआनिन्युर्हरिणीसुतम् ।
नाट्यसंगीतवादित्रैर्विभ्रमालिंगनार्हणैः ८ सतुराज्ञोनपत्यस्यनिरूप्येष्टिंमरुत्वतः प्र
जामदाद्दशरथोयेनलेभेऽप्रजःप्रजाः ९ चतुरंगोरोमपादात्पृथुलाक्षस्तुतत्सुतः बृहद्र
थोबृहत्कर्माबृहद्भानुश्चतत्सुताः १० आद्याद्बृहन्मनास्तस्माज्जयद्रथउदाहृतः विज
यस्तस्यसंभूत्यांततोधृतिरजायत ११ ततोधृतव्रतस्तस्यसत्कर्माधिरथस्ततः योसौगंगा
तटेक्रीडन्मंजूषांतर्गतंशिशुम् १२ ॥ ॥ ६ । ७ । ८ । ९ । १० । ११ । १२ ॥

७

।१२। १४। १५। १६ सदुष्यन्तः स्ववंशं पौरवं शाम् १७। १८। १९ अथमस्य सहस्रजित् आत्मजः २०। २१ कुं
कुंत्यापविद्धं कानीनमनपत्यो करोत्सुतम् वृषसेनः सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीपते॥
१३ द्रुह्योश्च तनयो बभ्रुः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः आरब्धस्तस्य गांधारस्तस्य धर्मसुतो धृ
तः १४ धृतस्य दुर्मनास्तस्मात्प्रचेताः प्राचेतसं शतम् म्लेच्छाधिपतयोऽभूवन्नुदीचीं दि
शमाश्रिताः १५ तुर्वसोश्च सुतो वह्निर्वह्नेर्भर्गोऽथभानुमान् त्रिभानुस्तत्सुतोऽस्यापि क
रंधम उदारधीः १६ मरुतस्तत्सुतोऽपुत्रः पुत्रं पौरवमन्वभूत् दुष्यंतः सपुनर्भेजे स्ववंशं रा
ज्यकामुकः १७ ययातेर्ज्येष्ठपुत्रस्य यदोर्वंशं नरर्षभ वर्णयामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृ
णाम् १८ यदोर्वंशं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते यत्रावतीर्णो भगवान् परमात्मा नरा
कृतिः १९ यदोः सहस्रजित्क्रोष्टानलो रिपुरिति श्रुताः चत्वारः सूनवस्तत्र शतजित् प्रथ
मात्मजः २० महाहयो वेणुहयो हैहयश्चेति तत्सुताः धर्मस्तु हैहयसुतो नेत्रः कुंतेः पि
ता ततः २१ सोहंजिरभवत्कुंतेर्महिष्मान्भद्रसेनकः दुर्मदो भद्रसेनस्य धनकः कृतवीर्यसुः
कृताग्निः कृतवर्मा च कृतौजा धनकात्मजाः २२॥ कुंतेः सोहंजिः सोहंजेर्महिष्मान् महिष्मतो भद्र
सेनकः तस्य दुर्मदो धनकश्चेति द्वौ पुत्रौ कृतवीर्यस्य जनकः कृतवीर्यादयश्चत्वारो धनकस्यात्मजा इत्यर्थः २२

२३। २४ अनष्टमविनाशं वित्तं येन तथाविधं स्मरणं यस्य सः अक्षय्यं षड्वस्रू षडिंद्रियविषयं बुभुजे २५ और्वस्य तेजसा सगरेणोपसंहृतमित्यर्थः २६। २७ तेषां तालजंघपुत्राणां ज्येष्ठः तस्य मधोः पुत्रशतं वृष्णिर्ज्येष्ठो यस्मि

अर्जुनः कृतवीर्यस्य सप्तद्वीपेश्वरोऽभवत् दत्तात्रेयाद्धरेरंशात्प्राप्तयोगमहागुणः २३
न नूनं कार्त्तवीर्यस्य गतिं यास्यंति पार्थिवाः यज्ञदानतपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः २४
पंचाशीतिसहस्राणि ह्यव्याहतबलः समाः अनष्टवित्तस्मरणो बुभुजेऽक्षय्यषड्वसु २५॥
तस्य पुत्रसहस्रेषु पंचैवोर्वरिता मृधे जयध्वजः शूरसेनो वृषभो मधुरूर्जितः २६ जय।
ध्वजात्तालजंघस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् क्षत्रं यत्तालजंघाख्यमौर्वतेजोपसंहृतम् २७॥
तेषां ज्येष्ठो वीतिहोत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः स्मृतः तस्य पुत्रशतं त्वासीद्वृष्णिज्येष्ठं यतः कुलम्
२८ माधवा वृष्णयो राजन्यादवाश्चेति संज्ञिताः यदुपुत्रस्य च क्रोष्टुः पुत्रो वृजिनवांस्ततः
२९ श्वाहिस्ततो रुशेकुर्वै तस्य चित्ररथस्ततः शशबिंदुर्महायोगी महाभोजो महानभूत्॥
३० चतुर्दशमहारत्नश्चक्रवर्त्यपराजितः॥

११ नूयतो मधोर्वृष्णेर्यदोश्च हेतोरिदं कुलम् २८। २९॥
३० चतुर्दशमहारत्नानि तत्तज्जातिश्रेष्ठानि यस्य सः तानि च मार्कण्डेयपुराणे वर्णितानि गजवाजिरथस्त्री। षुनिधिमाल्यांबरद्रुमाः शक्तिपाशमणिच्छत्रविमानानि चतुर्दशेति दशानां पत्नीसहस्राणां भार्याशु तस्य॥

⊕

प्रत्येकं लक्ष मित्येवं नाम्नां पुत्राणां दश लक्ष सहस्राणि जनयामास पृथुश्रवाः पृथुयशा इत्यादयः षट् प्रधानाः श्रे
ष्ठा येषां तेषां मध्ये पंच आत्मजा आसन् तान् शृणु तानेवाह पुरुजिदिति ३१। ३२। ३३ भार्याभयादेवैकभार्य्यस्य वं
ध्यापतेर्ज्यामघस्यापुत्रस्य तद्भयमेव पुत्रप्रदमभवादिति दर्शयन्नाह ज्यामघस्त्विति ३४। ३५ यदि मे सपत्नी स्या

तस्य पत्नीसहस्राणां दशानां सुमहायशाः ३१ दशलक्षसहस्राणि पुत्राणां तास्वजीज।
नत् तेषां तु षट् प्रधानानां पृथुश्रवस आत्मजः ३२ धर्मो नामोशना तस्य हयमेधशतस्य
याट् तत्सुतो रुचकस्तस्य पंचासन्नात्मजाः शृणु पुरुजिद्रुक्मरुक्मेषुपृथुज्यामघसंज्ञि
ताः ३३ ज्यामघस्त्वप्रजोऽप्यन्यां भार्यां शैब्यापतिर्भयात् नाविन्दच्छत्रुभवनाद्भोज्यां कन्या।
महारषीत् ३४ रथस्थां तां निरीक्ष्याह शैब्या पतिममर्षिता केयं कुहक मत्स्थानं रथमारोपि
तेति वै ३५ स्नुषा तवेत्यभिहिते स्मयन्ती पतिमब्रवीत् अहं वंध्याऽसपत्नी च स्नुषा मे युज्यते।
कथम् ३६ जनयिष्यसि यं राज्ञि तस्येयमुपयुज्यते अन्वमोदन्त तद्विश्वेदेवाः पितर एव च॥

त् तर्हि स्नुषेयं युज्येतापि न त्वेतदस्तीत्याह असपत्नी चेति ३६ अतिभयव्याकुल आह जनयिष्यसी॥ ((॥ ३७॥
ति भार्याभयप्रकंपमान खिन्नसर्वांगस्य राज्ञः प्राणसंकटमालोक्यानुकंपितास्तेन पूर्वं बहुकालमाराधिताश्च वि
श्वेदेवाः पितरश्च तथेत्यन्वमोदन्त ३१॥ ३२॥ ३७॥ ६॥ श्रीसीतारामचंद्राय नमः

ततश्च देवताप्रसादेन जनयिष्यसीति प्रतिवचनमुहूर्त्तगुणेन च निवृत्तरजस्काऽपि शैब्या गर्भमधात् तस्य च
महिमा पराशरादिभिरुक्तः यथोक्तम् भार्यावश्यास्तु ये केचित् भविष्यंत्यथ वा मृताः तेषां तु ज्यामघः श्रेष्ठः शैब्यापति

शैब्या गर्भमधात्काले कुमारं सुषुवे शुभम् स विदर्भ इति प्रोक्त उपयेमे स्नुषां सतीम् ३८
॥इति श्रीभाग० नव० यदुवंशानुवर्णने त्रयोविंशोऽध्यायः २३॥ श्रीशुक उवाच तस्यां विद
र्भोऽजनयत् पुत्रौ नाम्ना कुशक्रथौ तृतीयं रोमपादं च विदर्भकुलनंदनम् १ रोमपादसु
तो बभ्रुर्बभ्रोः कृतिरजायत उशिकस्तत्सुतस्तस्माच्चेदिश्चैद्यादयो नृप २ क्रथस्य कुंतिः
पुत्रो भूद्वृष्टिस्तस्याथ निर्वृतिः ततो दशार्हो नाम्नाऽभूत्तस्य व्योमसुतस्ततः ३ जीमूतो वि
कृतिस्तस्य यस्य भीमरथः सुतः ततो नवरथः पुत्रो जातो दशरथस्ततः ४ करंभिः शकु
नेः पुत्रो देवरातस्तदात्मजः देवक्षत्रस्ततस्तस्य मधुः कुरुवशादनुः ५ पुरुहोत्रस्त्वनोः
पुत्रस्तस्यायुः सात्वतस्ततः भजमानो भजिर्दिव्यो वृष्णिर्देवावृधोऽधकः ६ सात्वतस्य सु
ताः सप्त महाभोजश्च मारिष भजमानस्य निम्लोचुः किंकिणो धृष्णिरेव च ७॥ १ रभूत्नृप इति

३८॥ इति नवमे० टी० त्रयो० २३॥ चतुर्विंशे विदर्भस्य पुत्रत्रयसमुद्भवाः वंशा नानासुखाः प्रोक्ता रामकृष्णोद्भवाव
धि १।१ चैद्यादयो दमघोषादयः २।३ ततो दशरथाच्छकुनिः पुराणांतरादेवमादि विशेषो द्रष्टव्यः ४ ततः कुरुवशाद

८।९ ततस्तदुपदेशेनयेपंचषष्ठ्यादिसंख्याःपुरुषास्तेअमृतत्वंमोक्षंप्राप्ताः१०।११ तस्ययुधाजितःशिनिरनमि
त्रश्च१२तस्यसत्यकः१३सत्यकस्यपुत्रोयुयुधानःतस्यजयस्तस्यकुणिःततःकुणेर्युगंधरःअनमित्रस्यैवापरः

एकस्यामात्मजाःपत्न्यामन्यस्यांचत्रयःसुताः शताजिच्च सहस्राजिदयुताजिदिति प्रभो ८
बभ्रुर्देवावृधस्सुतस्तयोःश्लोकौपठ्यमू यथैवशृणुमोदूरात्संपश्यामस्तथाऽन्तिकात् ९
बभ्रुःश्रेष्ठोमनुष्याणांदेवैर्देवावृधःसमः पुरुषाःपंचषष्टिश्चषट्सहस्राणिचाष्टच १० येऽ
मृतत्वमनुप्राप्ताबभ्रोर्देवावृधादपि महाभोजोऽपिधर्मात्माभोजाआसन्तदन्वये ११ वृ
ष्णेःसुमित्रःपुत्रोऽभूद्युधाजिच्चपरंतप शिनिस्तस्यानमित्रश्चनिघ्नोऽभूदनमि त्रतः॥
१२सत्राजितःप्रसेनश्चनिघ्नस्याप्यासतुःसुतौ अनमित्रसुतोयोऽन्यःशिनिस्तस्याथस
१३सत्यकः१४युयुधानःसात्यकिर्वैजयस्तस्यकुणिस्ततः युगंधरोनमित्रस्यवृष्णिःपुत्रोऽपर
स्ततः १७ श्वफल्कश्चित्ररथश्चगांदिन्यांचश्वफल्कतः अक्रूरप्रमुखाआसन्पुत्राद्वाद
शविश्रुताः१८आसंगःसारमेयश्चमृदुरोमृदुवद्गिरिः धर्मवृद्धःसुकर्माचक्षेत्रोपेक्षोऽरि
मर्दनः१९शत्रुघ्नोगंधमादश्चप्रतिबाहुश्चद्वादश तेषांस्वसासुचीराख्याद्वावक्रूरसुतावपि

वृष्णिर्नामपुत्रः१४अक्रूरःप्रमुखोयेषामित्यतद्गुणसंविज्ञानोबहुव्रीहिः१५अतोऽक्रूरातिरिक्तान्द्वादशदर्शय

पृथुरेकः विदूरथाद्याअन्येचबहवः विप्रथुधामाद्याइतिपाठे आद्यशब्देनविदूरथोऽप्युक्तः ततः श्वशूरोविदू
रथाद्दासीदितिवक्ष्यमाणनिर्देशोपपत्तिः १८ कुकुराद्यश्चत्वारोंऽधकस्यसुताइतिज्ञेयम् तथाचपराशरः कुकु
रोभजमानश्चशुचिः कंबलबर्हिषः तथाअंधकस्यपुत्राइति १९ अनोरंधः अंधकाद्दुंदुभिरित्यपितद्वचनाद्देव

देववानुपदेवश्चतथाचित्ररथात्मजाः पृथुर्विदूरथाद्याश्चबहवोवृष्णिनंदनाः १८ कु।
कुरोभजमानश्चशुचिःकंबलबर्हिषः कुकुरस्यसुतोवन्हिर्विलोमाततनयस्ततः १९॥
कपोतरोमातस्यानुःसखायस्यचतुंबुरुः अंधकोदुंदुभिस्तस्मादरिद्योतःपुनर्वसुः २०त
स्याहुकश्चाहुकीचकन्याचैवाहुकात्मजो देवकश्चोग्रसेनश्चचत्वारोदेवकात्मजाः २१।
देववानुपदेवश्चसुदेवोदेववर्द्धनः तेषांस्वसारःसप्तासन्धृतदेवादयोनृप २२ शांतिदे
वोपदेवाचश्रीदेवादेवरक्षिता सहदेवादेवकीचवसुदेवउवाहताः २३ कंसःसुनामा।
न्यग्रोधः कंकःशंकुःसुहस्तथा राष्ट्रपालोथसृष्टिश्चतुष्टिमानौग्रसेनयः २४ कंसाकं।
सवतीकंकाशूरभूराष्ट्रपालिका उग्रसेनदुहितरोवसुदेवानुजस्त्रियः २५॥

धृतदेवाआदिर्यासांशांतिदेवादीनांषण्णाम् २२ ताःसप्तऔग्रसेनयःउग्रसेनस्यसुताः २३। २४ वसुदेवस्य। ९ज्ञेयम् २०।२१
येअनुजादेवभागादयस्तेषांस्त्रियोभार्य्याः अंधकसुतानांचतुर्णांप्रथमस्यकुकुरस्यवंशउक्तः २५॥ २६॥

द्वितीयस्य भजमानस्य वंशमाह शूरो विदूरथादिति भजमानाच्च विदूरथः पुत्रोऽभूत् विदूरथाच्च शूर इति पराशरादिवचनात् यद्वा पृथुविदूरथाद्याश्चेति पूर्वोक्तचित्ररथात्संजात् विदूरथात् २६ देवमीढस्य यः शूरो नाम पुत्रः तस्य देवमीढो हृदीकस्यैव सुतः यथाह पराशरः तस्यापि कृतवर्मशतधनुर्देवमीढुषाद्याः पुत्रा बभूवुः देवमीढस्य

शूरो विदूरथादासीद्भजमानः सुतस्ततः। शिनिस्तस्मात्स्वयंभोजो हृदीकस्तत्सुतो म-
तः २७ देवबाहुः शतधनुः कृतवर्मेति तत्सुताः। देवमीढस्य शूरस्य मारिषा नाम पत्न्यभू-
त् २८ तस्यां स जनयामास दश पुत्रानकल्मषान्। वसुदेवं देवभागं देवश्रवसमानकम्
२९ सृंजयं श्यामकं कंकं शमीकं वत्सकं वृकम्। देवदुंदुभयो नेदुरानका यस्य जन्मनि॥
३० वसुदेवं हरेः स्थानं वदंत्यानकदुंदुभिम्। पृथा च श्रुतदेवा च श्रुतकीर्तिः श्रुतश्रवाः।
३१ राजाधिदेवी चैतेषां भगिन्यः पंच कन्यकाः। कुंतेः सख्युः पिता शूरो ह्यपुत्रस्य पृथाम-
दात् ३२ साप दुर्वाससो विद्यां देवहूतिं प्रतोषितात्। तस्या वीर्यपरीक्षार्थमाजुहाव रविं शुचिः

शूरः तस्यापि मारीषा नाम पत्न्यभवत् २७ तस्यां चासौ दश पुत्रानजनयत् वसुदेवपूर्वानिति २८ आनकाश्च नेदुः २९ हरेः प्रादुर्भवस्य स्थानम् ३० पृथायाः कन्यकावस्थायां कर्णोत्पत्तिप्रकारमाह कुंतेरिति पंचभिः। ३१ कदाचिद्गृहमागतं दुर्वाससं पृथा परिचर्यादिना तोषयामास ततश्च सा तस्माद्देवहूतीं देवाह्वानहेतुं विद्यामवा

२८
भा०त० देवमुपागतं वीक्ष्य साब्राह प्रत्यक्षार्थं परीक्षार्थं मया विद्या प्रयुक्ता न तु त्वया किंचित्कार्यमित्यभिसंधिना अतो

टी० याहीत्येवमुक्तो रविरुवाच ३३ अमोघं देवदर्शनमिति कन्याह मिति चेत्तत्राह यथा योनिर्न दुष्येत तथाहं कर्त्तास्मि

६३
तं देवोपागतं देवं वीक्ष्य विस्मयमानसा प्रत्ययार्थं प्रयुक्ता मे याहि देव क्षमस्व मे ३३ अमोघं
दर्शनं देवि आधत्स्व त्वयि चात्मजम् योनिर्यथा न दुष्येत कर्त्ताहं ते सुमध्यमे ३४ इतिन
स्यां स आधाय गर्भं सूर्यो दिवं गतः सद्यः कुमारः संजज्ञे द्वितीय इव भास्करः ३५ तं सात्य
जन्नदी तोये कृच्छ्राल्लोकस्य बिभ्यती प्रपितामह स्तासु वाह पाण्डुर्वै सत्यविक्रमः ३६ श्रु
तदेवां तु कारूषो वृद्धशर्मा समग्रहीत् यस्यामभूद्दन्तवक्त्र ऋषिशप्तो दितेः सुतः ३७ कै
केयो धृष्टकेतुश्च श्रुतकीर्त्तिमविन्दत सन्तर्दनादयस्तस्याः पञ्चासन् कैकयाः सुताः ३८॥
राजाधिदेव्यामावन्त्यौ जयसेनोऽजनिष्ट ह दमघोषश्चेदिराजः श्रुतश्रवसमग्रहीत् ३९
शिशुपालः सुतस्तस्याः कथितस्तस्य संभवः देवभागस्य कंसायां चित्रकेतुबृहद्बलौ॥
४० कंसावत्यां देवश्रवसः सुवीर इषुमांस्तथा॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥

रिष्यामि ३४। ३५। ३६। ३७। ३८। आवन्त्यौ विन्दानुविन्दौ ३९ तं देवं वसुदेवस्य भगिनीनां पतीन् स्मः
न पुत्रांश्चोक्त्वा नज्ञातृणां नवानां पतीः पुत्रांश्चाह देवभागस्येति नवभिः श्लोकार्द्धैः ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ६३

। ४१। ४२ । ४३ । ४४ । वसुदेवस्यपत्नीःपुत्रांश्चाह पौरवीत्येकादशभिः ४५ । ४६ ॥

। कंकायामानकाज्जातःसत्यजित्पुरुजित्तथा ४१ सृंजयोराष्ट्रपाल्यांचवृषदुर्मर्षणादिकान् हरिकेश हिरण्याक्षौशूरभूम्यांचश्यामकः ४२ मिश्रकेश्यामप्सरसिवृकादीन्वत्सकस्तथा तक्षपुष्करशालादीन्दुर्वाक्ष्यांवृकआदधे ४३ सुमित्रार्जुनपालादीन्शमीकात्तुसुदामिनी कंकश्चकर्णिकायांवैऋतधामजयावपि ४४ पौरवीरोहिणीभद्रामदिरारोचनाइला देवकीप्रमुखाआसन्पत्न्यआनकदुंदुभेः ४५ बलंगदंसारणंचदुर्मदंविपुलंध्रुवम् वसुदेवस्तुरोहिण्यांकृतादीनुदपादयत् ॥ ४६ सुभद्रोभद्रवाहश्चदुर्मदोभद्रएवच पौरव्यास्तनयाह्येतेभूताद्याद्वादशाभवन् ४७ नंदोपनंदकृतकशूराद्यामदिरात्मजाः कौशल्याकेशिनंत्वेकमसूतकुलनंदनम् ४८ रोचनायामतोजाताहस्तहेमांगदादयः इलायामुरुवल्कादीन्यदुमुख्यानजीजनत् ४९ ॥ ९ ॥

। ४७ कौशल्यामद्रा ४८ ॥ ४९ ॥ ६ ॥ ९ ॥ श्रीराधारासोदयनमः ॥

२४
भा॰ न॰ । ५० । ५१ । ५२ । ५३ । ५४ अष्टमस्तुस्वयमेवासीत् नतुकर्मादिनाहेतुमाताभ्यांजनितोवा यतो
टी॰
६७
विशेषोधृतदेवायामेकआनकदुंदुभेः शांतिदेवात्मजाराजन् श्रमप्रति
श्रुतादयः ५० राजानःकल्पवर्षाद्याउपदेवस्रुतादश वस्रुहंसस्रुवंशा
द्याःश्रीदेवायास्तुषट्स्रुताः ५१ देवरक्षितयालब्धानवचात्रगदादयः॥
वस्रुदेवःस्रुतानष्टावादधेसहदेवया ५२ पुरुविश्रुतमुख्यांस्तुसाक्षाद्धर्मो
वस्रूनिव वस्रुदेवस्तुदेवक्यामष्टपुत्रानजीजनत् ५३ कीर्त्तिमंतंस्रुषेणं
चभद्रसेनमुदारधीः ऋजुंसमर्द्दनंभद्रंसंकर्षणमहीश्वरम् ५४ अष्ट
मस्तुतयोरासीत्स्वयमेवहरिःकिल स्रुभद्राचमहाभागातवराजन्पिता
मही ५५ यदायदेहधर्मस्यक्षयोवृद्धिश्चपाप्मनः तदातुभगवानीशआ
त्मानंसृजतेहरिः ५६ नत्यस्यजन्मनोहेतुःकर्मणोवामहीपते आत्ममा
यांविनेशस्यपरस्यद्रष्टुरात्मनः ५७ ॥
५५।५७सोहरिः ५५ तदेवोपपादयति यदेतित्रिभिः ५६
ईशस्यमायानियन्तुःपरस्यअसङ्गस्यद्रष्टुःसाक्षिणःआत्मनःसर्वगस्यनत्वेवंभूतस्यमायाविनोदंविनाजन्म

६४ टी॰ कि॰ [illegible] ९७॥

किंच यस्यमायाचेष्टितंपुंसोजीवस्यानुग्रहः तस्यजीवानुग्राहकस्यकुतः कर्मादिपारतंत्र्येणजन्मादिसंभवः अनुग्रहमेवाह हियस्मात्तदेवस्थित्याद्ययेइष्यते प्रलयेलीनोपाधेर्जीवस्यधर्माद्यसंभवादुपाधिसृष्ट्यादिना। धर्मादिसंपादनेनानुग्रहः तथाआत्मलाभायमोक्षायचेष्यते तत्रहेतुः तेनैवश्रूयमाणेनतस्यस्थित्यादेर्निवृत्तेः

यन्मायाचेष्टितंपुंसः स्थित्युत्पत्त्यप्ययायहि अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभा
यचेष्यते ५८ अक्षौहिणीनांपतिभिरसुरैर्नृपलांछनैः भुवआक्रम्यमाणाया।
अभारायकृतोद्यमः ५९ कर्माण्यपरिमेयाणिमनसापिसुरेश्वरैः सहसंकर्ष
णश्चक्रेभगवान्मधुसूदनः ६० कलौजनिष्यमाणानांदुःखशोकतमोनुदम्
अनुग्रहायभक्तानांसुपुण्यंव्यतनोद्यशः ६१॥

।५८ तस्यचेष्टितंभूमेरनुग्रहइत्याह अक्षौहिणीनामितिद्वाभ्याम् अभारायभारपरिहाराय ५९ सुरेश्वरैरपिमनसाऽपिअपरिमेयाणिअवितर्क्याणिसंकर्षणसहितश्चक्रे ६० संकल्पमात्रेणभूभारहरणसमर्थस्यापिकर्मकरणंयशोविस्तारद्वाराभक्तानुग्रहार्थमित्याह कलाविति द्वाभ्याम् दुःखशोकतमांसिनुदतीतितथातद्यशोव्यतनोत ६१ ॥ ६ ॥

भा०न० यस्मिन्सतांकर्णपीयूषेयशोरूपेतीर्थवरेश्रोत्रमेवांजलिः पानसाधनंयस्यसपुरुषःसकृदपिउपस्पृश्यआ
टी० चमनमात्रंकृत्वानतोऽदर्याकृष्टचित्तःकर्मवासनांधुनुते ९२ तदेवाहद्वाभ्याम् भोजादिभिःश्लाघनीयमीहि
१९ तंयस्यसर्वैरंगैरम्यथामूर्त्याच ९३। ९४ तस्यदर्शनार्थंमुखशोभामाह यस्याननंदृशिभिर्नेत्रैः पिबंतोनार्योनि

यस्मिन्सत्कर्णपीयूषेयशस्तीर्थवरेसकृत् श्रोत्रांजलिरुपस्पृश्यधुनुतेकर्म-
वासनाम् ९२ भोजवृष्ण्यंधकमधुशूरसेनदशार्हकैः श्लाघनीयेहितःशश्वत्कु-
रुसृंजयपांडुभिः ९३ स्निग्धस्मितेक्षितोदारैर्वाक्यैर्विक्रमलीलया नृलोकंरम-
यामासमूर्त्यासर्वांगरम्यया ९४ यस्याननंमकरकुंडलचारुकर्णभ्राजत्कपोल
सुभगंसविलासहासम् नित्योत्सवंनततृपुर्दृशिभिःपिबन्त्योनार्योनराश्चमुदि
ताःकुपितानिमेश्च ९५॥ ७ ॥ ९ ॥ ७ ॥ ९ ॥ ॥

राश्चनततृपुः नतृप्ताः निमेषोन्मेषमात्रव्यवधानमप्यसहमानास्तत्कर्तुर्निमेः कुपिताश्चबभूवुः कथंभू-
तमाननम् मकरकुण्डलाभ्यांचारूकर्णौभ्राजंतौकपोलौचतैःसुभगंसविलासोहासोयस्मिन्नित्यमुत्सवो- १म:
यस्मिन् ९५ ९५

श्रीकृष्णस्यचरितंसमासतोवर्णयति जातइतिद्वाभ्याम् जातोनिजेनरूपेणपश्चात्पुरुषोमनुष्याकारः। सन्व्रजंगतः व्रजवासिनामेधिना अर्थायेनतेषुदारेषुकृतानांशतान्युत्पाद्य आत्मनिगमंस्वकीयंवेदमार्गम् ९९ अंतःसमुत्थेनकलिनानिमित्तेनगुरुभारंक्षपयन् दृष्ट्वैवभूपचमूर्विधूयविजयेजयमर्जुनेनजि

॥ जातोगतःपितृगृहाद्व्रजमेधितार्थोहत्वारिपून्सुतशतानिकृतोरुदारः
॥उत्पाद्यतेषुपुरुषःक्रतुभिःसमीजेआत्मानमात्मनिगमम्प्रथयन्जने
षु ९९ पृथ्व्याःसवैगुरुभरंक्षपयन्कुरूणामंतःसमुत्थकलिनायुधिभू
पचम्वः दृष्ट्याविधूयविजयेजयमुद्विघोष्यप्राच्योद्धवायचपरंसमगात्
स्वधाम ६० ॥ ॥इतिश्रीभागवतेमहापुराणेपारमहंस्यांसंहितायाम्
शतसाहस्र्यांनवमस्कंधेश्रीसूर्यसोमवंशानुकीर्त्तनेयदुवंशानुकीर्त्तनं
नामचतुर्विंशोऽध्यायः २४ ॥

९९ तमित्येवमुद्घोषंकृत्वापरंतत्त्वमुद्धवायोपदिश्य।
स्वधामसम्यक् स्वेनैवरूपेणजगामेति ६० ॥ ॥ इतिश्रीभागवतेमहापुराणेनवमस्कंधेभावार्थदीपि। राम
कायांश्रीधरस्वामिविरचितायांचतुर्विंशोऽध्यायः२४ ॥ ॥ इतिनवमस्कन्धःसमाप्तः॥ ॥ ॐ ॥ ९९

॥ इति नवमस्कन्धः समाप्तः ॥